

# ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ

МИНИСТАРСТВА ПРОСВЕТЕ

БРОЈ 7 и 8

ЈУЛИ и АВГУСТ 1923

ГОД. XL

## СЛУЖБЕНИ ДЕО

### ОПШТЕ ОДЕЉЕЊЕ

УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

#### ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 23 маја 1923 године постављени су:

*на Универзитету у Београду:*

за писаре I класе: Војислав Николајевић и Ива Томовић, писари II класе;

*у Државној Штампарији:*

за рачунског фактора са платом од 5000 динара Војидар Ђорђевић, досадањи рачунски фактор.

Указом Његовог Величанства Краља од 30 маја 1923 године постављени су:

*у Државној Штампарији на Цетињу:*

за управника са годишњом платом од 5000 динара колико је и до сада имао, Војидар Ђорђевић, рачунски фактор Државне Штампарије у Београду;

*у Државној Штампарији у Београду:*

за рачунског фактора са годишњом платом од 5000 динара колико је и до сада имао, Ђорђе Јовановић, управник Државне Штампарије на Цетињу, — обојница по службеној потреби.

#### ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Његовог Величанства Краља, од 14 јуна 1923 године стављен је у стање мира по својој молби, а на основу чл. 69. Закона о чиновницима грађанског реда Сима Пандуровић, помоћник библиотекара Народне Библиотеке у Београду, са пензијом која му по годинама службе припада.

Указом Његовог Величанства Краља, од 25 јуна 1923 год. стављен је у стање мира, по својој молби, на основу § 70 Зак. о чиновницима грађ. реда, са пуном пензијом, која му се одређује на основу § 77 Зак. о чинов. грађ. реда, Бранислав Нушић, Начелник Уметничког Одељења Министарства Просвете.

#### ОСТАВКЕ

Указом Његовог Величанства Краља, од 23 маја 1923 године, уважена је оставка на државну службу Јованки Антићки, писару Министарства Просвете.





## ГЛАВНИ ПРОСВЕТНИ САВЕТ

— 1341 РЕДОВНИ САСТАВАК, ОД 13 МАРТА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозик Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Велић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, д-р Данило Катаћ, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Чита се нацрт стечаја за буквар и читанку по редакцији г. Јеремје Живановића. Саслушавши, Савет у главном усваја ову редакцију, као и напомене г.г. Љуб. Протића, Јов. Ђ. Јовановића и д-р Чед. Митровића и одлучује, да г. Протић према овоме, сиреми дефинитивни текст стечаја за наредни састанак.

Савет, сем тога, изјављује жељу да се изменом Правила о уџбеницима омогући, да се у случају потребе може и после две године расписати нов стечај, односно, да се после ове године одобрени уџбеници могу подвргнути поновном прегледу.

III Читају се резерати г.г. Драгољуба Поповића, д-р Душана Рајичића и Дим. Пауновића о књизи *Знања о вери*, од г. Димитрија Вујанца.

Савет усваја реферате и даје мишљење: да се овај уџбеник може привремено одобрити за основне школе. Референтима издати по 100 динара хонорара.

IV Читају се реферати г.г. Мил. Вујановића и Свет. Петровића о књизи *Француски неправилни глаголи* од г. Мирка Дамњановића.

Савет усваја реферате и даје мишљење, да се ова књига може препоручити као помоћно средство у средњим школама.

Референтима издати по 100 динара хонорара.

V Г.г. Протић и Станковић усмено резервишу о молби Рад. Тодоровића, учитеља осн. школе, да се стави у пензију.

Саслушавши, Савет је мишљења, да молница не треба ставити у пензију него га упутити на административну службу и да поднесе уверење од специјалиста лекара о стању своје болести.

VI Прочитано је писмо г-ђе д-р Љубице Јовичићке, проф. женске Учитељске школе у Београду, да не може да се прими прегледа књиге *Домаће Газдинсво* од г-це Љ. Сладојевићеве.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед ове књиге умоли г. Јован Ђ. Јовановић.

VII Прочитано је писмо г. Милоша Московљевића, проф. у пензији, да не може да се прими прегледа књиге *Сриска Грамашика* од г. Живка Стефановића.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед ове књиге умоли: Миливоје Башић.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 1063 од 16 пр. мес. с представком просветног инспектора у Прагу, да се приме и одобре за Словеначке основне школе на нашој територији, уџбеници за те школе у Чехословачкој.

Савет је мишљења, да би ове књиге требало упутити на стечај за буквар и читанке у школама за националне мањине пошто ће се стечај ускоро објавити.

IX Чита се молба г. Драгољуба Павловића, учитеља вештина II мушке гимназије у Београду, по чл. 77 Зак. о средњим школама.

Саслушавши молбу и мишљење директора, Савет одлучује, да молници треба дати назив професора.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СБр. 3994 од 9 ов. мес. с молбом г. Милана С. Неђића, пређ. професора, да се његова *Алгебра* за више разреде средњих школа, одобрн као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Милутин Миланковић, Драгомир Обрадовић и Михаил Симић, а писац да положи 1500 динара за хонорар.



XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 3702 од 6 ов. мес. с молбом г. Јована Чолића, проф. III Беогр. гимназије, да се његова *Лашинска читанка с грамашиком* одобри као уџбеник за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јанко Лукић, д-р Веселин Чајкановић и Илија Лалевић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

XII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 8701 од 22 пр. мес. с молбом г. Вјекослава Дончара, наставника гимназије у Травнику, да се његова *Ђачка Лира* (збирка нотних песама) одобри као помоћни уџбеник за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Петар Крстић, Влад. Ђорђевић, и Бож. Јоксимовић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

XIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 45126 од 10 пр. мес. с молбом г. Момира Коче, учитеља из Суботнице, да се његова књига *Педагошки Приручник* одобри као помоћна књига за наставнике основних школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г. Љуб. Протић, д-р Душан Рајичић и Јован Ђ. Јовановић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

XIV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 993 од 14 пр. мес. с представком ректора Београдског Универзитета о регулсању положаја г. д-р Ђорђа Радуловића, асистента Универзитета.

Саслушавши, Савет усваја мишљење и предлог председника г. д-р Гавриловића: ако би г. д-р Радуловић имао да полага државни испит, па да стекне право на лекарску праксу у нашој држави, његов положај асистента на Универзитету има се регулисати према рангу суплента средње школе; ако не би имао да полага такав испит ранг и плата му следује као професору средње школе.

XV Прочитан је реферат г. Јована Милијевића, Милутина Станковића и Дим. Пауновића о *Кинематографи за шчишавање* од г. Свет. Радојчића.

Саслушавши, Савет усваја реферат и даје мишљење, да се овај апарат може одобрити као учило приватног издања у основној школи, пошто аутор изврши потребне измене према примедбама референта.

За хонорар издати 300 динара.

— 1342 РЕДОВНИ САСТАНАК ОД 23 МАРТА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. Свет. Стевановић, чланови: д-р Чед. Митровић, д-р Ник. Вулић, д-р Алекс. Белић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, д-р Данило Кагић, Мирко Поповић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Љуб. Протић, чита дефинитивни текст нацрта за стечај буквара и читанке.

Савет у свему усваја прочитани текст и одлучује, да се достави Г. Министру Просвете и Нацрт гласи:

#### СТЕЧАЈ

*За израду буквара и читанка за основне школе у Краљевини Срба, Хрватша и Словенаца*

На основи чл. 21 Зак. о народним школама, а у вези с чл. 4 Правила за писање и штампање уџбеника за народне школе, Министарство Просвете, по саслушању Главног Просветног Савета, расписује стечај за израду буквара и читанка за основне школе у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

#### A. Буквар за I разред основне школе

Буквар мора бити израђен на научној педагошкој основи, с текстовима, што је више могућно из непосредног децјег искуства и са сликама што простијим, јаснијим и прегледнијим.





Уз рукопис *буквара* поднети и *Мешодско Упуство* за учитеље или бар коментар научне педагошке основе према којој је *буквар* израђен.

*Буквара* треба да буде три врсте: један *ћирилицом*, један *латиницом* и један *словеначким* *наречјем*.

*Б. Читанке за поједине разреде основних школа.*

- а) *Читанка за I разред* — *ћирилицом* ;  
 б) " " *I* " — *латиницом* ;  
 в) " " *I* " — *словеначким* *наречјем* ;  
 г) *Читанка за II разред* — *ћирилицом* ;  
 д) " " *II* " — *латиницом* ;  
 љ) " " *II* " — *словеначким* *наречјем* ;  
 е) *Читанка за III разред* — *мешовитим* *слогом* (*ћирилицом* и *латиницом*) ;  
 ж) " " *III* " — *словеначким* *наречјем* ;  
 з) " " *IV* " — *мешовитим* *слогом* ;  
 в) " " *IV* " — *словеначким* *наречјем*.

Свака читанка мора бити израђена на научној педагошкој основи, с чланцима претежно национално-литерарног обележја, написаним чистим и лепим књижевним језиком. Све градиво не само што мора одговарати свима педагошким захтевима већ мора бити у складу и са идејом народног и државног јединства, васпитавајући школску омладину у духу те идеје.

За успешније обрађивање појединих чланака, у *читанкама* ће бити и слика, али оне морају бити дидактички оправдане. Уношење слика и њихова израда вршиће се независно од подношења рукописа, с тога то за писце и није обавезно.

Рок је за подношење списа (и *буквара* и *читанака*) 1 март 1924 године.

Списи ће се подносити Министарству Просвете или у рукопису (што читкијем, по могућству и откупани на машини за писање) или штампани (ако су, према одобрењу просветне власти, већ употребљавани у школи). Ако се поднесе у рукопису, онда ће бити потписани само шифром, а пуно ће се име послати у затвореном завоју обележеном истом шифром.

Најбољи спис (и *буквар* и *читанке*) употребиће се као *удбеник* државног издања, према чл. 13 *Правила о удбеницима*, за све школе којима је намењен; друга два, по вредности, исто ће се тако моћи употребљавати у школама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, било као државно, било као приватно издање (чл. 2 и 33 *Правила о удбеницима*).

Примљени *буквари* и *читанке* могу се заменити другим, бољим и савременијим, по чл. 17 *Правила о удбеницима*.

Једно лице може учествовати и у стечају за више књига. Рукописе или већ штампане поднесене списе, с евентуалним изменама и допунама, прегледаће Главни Просветни Савет по чл. 6, 8 и 10 *Правила о удбеницима* и по том ће се донети потребна одлука у вези с овим стечајем<sup>4</sup>.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете КБр. 32 од 9 марта 1923 год. којим тражи мишљење о томе: да ли треба да Виша Педагошка Школа у Београду, и даље да остане, или да се свршеним ученицима Учитељске Школе допусти упис на педагошки одсек Филозофског факултета, као редовним ученицима:

Саслушавши акт, Савет, после дуже расправе на предлог г. д-р Белића, одлучује, да се разговор о овој школи продужи на наредним саставцима, на којима ће се детаљно дискутовати о свима питањима и наводима у поменутом акту Г. Министра Просвете.

— 1923 редовни саставак, од 27 марта 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Свет. Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Владимир Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан Петковић, Милутин Станковић, Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.





I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Тричковић усмено реферисао о квалификацијама Олге Купрејанове, ховор. наставнице Смедеревске гимназије.

Саслушавши, Савет је мишљења, да Купрејанова има квалификације за привремену предметну учитељину.

III Прелази се на расправу поводом писма Г. Министра Просвете о Виш. Педаг. Школи.

После дуге начелне дебате у којој учествују г.г. Стевановић, Живановић, Станковић и Протић, Савет одлучује, да се расправа продужи на сутрашњем састанку.

— 1344 редовни састанак, од 28 марта 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан Петковић, Милутин Станковић, Дим. Пауновић. Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Прелази се на расправу о Вишој Педагошкој Школи. После говора г.г. Јована Ђ. Јовановића, д-р Белића, М. Станковића, М. Поповића, д-р Свет. Стевановића и председника г. д-р Гавриловића, Савет завршава начелну дебату и констатујући да је с нарочитим задовољством пришао дискусији о овоме питању, о којем није имао прилике раније да се изјасни — даје ово мишљење:

да Виша Педагошка Школа оваква каква је, не може да врши у пуном обиму задатак који јој даје закон о њеном уређењу; и

да професори учитељских школа морају добивати своје образовање на Универзитету, а не у В. Педагошкој Школи.

Даља расправа продужи ће се.

— 1345 редовни састанак, од 29 марта 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови: д-р Чед. Митровић, д-р Ник. Вулић, д-р Алекс. Белић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Љуб. Протић, Дим. Тричковић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан Петковић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић. Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Продужује се расправа о Вишој Педагошкој Школи.

Прелазећи на питање о спреми и образовању школских надзорника (за народне школе), Савет, после говора г.г. д-р Стевановића, Јовановића, М. Станковића, д-р Белића, д-р Вулића, П. Стевановића и М. Петковића и председника г. д-р Гавриловића — даје ово мишљење:

да школски надзор треба да врше две категорије надзорника: једна с вишом спремом, а друга с нижом спремом; и да прва категорија надзорника може добити стручну спрему само на Универзитету; а друга категорија надзорника може се попуњавати из реда одличних учитеља основних школа с извесном вишом спремом; што се тиче питања: каква та спрема треба да буде, Савет није могао дати дефинитивну одлуку гласањем, јер је број гласова био подељен, а један од присутних уздржао се од гласања.

— 1346 редовни састанак, од 4 априла 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Алексан. Белић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Мирко Поповић, Милан Петковић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 5160 од 28 пр. мес., да је одредио г. Милана Петковића, инспектора, да присуствује седницама Главног Просветног Савета, као заступник начелника одељења за средњу наставу, на место г. д-р Данила Љ. Катиха.

Савет прима знању.

III Г.г. д-р Стевановић и Тричковић усмено реферишу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења: да имају квалификације: за супленте: Новак Поповић, Михаил Матковски, д-р Макс Кох, Оскар Вајнштајн, за привремену предметну учитељницу, Љубов Шћепкина; за привремену учитељницу вештина: Милица Лазаревићева; за хонорарне наставнике: Никола Ђаков, Ранка Ђорђевић, Михаил Перемощиков;

да немају квалификације: Фрањо Мађејка, Катарина Сотњикова, Александар Сотњиков, Илариј Федеренко и Љубица Станишевска;

да Митрофан Васиљковски поднесе документа о својим квалификацијама, и да Никола Мантулин треба и даље да остане хонорарни наставник.

IV Продужује се расправа о Вишој Педагошкој Школи. Прелазећи на дискусију о трећем задатку Више Педагошке Школе (спремање наставника грађанских школа), Савет после дуге дебате даје мишљење (већином гласова — 7 : 4 —);

да би Виша Педагошка Школа, према садашњим приликама, могла и требала да спрема наставнике за више образовање ученика у народним школама (од 5 до 8 разреда), и за грађанске школе.

— 1347 редовни састанак, од 12 априла 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозар Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г.г. Протић и Станковић усмено реферишу о молбама учитеља осн. школа за пензије, и пензионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Петра Маринковића-Кочише, Тому Поповића, Славољуба Панића, Кристину Крању-Волу, Ивана Вертоша, Јелену Секе;

да се Векослава Херичко не може пензионисати, нити јој треба дати 30% издржавања, него је позвати на дужност, па ако се не јави поступити по закону;

да се могу реактивирати: Босилка Јовановићева као стална учитељица, а Стојка Димићка као привремена учитељица, па ако на крају школске године, буде повољно оцењена за рад у школи, да се постави за сталну;

да не треба реактивирати: Ђуру и Лујзу Шмит, али треба наћи друге учитеље на њихово место;

да се Даринка Поповићева не може реактивирати, јер нема квалификације за сталну учитељицу по садашњем закону о народним школама;

да Антун Војнић-Тунић, нема квалификација по чл. 29. Зак. о Народним школама;

да Славко Беласни, није могао ни бити постављен за привременог учитеља, и не може остати у служби;

да по молбама Павла Жижиха и Васе Вукмировића треба поступити по ранијој начелној одлуци, т. ј. прибавити потребна уверења о њиховом владању од надлежних власти; и да се по молби Павла Љумеца не може одлучити, док он не прибави наставни план и програм школе коју је свршио;





III Г. д-р Чед. Митровић усмено реферисхе о кривизи Дим. Поповића, учитеља и пређ. управитеља школе у Мл. Нагоричану;

Саслушавши, Савет одлучује: да треба претходно тачно утврдити, да ли је заиста окривљени Поповић написао акт у коме су инкримисани изрази, а сем тога прибави податке и утврди, на кога пада одговорност што поменута школа за четири године није била уредно снабдевена.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. од 12 пр. мес. којим тражи да се кандидују изасланици за овогодишњи виши тегајни испит у средњим школама.

Савет одлучује, да г.г. д-р Никола Вулић, Милан К. Петковић, Т. Радивојевић спреме листу кандидата за наредни састанак.

V Чита се молба г. Панте Сарића проф. Ваљевске гимназије, по чл. 72 Зак. о средњим школама.

Савет је мишљења да г. Сарић може и даље остати у служби.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 4727 од 21 пр. мес. с молбом г. Милана С. Недића, пређ. професора, да се његова *Геометрија* за III и IV разред средњих школа одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Драгомир Обрадовић, Михаило Симић и Свет. Максимовић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

— 1348 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 20 АПРИЛА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Алексан. Бедић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г.г. Петковић и Радивојевић (пошто је г. д-р Вулић на путу) — подносе листу кандидата за изасланике на овогодишњем испиту зрелости у средњим и стручним школама.

Саслушавши, Савет кандидује господо: инспекторе Министарства Просвете: Петра Типу, Драгомира Обрадовића, Алексу Станојевића, Владимира Радојевића, д-р Данила Катића Тодора Радивојевића, Јована Кангргу, Милана Петковића, Милана Карића, Јована Живојинића, Фрању Вајду и Лазара Тричковића;

професоре Универзитета: Павла Поповића, д-р Живојина Ђорђевића, д-р Станоја Станојевића, д-р Милутина Миланковића, Влад. Митровића, Драгутина Ђорђевића, Бранка Таназевића, д-р Влад. К. Петковића, д-р Тихомира Ђорђевића, д-р Милоша Трибунца, д-р Радована Кошутића, д-р Драгину Ђурића, д-р Јована Ердељановића, д-р Милорада Поповића, д-р Недељка Котанина, д-р Миливоја Лозанића, д-р Павла Вујевића, д-р Веселина Чајкановића, д-р Ивана Вају, д-р Влад. Ђоровића, д-р Николу Поповића, д-р Радослава Грујића, д-р Симу Тројановића, д-р Ивана Арновљевића, Петра Бајаловића, д-р Евгенија Спекторског, Антона Биликовића и Стјепана Кудбакина;

професоре Више Педагошке Школе: ректора Миливоја Симића, Јеремију Живановића, Јована Дравића, д-р Душана Рајичића, Сретена Хаџића и Светислава Максимовића;

директоре и професоре средњих и стручних школа: д-р Миту Лукића, Владимира Зделара, Радослава Лазаревића, Николу Ракића, Милана Шивића, Петра Павловића, Николу Николића, Петра Илића, Јована Марјанског, Емила Цветића, Стевана Живковића, Димитрија Преровића, Михаила Ивковића, Михаила Стојанчевића, Чедомира Петровића, Јеленка Михаиловића, Милана Томића, Милана Петровића, Саву Максића, Љубомира Матића и Миливоја Башића.

III Прочитан је реферат г. д-р Влад. Ђоровића о књизи *Kvaternikova revolucija* од г. Милана Карановића.



Савет усваја реферат и даје мишљење, да се ова књига може препоручити за школске књижице.

Референту издати 100 динара хонорара.

IV Читају се писма г.г. Милана Шевића и Свет. Петровића, да не могу да се приме прегледа *Француске Чишанке* од г. Бож. Динића.

Савет прима знању и одлучује, да се на место њих одреде г.г. Тјешимир Старчевић и Никола Николић.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 13435 од 21 пр. мес. с представком месног школског савета у Марибору, да се одобре као уџбеници у тамошњим немачким школама *Zweites* и *Drittes Lesebuch* од Финк-Кожуха.

Савет одлучује: да се за преглед и оцену умоле г.г. Мирко Поповић, Јован Канрга и Јован Милчијевић, пошто издавач положи 1200 динара за хонорар референтима.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 11150 од 10 пр. мес. с представком Извршног Одбора Удруженог Југослов. Учитељства, да се књига *Предавач*, збирка угледних предавања за основне школе, откупи и препоручи.

Пошто је ваљаност ове књиге позната присутним члановима, Савет одлучује да је треба препоручити, а могла би се и откупити.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 5848 од 16 ов. мес. с молбом г. Фрање Зеца наставника Трговачке Академије на Сушаку, да се његова *Трговачка Аришмешка I* и II део одобрн као уџбеници.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Петар Вукићевић, Лајтмановић и Калуђерчић, а писац да положи 1200 динара за хонорар.

VIII Чита се писмо г. д-р Павла Вујевића, да не може да се прими прегледа књиге *Разговор о земљи и васиони*.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед умоли г. Тодор Радивојевић.

IX Г. д-р Чед. Митровић усмено реферирше о кривизи Пвана Париводића, учитеља у Хоргошу.

Саслушавши, Савет је мишљења, да истрага није вођена правилно и да ствар треба доследити, па онда поново доставити Савету.

— 1349 редовни саставак, од 26 априла 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозар Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Торовић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Г.г. д-р Стевановић и Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења; да имају квалификација: Михаило Скулић за суплента (под уговором), ако положи испит из националне групе; Флоријан Шмит и Оскар Шикорски, за привремене учитеље вештина; Кирил Селивановски, за хонорарног наставника.

II Г.г. Петковић и Радивојевић подносе накнадну листу кандидата за изасланике на овогодишњем вишем течајном испиту.

Саслушавши, Савет накнадно кандидује господу: д-р Гргу Новака, ванредног професора Универзитета у Скопљу; директоре и професоре средњих и стручних школа: Љуб. Протића, Васу Димића, Хенриха Лилера, Стевана Милованова, Косту Милутиновића, Јашу Продановића, Ђорђа Рокнића, Живојина Видановића, Тјешимира Старчевића, Гргура Вујића, Миливоја Добросављевића, Милоша Зечевића и Милана Костића.

III Г. д-р Чед. Митровић усмено реферирше о кривизи г. д-р Веселина Ђисловића, проsv. инспектора у Новом Саду.



Саслушавши, Савет одлучује: да ова ствар није потпуно ислеђена и да на основи прикупљеног материјала треба саслушати г. д-р Тисаловића и повести редовну дисциплинску истрагу.

IV Чита се писмо г. д-р Веселина Чајкановића, да не може да се прими прегледа и оцене за *Лашкину Чиганку* г. Јов. Чолића.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед умоли г. Милан Будимир.

V Читају се молбе по чл. 72 Закона о средњим школама.

Саслушавши, Савет је мишљења: да проф. г. Милан Јовановић треба да поднесе другу молбу, у смислу поменуте законске одредбе, с мишљењем директора школе у којој служи:

да се молба Франа Кропитника не може решити, док се закон о средњим школама у целости не прошири на Покрајине.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 16757 од 16 ов. мес., с представком учитеља грађанских школа у Војводини, да се у законски пројект за грађанске школе унесе одредба, по којој би садашњи привремени учитељи грађанских школа могли и без испита оспособљења бити постављени за сталне учитеље тих школа.

Савет је мишљења, да се не може упуштати у оцену ове молбе, пошто је у своје време већ израдио законски нацрт за поменуте школе, али би се молба могла употребити као материјал при дефинитивном доношењу закона.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6264 од 20 ов. мес. с молбом г. д-р Боривоја Ж. Милојевића, проф. Университета, да се његове књиге: *Основна знања из географије* за I разред и *Азија, Африка, Аустралија, Америка* за II разред, одобре као уџбеници за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Љубомир Јовановић, Емило Цветић и Драгутин Дероко, а писац да положи 900 динара за хонорар.

— 1350 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 3 МАЈА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Коровић, Јован Б. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитани су и примљени записници претходног састанка.

II Г.г. Протић и Станковић усмено реферашу о молбама учитеља основ. школа за пензију и пензионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Јожицу Равникар, Симу Димитријевића, Маргиту Ленђел, Лазара Попсавина, Јелку Димић, Зорку Бабић и Меланију Степановић; да Амалију Земљич треба разрешити од учитељске службе с 30% од плате на име издржавања, и да молбу Радоша Боновића, треба решити по закону о признању и урачунавању година службе националним радницима.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6692 од 28 пр. мес. с молбом г. Милорада Верића, проф. држ. трговачке академије у Београду, да се његова књига *Општа Историја Трговине II део — нови век* — одобри као уџбеник. Пошто је ова књига одобрена од Г. Министра Трговине за трговачке школе у Србији, према реферату г.г. д-р Јов. Радовића, Љуб. Протића, и др. М. Тодоровића, Савет, усвајајући поменути реферат, а у вези с ранијом одлуком о првом делу све историје — даје мишљење: да се II део *Опште Историје Трговине* од г. М. Верића, може одобрити као уџбеник приватног издања за Трговачке Школе у Покрајинама, и као помоћна књига уз политичку историју у средњим школама.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6488 од 25 пр. мес. с молбом г. Алексе Станојевића, инсп. Минист. Просвете, да се његове књиге *Основи науке о роби*



и *Хемијска технологија* (превод) одобре као удбеници за трговачке школе, реалке, индустријске и техничке школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Коста Тодоровић, Чед. Петровић и Љуб. М. Протић, а писац да положи 1350 динара за хонорар.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6561 од 30 пр. мес. с молбом књижаре З. и В. Васића, књижаре у Загребу, да се њихово издање књига г. Јов. Грчића *Поршреши с писма* I откупи и препоручи.

Пошто је књига позната присутним члановима, Савет је мишљења, да се може препоручити књижицама средњих и стручних школа.

VI Председник саопштава, да је г. д-р Милутин Миланковић известио, да не може да се прими да прегледа *Алгебру* за више разреде средњих школа од г. Милана С. Недића.

Савет прима знању и одлучује; да се за преглед и оцену умоли г. Антун Вилимовић, проф. Универзитета.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 5970 од 20 пр. мес. с молбом г. Милана П. Нешића, адвоката оvd. који као заступник неких географско-графичких друштава у Холандији и Немачкој нуди, да та друштва изврше аеропланска фотографска снимања наше државе па затим да израде рељефне карте целокупне територије, појединих покрајина и области, за употребу у свима нашим школама.

Савет је мишљења: да би се ова понуда, у начелу, могла примити, но претходно би требало тражити мишљење од Географ. Завода Београдског Универзитета и од Главног Београдског Генералштаба.

— 1351 РЕДОВНИ САСТАНК, од 10 маја 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светол. Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, д-р Влад. Ђоровић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан Петковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић. Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6043 од 16 пр. мес. с представком Генералне Дирекције Царина: како се има сматрати свршена Волоњска Духовна Семинарија у Русији, према нашим школама.

Према усменом реферату г. д-р Белића, Савет даје мишљење, да је ова школа равна нашој срењој школи, с положеном матуром.

III Г.г. д-р Стевановић и Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи,

Саслушавши, Савет је мишљења: да Михаил Велижев и Митрофан Васиљовски имају квалификације за супленте (под уговором), ако знају српски; и да молбу Јулке Јовановић-Петричковић треба упутити сталвој комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја.

IV Г.г. Протић и Стевановић усмено реферирше о молбама учитеља основних школа за пензију, и пензионисаних за реактивирање,

Саслушавши, Савет је мишљења; да треба ставити у пензију: Милосава Јовановића, Бојану Ајдуковић, Јосипину Цугој, Фрању Жебре, Аду Иванетић, Марију Ест-Делак, Јулија Шедера, Драгињу Игњатовићеву, Емилију Цветковић; и да Илију Марковића не треба реактивирати.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6638 од 1 ов. мес. с молбом г. Ристе Карљиковића, проф. из Београда, да се његова *Равна Тригонометрија* и *Аналистичка Геометрија*, одобрн као удбеници за више разреде средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Антон Вилимовић, Миливоје Добросављевић и Михаило Симић, а писац да положи 900 динара за хонорар.





VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 17676 од 19 пр. мес., с молбом г. Живојина Симића, директора гимназије у пензији, да се његова *Српска Грамаинка* одобри као уџбеник за средње и стручне школе.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јован Ђ. Јовановић, Владан Јовановић и Миливоје Павловић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 19143 од 20 пр. мес., с молбом Пчеларског друштва, да се књига *Пчеларство* од Јов. П. Јовановића, препоручи за школске књижице.

Пошто је ово дело награђено од стране Српске Краљ. Академије Наука, Савет је мишљења, да се може препоручити за књижнице народних школа.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 16757 од 13 пр. мес. с молбом г. Дејана Михаиловића, проф. гимназије у Загребу, да се његов *Мађарски буквар с чишанком* одобри као уџбеник за основне школе у Војводини с мађарским наставним језиком.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. д-р Мита Лукић, Петар Илић и А.А. Јорговић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 17651 од 19 пр. мес., с молбом г. Франа Галића, школског надзорника у Чаковцу, да се његов *Podložad za pisanje* препоручи као за лепо писање у свима школама.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Стеван Никшић-Дала и Дим. Пауновић.

X Читају се реферати г.г. Јанка Лукића, Илије Лалевића и д-р Милана Будимира, о *Латинској Чишанци* г. Јована Чолића.

Саслушавши реферате, Савет је мишљења, да писац изврши исправке према примедбама референата, па онда поново да поднесе рукопис на преглед.

XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 6816 од 1 ов. мес. с молбом г. Илије Ђорића, учитеља у Београду, да се његове географске карте *Африка, Аустралија и Полинезија и Јужна Америка* одобре за средње школе.

Савет одлучује, да се за преглед ових карата умоле г.г. д-р Бор. Ж. Милојевић, Емило Цветић и Т. Радивојевић, а аутор да положи 900 динара за хонорар.

XII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7378 од 10 ов. мес., с молбом г. Влад. Воронцова, да се његово издање слике *Њ. В. Краља Александра* с родословљем династије Карађорђевића откупи и препоручи за школе.

Савет је мишљења, да се ова слика може препоручити.

XIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7337 од 10 ов. мес., с молбом проф. г. Михаила Ђорђевића, да се његов превод књиге *Осврто с благом* Стивенсона откупи и препоручи за народне и школске књижице.

Савет је мишљења, да се може препоручити школама, а за откуп молбу треба упути књижевној секцији централног Одбора за народно просвећивање.

— 1352 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 18 МАЈА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозар Стевановић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вудић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремја Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Тодор Стајковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. д-р Чед. Митровић подноси реферат о кривцама учитеља основних школа које су биле упућене на расмогрене.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се Емилија Круменакер може повратити у службу с платом коју је имала, ако поднесе уверење од надлежних власти о своме владању за време



док је била суспендована; што се тиче питања о неиздатој плати оно ће се решити кад се Брузнакерова за то обрати; и да Елизабету Седић треба пензионисати због службених обзира.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 19417 од 2 ов. мес. с предлогом школског надзорника из Прокулја, да се село *Мерџез* (школа у жупској општини), огласи као теже место, у смислу чл. 40 Зак. о народним школама.

Савет је мишљења, да Мерџез треба уврстити у прву категорију тежих места.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 17341 од 17 пр. мес. с молбом г. Милоша Шћепановића учитеља из Подгорице, да се његов Земљопис Краљевине С. Х. С. за III и IV разред осн. школе, одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Емило Цветић, д-р Душан Рајчић и Милан Поновић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

V Чита се молба г-це Косаре Цветковићеве, професора II женске гимназије у Београду, по чл. 72 Зак. о средњим школама.

Савет је мишљења, да молителница може и даље остати у служби.

VI Председник општинава, да је г. Лазар Кнежевић известно, да не може да се прими прегледа *Француске читанке* г. Воже Димића.

Савет прима знању и одлучује, да се на место г. Кнежевића умоли г. Коста Петровић, проф. III мушке гимназије у Београду.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7070 од 5 ов. мес. с предлогом директора тетовске гимназије; да се историјска расправа г. Павла Поповића *Српска Македонија*, која је била објављена у „Братству“ од 1921 год. одштампана заједно као популарно издање и да се растури у Јужној Србији.

Савет је мишљења, да овај предлог треба остварити.

XIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 21738 од 11 ов. мес. с молбом г. Рајка Ст. Мићића, референта Мин. Просвете, да се његова књига *Чешшири бојне војводе* откупи и препоручи за школе.

Савет је мишљења, да молбу треба упутити књижевној секцији централног одбора за народно просвећивање.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7872 од 18 ов. мес. с молбом г. Јована П. Јовановића, шефа кабинета Мин. Просвете, да се његове књиге *Домовина и Пчелице* препоруче за поклањање ученицима осн. школа и виших разреда гимназија.

Савет је мишљења, да и ову молбу треба упутити књижевној секцији централног одбора за народно просвећивање.

X Прочитани су реферати г.г. д-р Милутина Миланковића, Власт. Стајинћа и Мих. Симића о *Геометрији* за више разреде средњих школа од г. Милана С. Недића.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се ова *Геометрија* може одобрити као уџбеник приватног издања по с тим, да писац у другом издању учини исправке по примедбама референата.

За хонорар издати 600 динара.

XI Г.г. Протић и Станковић усмено реферирају о молби г. Ратка Жунића, пређ. учитеља осн. школа. Савет је мишљења, да се Жунић може вратити у учитељску службу.

— 1353 редовни састанак, од 26 маја 1923 год. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светолик Стевановић, чланови: г.г. д-р Никола Вулић, д-р Влад. Ђоровић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Милан К. Петковић, Тодор Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Мирко Поповић поврће питање о наградама референата — чланова комисија који су извршили прегледе уџбеника за основне школе, по позиву Министарства Просвете и пред-





лаже, да величину тих награда, које се издају из државне касе, треба да одређује Главни Просветни Савет.

Усвајајући предлог, Савет одлучује, да г.г. Т. Радивојевић и Павле Стевановић размотре колико су поједине комисије имале уџбеника на прегледу, и да предложи величину награде.

III Г.г. д-р Стевановић и Тричковић усмено рефериршу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења, да Сергеј Сљепцов и Вера Горскаја имају квалификације за привремене учитеље вештина, и да Јелена Назарова и Ана Рикмаа немају квалификација.

IV Г.г. Протић и Станковић усмено рефериршу о молбама учитеља осн. школа за пензију и пензионисаних за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Јелку Стојковићку, Марију Туте, Анта Нинића и Петра Радумовића.

да Симу Милеуснића не треба реактивирати, због година старости и што је за време раније службе био често кажњаван;

да Чедомир Главашки поднесе доказе о својим квалификацијама за учитеља, и да није надлежан за решење по молбама Милића Микетића и Ђурђије Л. Саватића.

V Чита се представка проф. г. Јована Чолића, да је у своје рукопису *Лашинске Чишанке* извршио исправке према примедбама референта и мишљењу Главног Просветног Савета од 10 ов. мес.

Савет одлучује, да исти референти поново прегледају рукопис, а писац да положи још 150 динара за хонорар.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 22701 од 16. ов. мес., с молбом г. Милана Дукића, учитеља у Лапову, да се његов уџбеник *Обични разломци* одобри за основне школе и ниже разреде средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Јован Ђ. Јовановић, Власт. Стајић, и Војин Перипић, а писац да положи 300 динара за хонорар.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 22945 од 18 ов. мес. с молбом г. Душана Милутиновића, секрет. Мин. Просвете, да се његова *Чишанна* за IV разред основних школа с мађарским наставним језиком одобри као уџбеник.

Савет одлучује, да се књига упути на преглед и оцену г.г. д-р Мити Лукићу, Петру Илићу и Јовану Живојиновићу, пошто писац положи 600 динара за хонорар.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 3638 од 21 ов. мес., с молбом г. Влад. Ђ. Миловановића, инспектора Мин. Саобраћаја, да се његово дело *Практичан уџбеник за прави живот* (философија живота) откупи и препоручи за школе.

Пошто је ова књига позната већини присутних чланова, Савет је мишљења, да се не би могла препоручити.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7966 од 21 ов. мес. с молбом г. М. С. Недаћа, пређ. проф. да се његова *Алгебра* за III и IV разред средњих школа одобри као уџбеник

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умоле г.г. Драгомир Обрадовић, Свет. Максимовић и Мих. Сивчић, а писац да положи 600 динара за хонорар.

X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 3401 од 12 ов. мес., с молбом г. Виктора Маналина, да се *Алманах Краљевине С. Х. С. за 1921—22 год.* откупи и препоручи за школе и просветне установе.

Савет је мишљења, да се овај Алманах може препоручити но с тим, да се Уредништву обрати пажња да у наредним издањима личне, статистичке и друге податке доноси само по најновијем бележењу.



XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ШБр. 3759 од 26 ов. мес., с молбом г. Јеремије Живановића, уредника омладинског часописа *Венац*, да се обнови препорука Просветног Савета, а за овај часопис, која је била дата још 1912 године.

Савет је мишљења да часопис треба препоручити.

— 1354 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 1 ЈУНА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозик Стевановић, чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Булић, Јован Ђ. Јовановић, Јеремија Живановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Т. Радивојевић, Милутин Станковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

У току седнице дошао је и извесно време присуствовао Г. Министар Просвете, М. Трифуновић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. д-р Стевановић и Тричковић усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења, да имају квалификација: за супленте (под уговором) Николај Паризки и Василије Соколов (за Богословију); за привремену предметну учитељицу: Еродита Судровска и Татјана Ваконова; да немају квалификација: Ангела Тот и Антоније Новак.

III. Г. г. Протић и Станковић усмено реферирше о молбама учитеља основних школа за пензију и реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да Новку Момировић не треба пензионисати (већином гласова, 1 против);

да Ђорђе Живанов не може бити постављен за сталног учитеља, док не положи испит; да Јелена Белашић, нема квалификација за забавицу, и да није надлежан по молби Александра Чопковића.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ШБр. 8419 од 24 пр. мес., с молбом књижаре Гезе Кона, из Београда, да се карта *Азије* од проф. Вл. Маринковића, откупи за средње школе.

Савет одлучује, да карту прегледају г. г. д-р Бор. Ж. Милојевић, Драг. Дероко и Т. Радивојевић, а издавач да положи 1500 динара за хонорар.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ШБр. 8225 од 24 пр. мес., с молбом г. Бор. Ж. Милојевића, ванред. проф. Универзитета, да се његов удбеник *Европа* одобри за III разред средњих школа.

Савет одлучује, да се за преглед и оцену умолу г. г. Јован Цвијић, Љубомир Јовановић и Емило Цветић, а писац да положи 450 динара за хонорар.

VI Председник саопштава да је г. Миљивоје Савић, начелник Мин. Трговине и Индустије известио, да не може да се прими оцене и прегледа упућене му књиге *Наука о робу*.

Савет прима знању и одлучује, да се књига упути на преглед и оцену г. Стојишићу, инспектору Мин. Трговине.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ШБр. 8724 од 25 пр. мес., с молбом г-ђе Олге Хекер, учитељице земаљске више дјевојачке школе у Загребу, да се њено *Украшно писмо* с упуством, одобри као учило за писање за све средње и стручне школе у Краљевини.

Савет одлучује, да се ове писанке упути на преглед г. г. Вој. Стевановићу и Мих. Јовићу, а аутор да положи 200 динара за хонорар.

— 1355 РЕДОВНИ САСТАНАК ОД 9 ЈУНА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Гавриловић, председник г. д-р Светозик Стевановић, чланови: г. г. д-р Чед. Митровић, д-р Александар Белић, Јован Ђ. Јовановић, д-р

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

WWW.UNILIB.RS



Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић, Милутин Станковић и Дим. Пауповић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. г. д-р Стеванозаћ и Тричковић усмено рефершу о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњој школи.

Саслушавши, Савет је мишљења, да имају квалификација: Никола Протасов за суплента (под уговором), ако зва српски; Антун Јовић за привременог предметног учитеља; Георгије Оберјемок за привременог учитеља вештина; Александар Залјев за сталног хонорарног наставника; и

да молбу Јелене Ђерђ-Прибиш, треба упутити сталној комисији Министарства Просвете за регулисање наставничких положаја.

III Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ШБр. 3963 од 4 ов. мес., с молбом савеза руских студената, да се Димитрију Пономарову допусти упис на технички факултет Љубљанског Универзитета, као редовном ученику.

Савет је мишљења, да је за решење надлежан поменути Универзитет, а да Београдски Универзитет допушта упис на технички факултет, као редовним студентима, кандидатима Русима који су свршили кадетски корпус, пошто је исти раван нашој свршеној реали.

IV Г. г. Протић и Станковић усмено рефершу о молбама учитеља основних школа за пензије и реактивирања.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Јанка Жуиковића, Терезину Зевник, Иду Вудлер, Ему Робник, Фрању Худник, Марију Годнич, и Каролину Рошкер; да Иванка Дракулић не може бити привремена учитељица основне школе, али би, према квалификацијама могла бити привремена наставница вештина у средњој школи;

да Ана Суха нема квалификација за учитељицу основне школе, него само за хонорарну наставницу у грађанској школи; и

да није надлежан за решавање по молби Петра Баковића.

V Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 9475 од 31 пр. мес., да је г. Лазар Тричковић постављен за начелника одељења за средњу наставу и одређен да присуствује седницама Гл. Просв. Савета.

Савет прима знању.

VI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете СНБр. 7933 од 5 ов. мес., с представком и предлогом Југословенског Соколског Савеза, да се оснује и отвори виша школа за наставнике телесног вежбања.

Савет одлучује, да ово питање проучи и Савету поднесе предлог комисија у коју ће ући: г. г. Мирослав Војиновић, референт Мин. Просвете за гимнастику, Михаило Градојевић донент Универзитета и Момир Коруновић инжињер.

VII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 21551 од 12 пр. мес., с предлогом Управе Државне Штампарије, да се њено издање *Школске Хигијене* од г. г. Сретена Динића и Влад. Милутиновића препоручи за школске књижнице и за поклањање ученицима основних школа о испитима.

Савет је мишљења, да ову књигу треба препоручити, пошто су у комисији за преглед рукописа на објављени стечај за популарну књигу о школској хигијени били и тројица чланова Гл. Просветног Савета.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 25263 од 30 пр. мес., с молбом, г. Светислава Радојчића, секретара Министарства Просвете, да се његов прерађени и илустровани *Буквар (Fibel)* за основне школе с мађарским наставним језиком, одобри као уџбеник, пошто је извршио исправке према примедбама референата.

Савет одлучује, да се рукопис упути на преглед раније одређеној комисији (г. г. Мирко Поповић, Љуб. М. Протић и Јован Милијевић), а писац да положи 300 динара за хонорар.



IX Председник саопштава писмо г. д-р Јована Цвијића, да не може да се прими прегледа и омене уџбеника *Европа*, од г. Бор. Ж. Милојевића.

Савет прима знању и одлучује да се за преглед умоли г. Драг. Дерока.

Овим је састанак завршен.

— 1356 РЕДОВНИ САСТАНАК, ОД 16 ЈУНА 1923 ГОД. —

Присутни: председник г. д-р Богдан Тавриловић, чланови: г.г. д-р Чед. Митровић, д-р Никола Вулић, д-р Александар Белић, Јован Ђ. Јовановић, д-р Лаза Ненадовић, Дим. Тричковић, Љуб. М. Протић, Павле Стевановић, Мирко Поповић, Лазар Тричковић и Дим. Пауновић.

Секретар, Сл. Миловановић.

I Прочитан је и примљен записник претходног састанка.

II Г. Тричковић, у споразуму с г. д-р Свет. Стевановићем, усмено реферирше о квалификацијама кандидата за наставничка места у средњим школама.

Саслушавши, Савет је мишљења: да Георгије Аркадијевић Чајка има квалификација за припремог учитеља вештина; и да Александар Слунски нема квалификација.

III Г. Протић, у споразуму с г. М. Станковићем, усмено реферирше о молбама учитеља основних школа за пензију и за реактивирање.

Саслушавши, Савет је мишљења: да треба ставити у пензију: Бранка Арановића, Јакицу Луцић и Анселма Шробоњу, а тако и Даринку Таврић, ако има 10 година сталне службе, иначе јој дати 30% од плате на име издржавања; и да Даринку Николићку не треба реактивирати, пошто је пензионисана тек пре две године по молби, због дуготрајне болести.

IV Прочитано је писмо Г. Министра Просвете с представком и предлогом директора руско-српске гимназије у Београду, да се одобри наставни план те школе.

Савет одлучује, да се умоли г. Тричковић за преглед плана и реферат, у колико одступа од наставног плана наших средњих школа.

V Читају се реферати г.г. Љуб. Јовановића, Емила Цветића и Драг. Дерока, о уџбеницима професора г. д-р Бор. Ж. Милојевића *Основна знања из географије за I разред и Азија, Африка, Аустралија, Америка за II разред средњих школа*.

Саслушавши, Савет је мишљења: да се ове књиге могу препоручити као уџбеници приватног издања за средње школе, а писцу да се реферати ставе на расположење ради евентуалних измена у наредним издањима.

Референтима по 300 динара хонорара.

VI Прочитани су реферати г.г. д-р Душана Рајићића и Мих. Јовића о рукопису *Уједињено за рад у уштаквисинчким школама* од г.г. Мил. Боранијашевића и Вој. Стевановића, учитеља основне школе.

Саслушавши, Савет је мишљења, да писци треба да поступе по примедбама референата.

VII Председник саопштава, да је професор г. Коста Петровић, известно, да се не може примити да прегледа *Француску Читанку* г. Божићара Димића.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед умоли г. Мил. Ванлић.

VIII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ПБр. 4104 од 9 ов. мес., с молбом г. Станислава Савића судије окр. суда у Панчеву, да се његов превод Берсоновог дела *La matière et la mémoire* одштапа као државно издање.

Савет је мишљења, да се не треба упуштати у оцену ове молбе, пошто се Министарство Просвете не бави издавањем дела ове врсте.

IX Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 26955 од 11 ов. мес., с молбом г. Вел. Поповића, инспектора Мин. за Социјалну Политику, да се његове књиге *Прво и Друго моје лешовање* препоручи школама.

Према усменом предлогу и реферату г. Јов. Ђ. Јовановића, а пошто су књиге познате већини присутних чланова, Савет је мишљења, да их треба препоручити за школске књижнице и за поклањање о испитима.





X Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 26260 од 5 ов. мес., с молбом г. Босте Антонијевића апотекара из Београда, да се његове *Школске ашошке* с најпотребнијим лековима и завојним материјалом препоручи месним школским одборима за набавку школама.

Савет одлучује, да се за преглед умоли г. д-р Лаза Ненадовић.

XI Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 21906 од 12 пр. мес., с представком г. Драг Дерока, професора у певзији, који моли за обавештење: да ли уџбеници за земљопис у основним школама треба да буду израђени по речним сликовима (односно покрајинама), или по новим административним областима, и да ли ће се за III и IV разред радити један уџбеник (и за који од њих) за целу земљу или друкчаје.

Савет је мишљења, да се на ова питања не може одговорити, пошто нису израђени нови наставни планови и програми који би важили за целу земљу, а докле се оставља увиђавности писаца.

XII Прочитано је писмо Г. Министра Просвете ОНБр. 27872 од 16 ов. мес., с молбом г. Јована Ђ. Јовановића, начелника Министарства Просвете, да се његова *Методика ма-шерџег језика у народној школи* препоручи за школе.

Пошто је књига од познатог педагошког писца, Савет је мишљења, да се може препоручити за школске књижице народних, средњих и стручних школа, као и за помоћну књигу ученицима учитељских школа.

XIII Председник саопштава извештај г. д-р Бор. Лоренца, да не може да се прими прегледа *Nove silogistike* од професора г. Драг. Пеана.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед умоли г. Мил. Ванлић.

XIV Чита се извештај г-ђице Наталије Обреновићеве, да се не прима прегледа уџбеника *Aritmetika za niži stupanj*, од професора г. Леа Јамницког.

Савет прима знању и одлучује, да се за преглед умоли г-ђица Милка Мићићева.

Овим је састанак завршен.

## ВИША НАСТАВА

### УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

#### ПОСТАВЉЕЊА

Указом Његовог Величанства Краља, од 23 маја 1923 године постављени су:

*на Медицинском Факултету Универзитета у Загребу:*

за јавног редовног професора д-р Павле Шавник, асистент клинике у Прагу;

*на Господарско-Шумарском Факултету Универзитета у Загребу:*

за ванредног професора Иван Ритиг, господарски саветник.

Указом Његовог Величанства Краља, од 23 маја 1923 године додељена је титула ванредног професора д-р Адолфу Наефу, контрактуалном просектору и приватном доценту Медицинског Факултета у Загребу.

Указом Његовог Величанства Краља, од 25 јуна 1923 године постављени су:

*на Медицинском Факултету Београдског Универзитета:*

за ванредног професора, за катедру Дерматологије и Венерологије д-р Ђурџа Ђорђевић, доцент истога факултета.



за ванредног професора, д-р Милован Миловановић, просектор Опште Држ. Болнице;  
 за ванредног професора Психијатрије и Нервологије, д-р Лазар Стапојевић, управник  
 Завода за умоболне у Загребу;  
 за асистента у рангу професора средњих школа д-р Ђорђе Радуловић, досадашњи  
 асистент.

*на Техничком Факултету Универзитета у Београду:*  
 за доцента Неорганске и Органске Хемије д-р Александар Лео, хемичар.

## СРЕДЊА НАСТАВА

### УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

#### ПОСТАВЉЕЊА

Указом Њ. В. Краља, од 25 јуна ове године постављен је:

*у II мушкој гимназији у Београду:*

за професора под уговором, Валеријан Жуковски, пређашњи директор у Одеси.

#### ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

#### ПОСТАВЉЕЊА

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је:

*у гимназији у Призрену:*

за привремену предметну учитељицу, Таџану Ваконову, сталну хонорарну наставницу  
 исте школе, — СНБр. 9627 од 4-VII-1923 год.;

*у Вишој Трговачкој Школи у Сомбору:*

за привремену предметну учитељицу, Љубав Шћепкину, сталну хонорарну наставницу  
 исте школе, — СНБр. 9129 од 4-VII-1923 год.;

*у гимназији у Књажевцу:*

за привременог предметног учитеља, Теодора Објектова, сталног хонорарног наставника  
 исте школе, — СНБр. 9197 од 4 јула 1923 год.;

*у гимназији у Негошину:*

за привременог учитеља вештина, Сергија Слепцова, сталног хонорарног наставника  
 исте школе, — СНБр. 9311 од 4-VII-1923 год.;

*у гимназији у Даниловом Граду:*

за привремену предметну учитељицу, Еротиду Судровскују, сталну хонорарну настав-  
 ницу исте школе, — СНБр. 10417 од 4-VII-1923 год.;

*у гимназији у Цомбољу:*

за привременог учитеља вештина, Оскара Шикорског, сталног хонорарног наставника  
 исте школе, — СНБр. 9303 од 4-VII-1923 год.;

#### РАЗРЕШЕЊА

Господин Министар Просвете, претписом својим разрешио је од наставничке дужности:  
 Милана Константиновића, привременог предметног учитеља гимназије у Ужичу, —  
 СНБр. 9725 од 25-VI-1923 године.





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

# ОСНОВНА НАСТАВА

## УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I

### ОДЛИКОВАЊА

Указом Његовог Величанства Краља од 23 маја 1923 године одликовани су:

*Орденом Светскога Саве V реда:*

Илија Поповић, учитељ у Ђвизлану и Петар Трифуновић, председник општине Јанковачке, среза преспанског.

Указом Његовог Величанства Краља од 26 јуна 1923 године одликовани су:

*Орденом Светскога Саве IV реда:*

Васа Симић и Михаило Милошевић, из Београда; Димитрије Претић, из Великог Градишта; Лепосава Константиновићева, Лепосава Петровићева и Риста Васић из Шапца; Тодор Костић, из Ниша, и Живко Поповић, бивши народни досадник из Ђвизлана, учитељи у пензији.

*Орденом Светскога Саве V реда:*

Даница Милетић, Јелена Дамњановићка, Ружа Михајловић и Христина Јовановићка, из Београда; Бошко Велашевић, из Даниловог Града, Вукосава Анђелковићка, Зорка Стедићка, Драгиња Савићка, из Крагујевца; Дарјанка Ивановићка и Параскева Милековићка из Лесковца; Петар Михаиловић, из Чачка; Радосав Јанчић, из Травника, Савина Новаковићка, из Свилајнца; Христина Стефановићка, из Пожаревца; Витомир Рунић и Мила Ј. Настић, из Србобрана, учитељи у пензији; и учитељ у основној школи, Лазар Борђошки, из Карловца.

Одлуком Г. Министра Просвете, ОНБр. 23671 од 26 маја 1923 године, на основи члана 35 Закона о народним школама, постављени су за сталне учитеље следећи учитељи, а то у:

- у **Ади**: Јованка Шевић, из Башахида;
- у **Азањи**: Константина Мајсторовићева, из Дуванајшта;
- у **Багрдану**: Милан Марковић, из Велеса;
- у **Бачини**: Чедомир Јовановић, из Омашнице (окр. крушевачког);
- у **Балановици**: Олга Зечевићева, из Белаовице;
- у **Белој Паланци**: Јован Петровић, из Мокре (окр. бирошки); Миодраг Ранчић, из Петровца; Стојанка Ранчићка, из Петровца;
- у **Белој Цркви**: Драгутин Ј. Појовић, из Веле Градишта (окр. позар.); Милена Коњовић, из Беле Цркве;
- у **Берову**: Васлије Дракаловић, из Берова;
- у **Богашинју**: Милан Д. Шарац, из Белогња (окр. подринског); Миодраг Вујовић, из Рибника (окр. крушевачког);
- у **Брусику**: Душан Јеремић, из Кленова (окр. крајинског);
- у **Варварину**: Чедомир Ј. Педељковић, из Д. Зунца (окр. тимошког);
- у **Вел. Кикинди**: Милена Михаиловић, из Вел. Кикинде;
- у **Велесу**: Никола Павловић, из Војнице (окр. свонски); Ђорђе Николић, из Велеса; Милунка Николићка, из Велеса; Ана Соврдићка, из Велеса; Ленка Андрејевићка, из Трњана (окр. пожаревачког);
- у **Вир Пазару**: Лука Ђ. Пекић, из Молошевића, (окр. цинцар.);
- у **Власошинцима**: Јован Стевановић, из Власотинаца;





- у *Владичином Хану*: Станко Митић, из Левосоја (окр. кумановског);
- у *Вучиштрну*: — нема кандидата;
- у *Галичнику*: Риста Тодоровић, из Галичника;
- у *Госпшвару*: Димитрије Теодосић, из Гостивара; Спнђелија Стојановићева, из Урошевца (окр. косовског);
- у *Гучи*: Милосав Шоларић, из Гуче;
- у *Даниловом Граду*: Блажа Радовић, из Дан. Града;
- у *Жабљу*: Милева Михаиловићева, из Госпођинаца (Бачка);
- у *Злошу*: Живојин Костић, из Злата; Ангелина Костићка, из Злата;
- у *Јагодина*: Петрија Д. Симићка, из Б. Цркве (Банат); Живка Станковићка, из Ваграна (окр. моравски);
- у *Кладову*: Зорка А. Станисављевићка, из Костола (окр. крајинског);
- у *Краљеви*: Христифор Васовић, из Врдина (окр. чабанског); Тихомир Матовић, из Краљево; Јеласавета Вучковићка, из Краљево;
- у *Крупињу*: Михаило Дрињаковић, из Петковце (окр. подрин.);
- у *Крушеву*: Милошан Ковић, из Мочиона (окр. ужич.); Радојка Ђорђевићка, из Крушева;
- у *Кули*: Ирина Дамјанова, из Куле;
- у *Кучеву*: Михаило М. Пухач, из Крњева (окр. смедеревски); Милева П. Шундићка, из Кучева;
- у *Курумлији*: Тихомир Ивланин, из Блага (окр. тимоч.); Наталија Ивланин, из Блага (окр. тимочког);
- у *Липову*: Милошан В. Блазић, из Гор. Милановца; Персида Предраговићева, из Брањина (окр. београд.);
- у *Лебану*: Пандора Николићка, из Лебана;
- у *Лесковцу*: Арсеније Тубић, из Сјенице (окр. рашког); Милена Тубићка, из Сјенице (окр. рашког); Евгенија Дитићка, из Лесковца; Зорка Ф. Поповићка, из Штитара (окр. подрин.); Христина Ђорђевићка, из Лесковца;
- у *Ловоцику*: Милорад Јаковљевић, из Велеса; Пандора Јаковљевићка, из Велеса; Олга Димитријевићка, из Меленцаца (Банат);
- у *Марковцу*: Даница Минчићка, из Велеса;
- у *Меленцима*: Никола Наранић, из Марковца (окр. смедерев.); Радоје Вукчевић, из Подгорвце (окр. подгор.); Даница Васићка, из Рушња (окр. београд.); Милева Вукчевићка, из Подгорвце (окр. подгор.);
- у *Мионици*: Валерија Јардановићка, из Вуконе (окр. ваљев.);
- у *Његушима*: Јован Мартиновић, из Т. Бјелице (окр. цетињ.);
- у *Обреновцу*: Душан Виторовић, из Ореовице (окр. пожарев.); Зорка Виторовићка, из Ореовице; Марвја В. Јевтићка, из Јошева (окр. ваљев.);
- у *Опацима*: Милица Савчићка, из Сичева (окр. битољ.);
- у *Паланци* (смедер.): Бранислав Мајсторовић, из Азање;
- у *Параћину*: Сава Ранчић, из Придворица (окр. смедерев.); Надежда Ђорђевићка, из Јусадина (окр. смедерев.); Десанка С. Ранчићка, из Церовца (окр. смедерев.); Катарина Југовићка, из Злата (окр. тимоч.);
- у *Прилепу*: Милосав Чижевски, из Кичева (окр. битољ.);
- у *Прешеви*: Милаш Вукчевић, из Рељина (окр. битољ.); Милица Јовановићева из Прешева;
- у *Рајеву*: Миливоје Пантелић, из Рајева;
- у *Рајској*: Милена В. Тапковић, из Рајске;
- у *Ријеци Црнојевића*: Филип Шпадијер, из Беклића (окр. цетињ.); Радоје Буришић из Богмидовића (окр. подгор.);
- у *Сш. Бечеју*: Иуре Чала, из Итебеја (Бачка); Блажа Вујисић, из Госпођинаца (Бачка); Иван Матовић из Београда;





- у *Сш. Врбасу*: Цвета Д. Петковићка, из Дворишта (окр. пожар.);  
у *Сурдулици*: Душан З. Антић, из Брестовца (окр. прањ.); Милева Д. Антићка, из Брестовца; Софија Б. Тодоровић, из Бруса (окр. Крушев.);  
у *Трстенику*: Васа В. Томић, из Мишленовца (окр. пожарев.);  
у *Улцињу*: Јованка Томовићка, из Улциња;  
у *Умчарима*: Наталија Радосављевићева, из В. Лаола (окр. нож.); Љубица Спасојевићка, из Трновче (окр. пожар.);  
у *Урошевцу*: Пгњат Недељковић, из Талиновца (окр. косов.); Вера Ст. Милошевићка, из Урошевца;  
у *Цариброду*: Јован В. Јовановић, из Сукове (окр. пирот.); Алекса Антић, из Сукове (окр. пирот.); Јован Костић, из Крунца (окр. пирот.);  
Сви именовани учитељи-це имају се јавити на дужност 1. септембра т. год., од када им следују новчане припадности у новом месту.

Претписом Господина Министра Просвете, од 30 јуна 1923 године, ОНВр, 29850, на основи чл. 35 Закона о Народним Школама, постављени су за сталне учитеље и учитељице основних школа ови учитељи и учитељице:

## У ОКРУГУ БЕОГРАДСКОМ

## у срезу грочанском:

- у *Малој Иванчи*: Јелисавета Милосављевић из М. Иванче;  
у *Шепшину*: Косара Ранчићка из Гвџлана, окр. косовског.

## у срезу врачарском:

- у *Великом Селу*: Никола Токић из Зуца, окр. београдског;  
у *Кнежевцу*: Коста Васиљевић из Шепшина, окр. београдског;  
у *Вишњици*: Станка Остојићка из Салаша, окр. подринског;  
у *Жаркову*: Емилија Павловићка из Сараораца, окр. смедеревског;  
у *Железнику*: Маргита Јовановић, из Железника;  
у *Миријеву*: Милоје П. Милојевић из Биновца, окр. смедеревског;  
у *Реснику*: Живојин С. Борђевић из Болеча, окр. београдског;  
у *Раковици*: Никола Ж. Симоновић из Доброг Поља, окр. тимочког;  
у *Рињи*: Драгослав Алексић из Винче, окр. београдског и Бура Драгојевић из Грачког, окр. тимочког;  
у *Слабини*: Никола В. Вукотић из Св. Николе, окр. брегаличког;  
у *Рушњу*: Милоје Миладиновић из Рушња.

## у срезу колубарском:

- у *Чибушковици*: Загорка Јаковљевићева из Драговца, окр. пожаревачког;  
у *Јунковцу*: Драгољуб Почековић из Раклишта, окр. брегаличког;  
у *Миросалцима*: Михаило Михаиловић, из Миросалца;  
у *Брајковцу*: Олга Николић из Брајковца;  
у *Пешки*: Драгољуб А. Марковић из Шопића, окр. београдског;  
у *Вреоцима*: Катарина Живковић из Дреновца, окр. битолског;  
у *Шопињу*: Михаило Станојевић из Ракинца, окр. пожаревачког и Катарина Станојевић из Ракинца, окр. пожаревачког;  
у *Барошевцу*: Бранислав Јанковић из Прилужја, окр. звечанског.

## у срезу космајском:

- у *Губеревцу*: Чедомир Милосављевић из Рожанца, окр. београдског;  
у *Дучини*: Раде Дамњановић из Бистре, окр. врањског;  
у *Лисовињу*: Бранислав П. Васиљевић из Криволака, окр. тивешког;  
у *Пружатовцу*: Милица Трпићева из Ореовице, окр. пожаревачког.





## у срезу посавском :

- у Арнајеву: Димитрије Стакић из Ранковца, окр. кумановског;
- у Баћевцу: Олга Ј. Поповић из Баћевца;
- у Борку: Ангелина Каровићева из Дачине;
- у Сремчици: Павле Ж. Радивојевић из Сремчице;
- у Дражевцу: Драгутин Симић из Струнве, окр. битољског;
- у Божидаревцу: Даринка Матејић из Божидаревца;
- у Мислођину: Драгољуб Костић из Дражевца.

## У ОКРУГУ ВАЉЕВСКОМ

## у срезу ваљевском :

- у Бабиној Луци: Озрен Јовановић из Каленића, окр. ужичког;
- у Драчићу: Савка Мандићева из Скеле, окр. ваљевског;
- у Јовању: Чедомир Љ. Милошевић из Сече-Реке, окр. ужичког;
- у Рабровици: Ангелина Савићева из Рабровице.

## у срезу колубарском :

- у Брежђу: Босилка Максимовићева из Брежђа;
- у Марковој Цркви: Боривоје Станић из Гор. Лисине, окр. врањског; Славка Станићка из Гор Лисине, окр. врањског;
- у Планиници: Душан Јаковљевић из Здуње, окр. тетовског;
- у Рајковићу: Јелена Пузовићева из Рајковића.

## у срезу подгорском :

- у Голој Глави: Живорад Нешовић из Грабовца, окр. крагујевачког; Десанка Нешовићка из Грабовца, окр. крагујевачког;
- у Гор. Буковици: Олга Славковићева из Брезовице, окр. ваљевског;
- у Каменици: Зорка Ђерковићева из Наталинаца, окр. крагујевачког;
- у Осечини: Миливоје Ј. Јовановић из Сињаца, окр. пиротског;
- у Осладићу: Радмила Чичовићева из Брезовице, окр. ваљевског.

## у срезу посавском :

- у Грабовцу: Станислава Михаиловићева из Грабовца;
- у Дрену: Бранимир М. Станковић из Ореовице, окр. пожаревачког; Босилка Б. Стапковићка из Ореовице, окр. пожаревачког;
- у Звечки: Грујица Ивковић из Звечке; Богољуб Јевтић из Јошеве;
- у Скели: Милка Ј. Поповић из Трњана, Славонија;
- у Сшублинама: Даница Мијушковићка из Љубовије, окр. подринског;
- у Црвеној Јабуци: Живота Марковић из Б. Реке, окр. ужичког.

## у срезу шамнавском :

- у Докмиру: Јелена Максимовићева из Докмира; Михаило Живановић из Бабине Луке, окр. ваљевског;
- у Новацима: Рађавло Антонијевић из Радљева, окр. ваљевског;
- у Радљеву: Милан Јовановић из Радиновца, окр. ужичког; Десанка Матићева из Ливадице, окр. пожаревачког;
- у Брезовици: Драгутин Грбац из Пиромана, окр. ваљевског; Надежда Миљковићева из Дрена, окр. ваљевског.

## У ОКРУГУ ВРАЊСКОМ

## у срезу босилградском :

- у Божици: Владимир Цалић из Божице; Владимир Ђуковић из Божице; Ружица Маслаковићева из Божице;
- у Грујинцу: Божидар Богдановић из Грујинца;
- у Рајчиловцу: Ђорђе Дубљевић из Рајчиловца; Јордан Захаријевић из Бреснице.



*у срезу власошинчком:*

- у Горњем Присијану: Чедомир Поповић из Р. Дола, окр. пиротског;
- у Горњем Ораћу: Ђура Славих из Г. Ораћа;
- у Крушевици: Даница Тасићева из Крушевице;
- у Козару: Иво Влахо из Козара;
- у Руљу: Јован Поповић из Руља;
- у Своју: Благоје Јоковић из Калне, окр. врањског;
- у Шишави: Божидар Миленковић из Шишара.

*у срезу јабланичком:*

- у Бојнику: Бошко Миловић из Берово, окр. брегалничког; Љубица Миловићка из Берово, окр. брегалничког;
- у Бошњацима: Атанасије Младеновић из Басилграда;
- у Орану: Мојсије Самарџић из Млекоминаца, окр. врањског;
- у Сибублу: Петко Меденица из Клисуре, окр. врањског.

*у срезу лесковачком:*

- у Бабичкој: Роксанда Станићева из Преслапа, окр. врањског;
- у Богојевцу: Душан Сграхићић из Грделице, окр. врањског;
- у Губеревцу: Милица Пешићева из Јашуње, окр. врањског;
- у Мрштану: Даница Жућићка из Трњана, окр. врањског;
- у Печењевцима: Драгутин Поповић из Печењеваца; Радмила Балтићева из Печењеваца;
- у Разгојни: Милоје Стојановић из Бабичке; Милева Стојановићка из Бабичке.

*у срезу масуричком:*

- у Јелашиници: Надежда Миленковићева из Копопице, окр. врањског;
- у Мачкашници: Бранимир Ј. Бошковић из В. Копашнице, окр. врањског;
- у Сувојници: Крупа Анђелковићева из Сувојнице;
- у Цепу: Милица Антићева из Цепа.

*у срезу ичињском:*

- у Врањској бањи: Драгомир Димић из Врања;
- у Градњу: Петар Јовановић из Извора, окр. врањског; Драгољуб Јовановић из Градња;
- у Доњем Требишњићу: Антанас Антић из Д. Требишњица;
- у Тибужду: Душанка Ристићева из Тибужда.

## У ОКРУГУ КРУШЕВАЧКОМ

*у срезу жупском:*

- у Горњем Сашуњу: Мило Ђ. Миленковић из Г. Ступња; Душанка Марјановићка из Глободера, окр. крушевачког;
- у Плешу: Милорад Радотић из Голеша, окр. битољског; Драга Станићева из Новог Села, окр. крушевачког;
- у Рашају: Фердинанд Ђорђевић из Мургоша, окр. кумановског;
- у Душцима: Константин Настић из Дубаца, окр. крушевачког.

*у срезу ражањском:*

- у Брањини: Станислава Корунковићева из Крушара, окр. моравског;
- у Лучини: Славимир Панајотовић из Св. Араџела, окр. нишког;
- у Рујишту: Петар Р. Вукотић из Вишње, окр. охридског; Катарина Вучковићева из Врановина, окр. рашког;
- у Смиловцу: Виктор Грдевић из Ранковца, окр. кумановског;
- у Шталаћу: Јелена Милошевићка из Сталаћа;
- у Мићевцу: Живан Радојковић из Прешева; Милутин Чабрић из Варварина; Босилка Станковићева из Мајдана, окр. рудничког; Вукосава Тодоровићева из Тићевца;



- у *Прасковчи*: Милутин Јовановић из Протопопица, окр. пиротског;  
у *Подгорцу*: Војислав Аиђелковић из Класуре; Меланија Аиђелковиќа, из Класуре;  
у *Шешки*: Љубомир Ивковић из Гивовца, окр. кумановског.

*у срезу расинском:*

- у *Бивољу*: Даринка Васиљевиќа из Мешева, округа крушевачког;  
у *Вел. Врбици*: Руѓица Милетићева из В. Врбике;  
у *Вел. Шилеговцу*: Александар Милојковић из Штина;  
у *Дворанима*: Константин Симић из Гајиног Дола, окр. пиротског; Савка Јаношевиќа из Дворана;  
у *Јабланици*: Катарина Мадаревићева из Белишева, окр. врањског;  
у *Макрешанима*: Трајко Михаиловић из Макрешана; Видосава Поголићева из Скопља;  
у *Мешеву*: Борисав Ђорђевић из Осаонце, окр. крушевачког;  
у *Шанцу*: Чедомир Милосављевић из Рајинца, окр. крушевачког;  
у *Пепељевцу*: Владимир Михаиловић из Пепељева.

*у срезу шршеничком:*

- у *Велућу*: Драгомир Голубовић из Велућа; Јулијана Голубовиќа из Велућа;  
у *Врњцима*: Босиљка Касапићка из Врњаца;  
у *Дубљу*: Прока И. Томић из Добрујевца, окр. тимочког;  
у *Новом Селу*: Даница Милановићева из Параћина;  
у *Омашници*: Љубивој Аћимовић из Љубојне, окр. крушевачког; Руѓица Аћимовиќа из Љубојне, окр. крушевачког;  
у *Рибнику*: Вељко Павловић из Стопање, окр. крушевачког;  
у *Почековини*: Димитрије Раковић из Царевог Села.

У ОКРУГУ НИШКОМ

*у срезу алексиначком:*

- у *Бобовишту*: Љубица М. Петковићева из Моравца, окр. рудничког;  
у *Мозгову*: Јелица Јовановићева из Личја, окр. нишког;  
у *Врелу*: Чедомир Миловановић из Врела.

*у срезу бањском:*

- у *Врмци*: Миљивоје Миловановић из Сеселца, окр. нишког; Радмила Божићевићева из Труборевца, окр. нишког;  
у *Јошаници*: Милутин Спасић из Рсавца, окр. пиротског;  
у *Трубареvcу*: Владимир Милутиновић из Поповца;  
у *Језеру*: Никодије Аранђеловић из Козичине, окр. битолског;  
у *Жучковцу*: Велизар Вукадиновић из Жучковца.

*у срезу моравском:*

- у *Врћеловици*: Владета Алић из Лазнице, окр. пожаревачког; Милица Алићка из Лазнице, окр. пожаревачког;  
у *Кулини*: Радмила Милосављевић из Г. Јошанице, окр. рашког;  
у *Лођики*: Десанка Р. Поповиќа из Лођике;  
у *Прћиловици*: Зорка Николићева из Каоник-Ђуниса, окр. крушевачког;  
у *Трњанима*: Владимир Петковић из Трњапа.  
у *Лужанима*: Борислав Живадиновић из Кочана, окр. брегалиничког; Персида Живадиновиќа из Кочана, окр. брегалиничког; Сретен Савић из Оснића, окр. тимочког; Зорка Савићка из Оснића, окр. тимочког;  
у *Крушју*: Владимир Николајевић из Крушја.







## у срезу нишком:

- у *В. Крчмиру*: Владимир Поповић из В. Крчмира ;  
у *Г. Власи*: Војислав Манић из Г. Топонице, окр. нишког ;  
у *Гркињи*: Будимир Живковић из Гркиње ;  
у *Међурову*: Александар Николић из Рсена, окр. врањског ;  
у *Горњем Душнику*: Живојин Матић из Ђаковице, окр. тетовског ;  
у *Јагличју*: Никола Поповић из Одаровца, окр. пиротског ;  
у *Г. Врежини*: Михаило Јовановић из Лесковца, окр. врањског ;  
у *Јелашници*: Радмила Роглићева из Јелашнице ;  
у *Кнез-Селу*: Светислав Димитријевић из Г. Матејевца, окр. нишког ;  
у *Личју*: Мнодраг Петковић из Лужана, окр. нишког ; Љубиша Петковић из Грбавче,  
окр. нишког ;  
у *Малчи*: Милорад Раденковић из Просека, окр. нишког ;  
у *Пр. Кушини*: Светозар Стевановић из В. Вртопа, окр. нишког ;  
у *Сићеву*: Даница Димитријевићева из Мезграје, окр. нишког ;  
у *Хуму*: Илија Стојљковић из Вртишта, окр. нишког ;  
у *Г. Машејевцу*: Надежда Стевановићева из Врћеловице, окр. нишког ;  
у *Н. Селу*: Љубица Ђорђевићка из Н. Села ; Радован Поповић из Врћеловице ;  
у *Топоници*: Радомир Живановић из Бабушнице, окр. пиротског ;  
у *Просеку*: Петар Недељковић из Ванцарева, окр. Нишког ;  
у *Тручалала*: Александар Живановић из Соколараца, окр. бреганичког ;  
у *Малошишцу*: Богдан Николић из Топонице, окр. тетовског ;  
у *Поповцу*: Милутин Вуковић из Гиљана, окр. косовског ; Мирослава Вуковићка из  
Гиљана, окр. косовског ;  
у *Мезграји*: Милојко Новаковић из Нишеваца, окр. нишког .

## у срезу сврљишком:

- у *Грбавчу*: Ива Микелић из Моклишта, окр. пиротског ;  
у *Лалинцима*: Тодор П. Николић из Манојлице, окр. нишког ;  
у *Нишевцима*: Драгослав Поповић из Извора, окр. нишког .

## У ОКРУГУ СМЕДЕРЕВСКОМ

## у срезу јасеничком:

- у *Ковачевцу*: Наталија Ж. Јовановићка из Трепче ;  
у *Кусашку*: Живота Станојковић из Стамнице ; Аранка Ђаковићка из Кусатка ; Марија  
Обрадовићева из Кусатка ;  
у *Раширима*: Драгиња Здравковићева из Ратара ;  
у *Церовцу*: Милинко Маричић из Церовца ;

## у срезу орашком:

- у *Вел. Плани*: Љубомир Вукотић из Бојанчишта, окр. тившевског ; Мирко Стојић из  
Алин-Потока ; Љубица Јовановићева из Вел. Плана ;  
у *Крњеву*: Макса Вилџан из Крњева ;  
у *Новом Ацибеговцу*: БУра Бошковић из Ватошева, окр. ужишког ; Драгиња Бош-  
ковић из Ратара, окр. смедеревског ;  
у *Трновци*: Стојча Зафировић из Трновче .

## у срезу подунавском:

- у *Вранову*: Авастасија Павловићева из Лозовика ;  
у *Друговцу*: Милица Благојевићка из М. Орашја ;  
у *Лугавчини*: Димитрије Бећаревић из Прилена, окр. битовског ; Зорка Секулићева  
из Вел. Иванче ; Александра Продановићева из Пудараца ;





- у *Липама*: Владимир Матејић из Локвице, округа тетовског;  
у *Малој Крсни*: Велимир Ђосић из Горачића, окр. чачанског; Видосава Ђосићка из Горачића, окр. чачанског;  
у *Михаиловцу*: Чедомир Милићевић из Переснице, окр. пожаревачког;  
у *Осипаоници*: Јелена Павловићева из Александровца, окр. крушевачког;  
у *Скобаљу*: Драган Стојановић из Осиповнице; Милева Стојановићка из Осиповнице;  
у *Удовицама*: Глигорје Крстић из Удовица;  
у *Петријеви*: Милорад Живковић из Петријева.

## У ОКРУГУ КРАГУЈЕВАЧКОМ

## у срезу гужанском:

- у *Вел. Шењу*: Милутин Вукадиновић и Будимка Вукадиновићка из Врачишта (тетовски);  
у *Вишковцу*: Даница Вујовићева из Витановца;  
у *Вучковици*: Љубица Цветковићева из Миријева;  
у *Бечевици*: Јованка Марковићева из Попанице;  
у *Борчу*: Даринка Јанковићева из Ђириковца;  
у *Годачици*: Милосав Тодорић и Косара Тодорићка из Вајуге;  
у *Грабовцу*: Градимир Лазаревић и Милица Лазаревићка из Александровца (пожарев.);  
у *Грошници*: Лепосава Ристићка из Станова и Даница Јевтићева из Осиповнице;  
у *Гунцајшима*: Драгутин Маринковић из Кочана и Даница Маринковићка из Поточца;  
у *Дивосшину*: Петар Јевђевић из Бара;  
у *Дреновцу*: Коста Д. Станменковић из Сене (пожар.);  
у *Закуши*: Десанка В. Јовановићева из Десимировца;  
у *Љуљацима*: Драгољуб Р. Дивац из Голубиња;  
у *Сшановима*: Јулијана Спасовићева из Вишевца;  
у *Вишановцу*: Љубица Левајад из Грошнице и Радомир Стојановић из Поганова (пир.);  
у *Лесковцу*: Драгомир Дивнић из Кудреша;  
у *Топоници*: Наталија Дивац из Призрена.

## у срезу крагујевачком:

- у *Башочини*: Милојка Николићева из Ваграна;  
у *Белошевцу*: Радован Лазаревић из Букуровца;  
у *Брзану*: Милутин Коруповић и Милева Коруповићка из Глоговца;  
у *Доброводицама*: Драгољуб Миловић из Бегалице;  
у *Десимировцу*: Велимир Петровић из Влакче;  
у *Доњој Сабанши*: Светозар Дамњановић из Д. Сабанте и Душанка Ђурићева из Марена;  
у *Јовановцу*: Вук Радовић из Штипа;  
у *Маршићу*: Богић Пантић из Сланског;  
у *Реснику*: Степан Симић и Ангелина Симићка из Ресника;  
у *Цвештојевцу*: Драгутин Михаиловић из Грошнице и Наталија Јанићијевићева из Катупа.

## у срезу јасеничком:

- у *Буковику*: Бојана Петровић из Сакуле;  
у *Винчи*: Зорка Дамњановићева из Крагујевца;  
у *Гарашима*: Миодраг Нешковић из Прилепа;  
у *Јеленцу*: Адам Ђ. Минић из Јеленца;  
у *Копљарима*: Милутин Марковић и Лепосава Марковићка из Орашца;  
у *Кошражи*: Драгомир Вукићевић из Кошраже;  
у *Липовцу*: Драгиша М. Бабић из Липовца;



- у *Марковцу*: Франа Саверова из Моравца;  
у *Овсишцу*: Милојка Радојевићева из Мисаче;  
у *Шаторњи*: Софија Р. Поповићева из Старагара.

у срезу *лепеничком*:

- у *Губеревцу*: Миливоје Лазаревић и Јованка Лазаревићка из Вукосаваца;  
у *Вел. Крчмарима*: Душанка Рајићка из В. Крчмара;  
у *Вишевцу*: Ружа Леринац из Трњана;  
у *Жабарима*: Милица В. Петровић из Клоке;  
у *Јарушицама*: Антоније Алексић из Марковог-Града;  
у *Клоки*: Јерина Марковић из Н. Адибеговца.  
у *Горовићу*: Миленко Вићентијевић из Гругуровца.

## У ОКРУГУ АНДРИЈЕВИЧКОМ

- у *Сеоцу*: Радисав Ђуришић из Годијева;  
у *Коњусима*: Живка Ј. Бабовићка из Коњуха, ср. андријев.;  
у *Хану Гаранчића*: Велимир Т. Лекић из истог места.

## У ОКРУГУ БАРСКОМ

- у *Салчу*: Ђура Ђуришић из истог места;  
у *Бољевићима*: Маријан Машовић из истог места и Гаврило Бојанић из Боана;  
у *Брчелу*: Милутин Дреџун из Велимља;  
у *Сошонићима*: Никола Радовић из Глухог Доља, окр. барског.

## У ОКРУГУ БЕРАНСКОМ

- у *Брзави*: Вукашин Вучелић из Бишева;  
у *Балошићу*: Миливоје Цемовић из Луништа;  
у *Гор. Селу*: Љубомир Тубериновић из Г. Села и Вучета Пипер из Риждена;  
у *Д. Ржаници*: Видосава Лабовићева из Бољевића;  
у *Заостри*: Радос Поповић из Заостре;  
у *Калудри*: Лука Поповић из Калудре;  
у *Лужцу*: Јаница Ракчевићева из Браленовца;  
у *Маише*: Радосав Лазовић из Лозне;  
у *Црном Врху*: Милутин Боровић и Паица Милишић из Црног Врха;  
у *Пешнику*: Новак Јоксимовић из Петника;  
у *Шшишарима*: Акса Ђукић из Сутована;  
у *Ровцима*: Љубомир Делегић из Бољевића.

## У ОКРУГУ БЈЕЛОПОЉСКОМ

- у *Грнчареву*: Милета Петковић из Грнчарева;  
у *Азању*: Марко Јоксимовић из Штитара;  
у *Зашоњу*: Велимир Јочић из Вистрице и Лука Драговић из Жари;  
у *Ивању*: Ђукап Кораћ из Ивана;  
у *Коврену*: Мирољуб Стефановић из Коврене;  
у *Лозни*: Рада М. Реџић из Госткља и Радомир Кљајић из Сомика;  
у *Мајковцу*: Милан Палевић из Мајковца;  
у *Расову*: Драгиша Добрашиновић из Затина и Милосава Ј. Поповићева из Росове;  
у *Сушовану*: Јован Губеринић из Сутована и Филип Хајдуковић из Прошћеца;  
у *Шаховићу*: Владимир Ђетковић из Б. Поља и Пуниша Стојановић из М. Телије.



## У ОКРУГУ КОЛАШИНСКОМ

- у *Подбишћу*: Раде Радовић из Грнчара;  
у *Пољу*: Блажа Божовић из Буковица;  
у *М. Морачи*: Петар Бурковић из М. Каменице, Ђорђе Јовановић из Корите и Ангелина Грбина из Св. Николе;  
у *Међуречју*: Никола П. Јовановић из Колашина;  
у *Прекобрђу*: Благоје Вујичић из Орахова;  
у *Драговића Пољу*: Перута Мијатовић из Бојања.

## У ОКРУГУ МЕТОХИЈСКОМ

- у *Врелу*: Богдан Кнежевић из Бураковца;  
у *Будисавцима*: Вукадин Томовић из Главичије;  
у *Главичици*: Шћепан Вулевић из Трапче;  
у *Ђурановцу*: Раде Костратовић из Будисавца и Даринка Миловановић из Лугавчине;  
у *Исшоку*: Олга Радовићева из Влаола;  
у *Клинцини*: Јагош Вулевић из Кљичине и Перша Вугделић из Будисавца;  
у *Прилепу*: Богдан Кастратовић из Стреоца;  
у *Укча Ракошу*: Милић Лабан из Туренци;  
у *Новом Селу*: Мирко Вујисић из Колашина;  
у *Подграђу*: Велимир Лабав из Подграђа;  
у *Осојанима*: Радос Вујосевић из Осојана;  
у *Скивјани*: Јагош Зевић из Срб. Доленца;  
у *Добруши*: Стојан Девић из Добруше;

## У ОКРУГУ НИКШИЋСКОМ

- у *Горњем Пољу*: Олга Сушићева из Крстаћа;  
у *Драговићићу*: Миленко Чановић из Пешане Воде;  
у *Кочани*: Бошко Ивковић из Голубовца;  
у *Никш. Жупи*: Марко Ђурановић из Укча Ракош;  
у *Озранићима*: Радоје Ђуровић из Драговићића;  
у *Риђанима*: Петар Радовић из Лозне и Миле Вукчевић из Врела;  
у *Броћанцу*: Митар Радоичић из Затона;  
у *Борку*: Милутин Петрушић из Шаховића;  
у *Г. Рудини*: Мирко Петровић из Мрежичке;  
у *Пешровићу*: Петар Вукаловић из Врела и Гојко Драганић из Брезнице;  
у *Трпчи*: Сава Николић из Годијева;  
у *Д. Брезни*: Станко Дурутовић из Магоруге;  
у *Голији*: Велимир Савић из Влаола;  
у *Г. Брезни*: Радован Рашовић из Гора;  
у *Врелима*: Илија Остојић из Голеша.

## У ОКРУГУ ПЛЕВАЉСКОМ

- у *Забрђу*: Добрела Швак из Илиног Брда;  
у *Окевинама*: Јован Потпарић из Аљиновића;  
у *Гошовуши*: Велизар Ковачевић из Готовуше;  
у *Глискици*: Савеља Вујовић из Меља;  
у *Подкаменској*: Илија Батривић из Подкаменске.

## У ОКРУГУ ПОДГОРСКОМ

- у *Тузи*: Лазар Брајовић из Дипеша и Блажа Радуловић из Тузи;  
у *Понари*: Драго Драговић из В. Поља;





- у *Ђурковићима*: Вукашин Драгићевић из Орахова;
- у *Рогали*: Милосав Брајовић из Голубована;
- у *Фундини*: Лука Радићевић из Фундине;
- у *Браленовици*: Даница Драговићка из Дан. Гаја;
- у *Богешинићима*: Драгиша Вујадиновић из Шавника и Велиша Драговић из Чемерске;
- у *Богмилиновићима*: Стеван Ђуровић из Ограђенице;
- у *Госчиљу*: Миленко Брајовић из Плава;
- у *Фрушогу*: Ђорђе Радонић из Фрунтока;
- у *Сцужу*: Филип Павићевић из Подгорнице.

## У ОКРУГУ ЦЕТИЊСКОМ

- у *Баши*: Авдрија Вукотић из Бајче;
- у *Г. Цеклину*: Илија Стругар из Врачака;
- у *Г. Загорачу*: Јован Велимировић из Трњина;
- у *Д. Загорачу*: Милутин Велимировић из Дан. Града;
- у *Команима*: Бура Пејовић из Богетића;
- у *Трошкову*: Ђока Пејовић из Г. Седларице;
- у *Трнинама*: Јаков Пејовић из Бозовине;
- у *Подсирани*: Милош Вукчевић из Д. Цеклина;
- у *Ђеклићу*: Јока Рајковић из Прибоја и Миладин Милановић из Ђеклића.

## У ОКРУГУ ПОЖАРЕВАЧКОМ

## у срезу голубачком:

- у *Војилову*: Данило М. Динић из Дубоне, окр. смедерев. и Лепосава Д. Динићка из Дубоне, окр. смедеревског;
- у *Клењу*: Роксанда Пауновић из Клења;
- у *Д. Крушегици*: Борвоје Димитријевић из Лебана, окр. врањског;

## у срезу звишком:

- у *Дубокој*: Олга Перићева из Дубоке;
- у *Нересници*: Владислав Медурић и Драга Медурићка из Кучева;
- у *Мусташићу*: Станица Гудовићева из Мусташића;

## у срезу Млавском:

- у *В. Лаолу*: Добринка М. Поповићка из Ђовдима, окр. пожаревачког;
- у *Вошаловцу*: Душан Добросављевић из Вошаловца;
- у *Каменову*: Светомир Николић из Куле, окр. пожарев. и Љубица Мирковићева из Куле, окр. пожарев.;
- у *Манастирици*: Душан Кострешевић из Манастирице;
- у *Црњеници*: Радивоје Тијанић и Ружица Тијанићка из Дубоке, окр. пожаревачког;

## у срезу Моравском:

- у *Бошњаку*: Сотир Јевремовић из Бошњака;
- у *Брзоходу*: Зорка Шлебчић из Гледића, окр. крагујевачког;
- у *Кушиљеву*: Вукосава Митровићева из Кушиљева;
- у *Врбници*: Мирослав Стековић из Врбнице;
- у *Ливадици*: Никола Генчевић из Ливадице;
- у *Ореовици*: Даница Марковићева из Рановца, окр. пожарев.;
- у *Породину*: Драгиња Стојадиновићева из Седлара, окр. моравског;
- у *Ракинцу*: Косара Невенићка из Брзохода, окр. пожарев.;
- у *Сибници*: Драгољуб Магић из Орљева, окр. пожаревачког;



## у срезу пожаревачком :

- у Брашincu: Бранислав Тодоровић из Долашнице, окр. пожарев.;  
у Барама: Десанка Р. Томићева из Мајиловца, окр. пожарев.;  
у Брежалу: Даринка Ивановићка из Набрђана, окр. пожарев.;  
у Бубушincu: Михајло Богдановић из Стубина, окр. ваљевског;  
у В. Селу: Живан М. Тодоровић из Г. Бањана, окр. рудничког;  
у Драговцу: Стојан Димовић и Христина Димовићка из Петке, окр. пожарев.;  
у Дрмну: Анте Ладавац из Кленовника, окр. пожарев.;  
у Дубравици: Добраца Јањић из Белице, окр. битољског и Јованка Јанковићева из Ђириковца, окр. пожаревачког;  
у Крављем Долу: Јован С. Пејовић из Ракове Баре, окр. пожаревачког;  
у Смољинцу: Тихомир Јеремић из Варварина, и Рајна Јеремићка из Обрежа, окр. моравског.  
у Пољани: Вукосава Јешићева из Прлишта, окр. тимочког;  
у Ђириковцу: Милка Рајачић из Братинца, окр. пожаревачког;

## у срезу Рајском :

- у Зашољу: Станоје Обреновић из Улапаца, окр. тившевског;  
у Кличевцу: Неранда Павлица из Кличевца;  
у Мајиловцу: Душан Елезовић и Даринка Елезовићка из Болна, окр. битољског;  
у Пожежени: Благоје Живковић из Кривена, окр. битољ. и Владосава Ивковићева из Ратара, окр. смедеревског;  
у Речици: Војислав Миловановић из Речице;  
у Тополовнику: Живка Обрадовићева из Пожежене, окр. тимочког;

## У ОКРУГУ ПИРОТСКОМ

## у срезу белопаланачком :

- у Горњу Гламу: Марија Жарковић из Беле Воде, окр. пиротског и Растислав Шпиркић из Радејине, окр. пиротског;  
у Моклишцу: Вукашин Миловановић из Беле Паланке;  
у Клисури: Јелена Николићева из Букуровца, окр. пиротског;  
у Мокри: Живадинка Антићева из Костура, окр. пиротског;  
у Тамњаници: Благоје И. Гроздановић из Кнез-Села, окр. нишког;

## у срезу лужничком :

- у Бабушници: Руђица Стојановићева из Стола, окр. пиротског;  
у В. Бољинцу: Илија Маринковић из Модре Стене, окр. пиротског;  
у Горчинцу: Миливоје Милић из Камбелевца, окр. пиротског;  
у Модрој Сцени: Даница Петровићева из В. Бољинца, окр. пиротског;  
у Схолу: Симе Стефановић из Јаловник Извора, окр. пиротског;  
у Сирелцу: Славка Танчић из Стрелца;

## у срезу нишавском :

- у Балша-Берилловцу: Момир Ђирић из Балта-Берилловца, окр. пиротског;  
у В. Лукањи: Благоје Николић из Завидинца, окр. пиротског;  
у Извору: Богдан Мадић и Љубинка Мадићка из Желуме, окр. пиротског;  
у Крупцу: Константин Милошевић из Ржане, окр. пиротског и Радомир Станковић из Извора, окр. пиротског;  
у Косшуру: Вождар Поповић из Д. Криводола, окр. пиротског; Милица Јоцићка из Костура, и Александар Јоцић из Костура, окр. пиротског;  
у Ржани: Бранислав Поповић из Љуборађе, окр. пиротског;



- у *Присјану*: Петар Виденовић из Бачева, окр. пиротског;  
 у *Суводолу*: Наталија С. Ђорђевић из Б. Паланке;  
 у *Станичењу*: Милац Благојевић из Станичења;  
 у *Трњану*: Василије Пенчић, и Миљана В. Пенчићка из Г. Матејевца, окр. нишког;  
 у *Чиниглавцима*: Светислав Томановић из Борова, окр. пиротског;  
 у *Церову*: Момир Ђирић из Царева;

у срезу *царибродском*:

- у *Градињу*: Јорданка Ђорђевићева из Макрешана, окр. крушевачког;  
 у *Лукавици*: Чедомвр Алексић из Цариброда, окр. пиротског.

## У ОКРУГУ РУДНИЧКОМ

у срезу *љубићском*:

- у *Бресници*: Светомир Чубраковић из Доброселице, и Милојка Пећинар из Ариља;  
 у *Лађевцима*: Стеван Лазовић из Мрсаћа;  
 у *Мојсињу*: Ружица М. Поповићева из Мојсиња;  
 у *Миоковцима*: Петар Лојаница и Видосава Лојаница из Миоковаца и Милојка Богићевићева из Ласца;  
 у *Трепчи*: Властимир Гавровић из Драгоља, и Драга Кујунџићка из Барошевца;

у срезу *качерском*:

- у *Босушу*: Петар Поповић из Доброг Дола;  
 у *Моравцима*: Светозар Љ. Пивковић из Лицља;  
 у *Јарменовцима*: Момчило Радојевић и Надежда Радојевићка из Јарменоваца;

у срезу *шаковском*:

- у *Белом Пољу*: Драгољуб Милутиновић из Враћевшнице;  
 у *Гор. Бранешињу*: Сјамка Стојнићка из Гор. Бранетића;  
 у *Мајдану*: Милутин Пауновић из Милићеваца;  
 у *Прањанима*: Стана Филиновићева из Прањана.

## У ОКРУГУ ТИМОЧКОМ

у срезу *бољевачком*:

- у *Валакоњу*: Никола К. Симоновић из Доб. Поља;  
 у *Јабланици*: Дамњан Арнаутовић и Ангелина Арнаутовићка из Јабланице;  
 у *Планиници*: Алекса Ивановић и Даница Ивановићка из Трњана;  
 у *Ласову*: Угљеша Новаковић из Ласова;  
 у *Малом Извору*: Марија Ивановићка из Бучја;  
 у *Подгорцу*: Војислав Димитријевић из Винтчана;  
 у *Сумраковцу*: Миленко Спиридоновић и Зорка Спиридоновићка из Сумраковца;

у срезу *заглавском*:

- у *Балиновцу*: Станимир Милошевић из Мазгања;  
 у *Валевцу*: Драгослав Ристић из М. Извора;  
 у *Васиљу*: Војислав Митровић из Кривеља;  
 у *Жлну*: Босиљка Нешићева из Китеваца;  
 у *Ргоишу*: Костадин Радоњић из Класуре;  
 у *Скробници*: Добривоје Иванковић из Скробнице;

у срезу *зајечарском*:

- у *Бару*: Стојадин Петровић из Оштреља;  
 у *Вел. Извору*: Драгутин Младеновић из Триовца и Боривоје Аџић из Вражогрица;



- у *Вражогрцу*: Жарко Најдановић из Самриноца;  
у *Гамзиграду*: Анка Петковићева из Зајечара;  
у *Грлишту*: Љубомир Милосављевић из Трговишта;  
у *Звездану*: Илија Ст. Лекић из Кривеља, окр. тимочког;  
у *Доњ. Вел. Реци*: Славко Милојковић из Октиса;  
у *Леновцу*: Ђорђе С. Крстић из Гразнатовца, окр. врањског;  
у *Николичеву*: Иван Живковић и Латанка Живковићка из Вел. Јасеновца;  
у *Калову*: Бранко Илић из Мокраће и Стојан Илић из Халова;

у срезу *штимочком*:

- у *Врбици*: Радојка Младеновићева из Врбице;  
у *Дебелци*: Чедомир В. Милошевић из Валеваца;  
у *Нов. Коришу*: Мирко Цветковић из Бачеваца;  
у *Ошљану*: Вељко Михајловић из Очиљана;  
у *Селачкој*: Живка Стојановићева из Злата;  
у *Трновцу*: Нешко Нешковић из Шавне;  
у *Дреновцу*: Тихомир Филиповић из Влазе, окр. пирот.

## У ОКРУГУ ЧАЧАНСКОМ

у срезу *драгачевском*:

- у *Грабу*: Добривоје Маџаревић из Граба;  
у *Горачићу*: Живко Терзић из Средње Реке;  
у *Кошражи*: Вукосава Стојковићева из Браповине;

у срезу *моравском*:

- у *Миланци*: Божидар Нешковић из Ивањице;  
у *Приликама*: Велимир П. Вилимановић из Нидилова, окр. луманов., срез кривопап;

у срезу *сшуденичком*:

- у *Грацу*: Радомир Деспотовић из Граца;  
у *Сшуденици*: Стојан Луковић из Ивколаче;  
у *Рудници*: Хранислав Краговић из Руднице;

у срезу *жичком*:

- у *Врби*: Милојко Ђосић из Међуреча;  
у *Жичи*: Константин Мизаловић из Грачапа;  
у *Мрсаћу*: Евтим Пекић из Чачка;  
у *Самамлу*: Милвоје Опколић из Самамла;

у срезу *шрнавском*:

- у *Ашеници*: Десанка Стојановићева из Д. Краварице;  
у *Заблаћу*: Милан Глигоријевић из Заблаћа;  
у *Јездини*: Симеун Глижовић из Голубиња;  
у *Качулицама*: Петар Синђелић из Пародина;  
у *Лозници*: Јован Петронијевић из Атенице.

## У ОКРУГУ ПОДРИНСКОМ

у срезу *азбуковачком*:

- у *Г. Буковици*: Спасоје Ђукановић из Крајнице, окр. скопског;  
у *Трешници*: Витомир Богдановић из Бачеваца, окр. ужичког;  
у *Царини*: Милица Миладиновић из Костојника, окр. подринског;







## у срезу Јадранском:

- у *Брасини*: Милан Ј. Павловић из Засавице, окр. подринског;  
у *Грнчарима*: Загорка Јеринићева из Грнчара;  
у *Јошеви*: Драгиња Лукићка из Јошеве;  
у *Драгинцу*: Мара Ратковићева из Драгинца, и Сара Јовановићева из Стамнице, окр. пожаревачког;  
у *Недељицама*: Амалија Загорчић из Лешнице, окр. подринског;  
у *Текеришу*: Видосава Тодоровићева из Новог Корита, окр. тимочког;

## у срезу мачванском:

- у *Глушцима*: Ранко Д. Павловић из Глоговца, окр. подринског, и Ружица Р. Павловићка из Глоговца, окр. подринског;  
у *Дреновцу*: Добривоје Мандић из Чокешине, окр. подринског;  
у *Дубљу*: Полексија Савићева из Метковића, окр. подринског;  
у *Дуваништу*: Пера Ђорђевић из Накучана, окр. подринског;  
у *Засавици*: Славиша Маринковић из Осоја, окр. охридског;  
у *Клењу*: Софија Јовановићка из Клења;  
у *Мешковићу*: Сава П. Пауновић из В. Поља, окр. подринског;  
у *Причиновићу*: Љубомир Досталић из Барбатовца, окр. топличког;  
у *Табановићу*: Станислав Радић из Табановића;  
у *Црној Бари*: Зорка Павловић из Врчина, окр. београдског;  
у *Црнобарском Салашу*: Влада М. Дачић из Стапара, (Бачка);  
у *Шшишару*: Радосав Јовановић из Дубља, окр. подринског;

## у срезу посаво-шамнавском:

- у *Дебrcу*: Богдан Прица из Богатића, и Мирослав Прица из Вадовинаца;

## у срезу поцерском:

- у *Десићу*: Наталија Росићева из Криваје, окр. подринског;  
у *Добрићу*: Гаврило Поповић из Добрића;  
у *Криваји*: Спасоје Јокић из Добрића, Велимир Бујишић из Дубнице и Софија Јовкићка из Орида, окр. подринског;  
у *Мешковићу*: Александар Ђирић из Накучана, окр. подринског;  
у *Накучанима*: Мирослав Дабич из Накучана и Вукосава Милошевићка из Петке, окр. београдског;

## у срезу рађевском:

- у *Белој Цркви*: Милан Ж. Крстић из Кочана, окр. брегалничког;  
у *Костојнику*: Милан Јовановић из Понадије, окр. скопског;  
у *Сшавама*: Милутин Илић из Става.

## У ОКРУГУ УЖИЧКОМ

## у срезу ариљском:

- у *Добрачанима*: Драгутин Пањтенић из Добрачана;  
у *Лашвици*: Војислав Јокић и Јела Јокићева из Латвице;  
у *Мошоцу*: Јеласавега Веселићева из Миличинаца, окр. ваљевског;  
у *Радобућу*: Петар Јордовић из Радобућа;  
у *Високој*: Миленко Каљевић из Макова, окр. битољског;

## у срезу злашиборском:

- у *Госпиљу*: Рака Митровић из Госпиља;  
у *Доброселици*: Радојинца Мишаковић из Драглице, окр. ужичког;



- у *Мокрој Гори*: Десимир Арсенијевић из Јабланице, окр. ужичког;  
 у *Сирогојну*: Драгољуб С. Баковић из Кичева, окр. битољског;  
 у *Рожаншву*: Ђорђе Радибратовић из Никодина, окр. битољског;  
 у *Алин-Пошоку*: Александар Дридаревић из Плажана, окр. моравског;

## у срезу пожешком:

- у *Висибабн*: Момир С. Цагић из Годовика, окр. ужичког, и Олга Цагићка из Годовика, окр. ужичког;  
 у *Годовику*: Драгољуб В. Јетовић из Бјелуше, окр. ужичког;  
 у *Г. Добрињи*: Јеремија Маљогарац из Гугља;  
 у *Здравчићу*: Десанка Верговићева из Здравчића;  
 у *Јежевици*: Даринка Филиповићева из Јежевице;  
 у *Рогаме*: Љубомир Милосављевић из Чачка;  
 у *Табановићу*: Стеван Павловић и Даринка Павловић из Табановића;

## у срезу рачанском:

- у *Бачевцу*: Милорад Јовановић из Рогачице и Драгица Јовановић из Власотинаца, окр. врањског;  
 у *Дубу*: Љубица Пенезовићка из Дуба;  
 у *Пилици*: Милутин Газдић из Пилице;  
 у *Бесаровини*: Милодраг Михаиловић из Бесаровине;  
 у *Рачи*: Милосав Жунић из Сонатуше, окр. ужичког;

## у срезу црногорском:

- у *Годечеву*: Мирослав Верговић из Годечева;  
 у *Ражану*: Јелисавета Лазаревићева из Ражана;  
 у *Субјелу*: Витомир Трумбуловић из Сирогојне, окр. ужичког;

## у срезу ужичком:

- у *Биосци*: Зорка Живковићева из Висибаве;  
 у *Карану*: Милорад Поповић из Карана;  
 у *Крвавцу*: Рајко Н. Недић из Негбиле, окр. ужичког;  
 у *Мачкашу*: Косара Јоловићка из Рашке;  
 у *Равни*: Ружица Костићева из Равне;  
 у *Рибашевини*: Петар Љубичић из Рибашевине и Стана Тадићева из Рибашевине;  
 у *Д. Добрињи*: Гвозден Мартиновић из Д. Добриње.

## У ОКРУГУ ТОПЛИЧКОМ

## у срезу добричком:

- у *Азбресници*: Милан Б. Гаћић из Лужана;  
 у *Петровцу*: Драган Савковић из Куршумлије;  
 у *Жишорађи*: Илија Јовановић из Крушевине;  
 у *Мекишу*: Драга В. Мучалица из Четирца;  
 у *Сш. Божурњи*: Милан Вујисић из Прекобрђа;

## у срезу косаничком:

- у *Бањи*: Димитрије Чемерикић из М. Планае;  
 у *Лукову*: Риста Минић из Лукова;  
 у *Грабовници*: Душан Дедић из Драгуше и Лепосава Дедићка из Драгуше;  
 у *Доб. Долу*: Радивоје Јовановић из Дуља (битољски);

## у срезу прокупачком:

- у *Барбатовцу*: Живојин Михаиловић из Барбатовца, и Милица Михаиловићка из Барбатовца;





- у Булашовцу: Добросав Недељковић из Мекиша;  
у Гор. Коњуши: Зорка Михаиловићева из Статовца;  
у Жишном Пошоку: Борђе Николић из Ж. Потока, Властимир Илић из Цуковца  
и Евдосија Илићка из Цуковца;  
у Доњој Речици: Драгиња Поповићева из Преконупца;  
у Концелу: Никодије Антић из Концела;  
у М. Плани: Радојка Драгојловићева из Влада (топлич.);  
у Прекадину: Љубомир Кошутић из Јошанице (нишки);  
у Туларима: Богомир Лукша из Тулара.

## У ОКРУГУ ТИКВЕШКОМ

## у срезу дојранском:

- у Кануцку: Миодраг Шковић из Валандова;  
у Марвинцу: Константин Трајковић из Валандова;  
у Пирави: Растимир Јевђовић из Пираве и Јевтимије Ољумчевић из Мировче;  
у Валандову: Христина Кицевећева из Богданца и Петар Мачкић из Богданца;

## у срезу ђевђелијском:

- у Негорцу: Александар Шеговић из Струмице и Наталија Сеизовић из Крешина;  
у Стојакову: Бошко Ражњатовић из Сопћана;

## у срезу кавадарском:

- у Вашошу: Дејан Мицаћ из Ватоша; Живојин В. Митровић из Горњикова и Христина Поповићка из Бегништа;  
у Марену: Драгољуб Паштравувић из Бистренице;

## у срезу сфрумичком:

- у Куклишу: Василије Вељковић из Н. Аубеговца;  
у Смолару: Борђе Цветановић из Брода.

## У ОКРУГУ МОРАВСКОМ

## у срезу беличком:

- у Деоници: Милан Лазаревић из Призрена и Меланија Лазаревићка из Призрена;  
у Лоџики: Јелица Николићева из Опарића, окр. моравског;  
у Трешњевици: Селмир Јовановић из Д. Лисине, окр. врањског;  
у Шиљковцу: Живојин Аранђеловић из Шиљковца;  
у Шаншровцу: Милан Петровић из Шантровца;  
у Црчи: Александар Милошевић из Гор. Медичана, окр. охридског;

## у срезу деспотовачком:

- у Грабовици: Јулија Блашковић из Доморовца, окр. косовског;  
у Равној Реци: Милсав Новаковић из Раштана, окр. битолског и Стојанка Агатоновићева из Р. Реке;  
у Језеру: Лепосава Миловановић из Језера;  
у Трућевцу: Милутин Илић из Драчева, окр. скопског;

## у срезу левачком:

- у Малој Дренови: Павле Станисављевић из Милутовца, окр. крушевачког;  
у Опарићу: Јелена Планишекова-Матић из Затоња, окр. пожаревачког;  
у Рашковићу: Зорка Вукићевићева из Брзана, окр. крагујевачког;  
у Секуричу: Милица Стојиљковићева из Секурича;



- у Цикошу: Драгослав С. Марић из Цикота;  
у Вел. Крушевици: Милорад С. Жуњић из В. Крушевице;

*у срезу параћинском:*

- у Доњој Мушници: Радојка Маџаревићка из Д. Мутнице;  
у Иванковцу: Тодор Ненадић из Д. Трешњице, окр. подринског;  
у Доњем Видову: Миодраг Јовановић из Сикирице;  
у Крушару: Драгољуб Поповић из Крушара;  
у Плани: Никола Стамбук из Плана;  
у Сикирици: Адам Јовановић из Д. Крчина, окр. моравског;  
у Сиубици: Ђорђе Новаковић из Мирановца, окр. пиротског;  
у Сењском Руднику: Илија Ђетковић из Галичника;  
у Чецури: Милутин Тодоровић из Трешњевице;  
у Сењу: Лепосава М. Ристићка из Батинца, окр. моравског;  
у Главици: Чедомир Нешић из Буљана, окр. моравског;  
у Извору: Тодор Гојковић из Постења, окр. рашки.

*у срезу ресавском:*

- у Бобови: Босиљка Радосављевићева из Бобове;  
у Вишежеву: Никола С. Николић из Огута, окр. кумановског;  
у Гложанима: Милица Рашићева из Витежева;  
у Јасенову: Милан Миливојевић из Леунове, окр. тетовски;  
у Седларима: Светомир Бранковић из Рођевица, окр. моравског;  
у Гладни: Милан Аранђеловић из Гладне;  
у Рајкинцу: Светислав М. Јовић из Рајкинца.

*у срезу шемнићском:*

- у Бошњаку: Драгољуб Стојковић из Бошњана; Рада Ђорђевићева из Прћиловице и Марија Перуничјева из Чемерске, окр. тившевског;  
у Својнову: Десанка Павловићева из Својнова;  
у Доњ. Кашуну: Драгиња Ђорђевићева из Александровца, окр. пожаревачког;  
у Пошочцу: Даринка Глишићева из М. Дренове, окр. моравског;  
у Маскару: Милосава Ђорђевићева из Луке, окр. крајинског.

У ОКРУГУ КРАЈИНСКОМ

*у срезу брзопаланачком:*

- у Врашци: Милорад Радовановић из Вратне;  
у Слашци: Ђорђе Петровић из Јабуковца и Катарина Петровићка из Јабуковца;

*у срезу Кључком*

- у Кладушници: Живојин Богдановић из В. Каменице и Бисенија Богдановићка из В. Каменице;

- у Подвршци: Милица Савићева из Подвршке;

*у срезу крајинском;*

- у Глоговици: Даринка Милошевић из Глоговца и Алимпије Богдановић из Глоговице;  
у Дубочану: Христина Божиновићева из Метриша (крајин.);  
у Малој Јасикови: Јефта Милосављевић из В. Јасикове;

*у срезу негошинском:*

- у Буковчи: Манојло Ђорђевић из Савинца и Милева Ђорђевићка из Савинца (тијмочки);





- у Дуљану: Даница Миловићева из Дуљана;  
у Душановцу: Даница Заставниковићева из Михајловца (крајин.),  
у Кобишници: Војислав Поповић из Радујевца;  
у Мокрању: Наталија Благојевићка из Неготана (крајин.);  
у Радујевцу: Сава Д. Поповић из Дубочана;  
у Смедовцу: Влада Милошевић из Смедовца.

## У ОКРУГУ БИТОЉСКОМ

## у срезу бишољском:

- у Букову: Злат Дејановићева из Могиле (битољски);  
у Бруснику: Катарина Борђевићка из Смијева (битољски);  
у Дихову: Марко Аксентијевић из Вешшта (битољски);  
у Хрисишфорову: Арсеније Ђ. Јовановић из Бураковца (метох);  
у Лакцу: Божидар Николић из Малвшта (битољски) и Василија Поп-Димовићева из Блатца (брегалнички);

## у срезу кичевском:

- у Велмеvcу: Ванча Пауновић из Велмеvца;  
у Орланду: Душан Поповић из Листиве (битољски);  
у Рашиану: Руса Ламбовић из Сливова и Левантија Тасићева из Ижишта (тетов.);  
у Срб. Доленцу: Теодосије Д. Поповић из Чelopeка (битољски);  
у Тујину: Каравфил Јанаковић из Гор. Солње (скопски);  
у Церу: Методије Поповић из Растволице (битољски);

## у срезу крушевском:

- у Бобину: Максим Поповић из Бобина;  
у Бучину: Љубиша Ж. Грујић из Крушева (битољски);  
у Белој Цркви: Стјепан Шимац из Б. Цркве;  
у Расшовици: Михаило Настић из Растволице;

## у срезу преспанском:

- у Ехли: Спасоје Цветковић из Ехле;  
у Јанковцу: Јездимир Вукашиновић из Бабиног (битољ.);  
у Цар. Двору: Жарко Јерковић из Пираве (тиквешки); Војислав Бошковић из Негораца (тиквешки) и Рамила Маришћевић из Валандова (тиквешки);

## у срезу прилепском:

- у Беловодици: Владимир Дебељковић из Беловодице и Персида Нјколићева из Беловодице;  
у Вранчи: Димитрије Видојевић из Рбатава (тетовски);  
у Доњану: Борђе Антоновић из Доњана;  
у Г. Селу: Мирко А. Поповић из Г. Села;  
у Селцу: Борђе Јовановић из Лагова (битољски);  
у Тројаци: Никола Ачковић из Тројаци;  
у Макову: Методије Солуновић из Плетвара (битољски);

## У ОКРУГУ БРЕГАЛНИЧКОМ:

## у срезу малешком:

- у Рашеву: Александар Приговић из Митрашиња;  
у Руслову: Јован Чоклевић из Ратева;



## У ОКРУГУ ЗВЕЧАНСКОМ

## у срезу вучишриском:

- у *Врници*: Јелена Велановићева из В. Хоче (призренски);  
у *Прилуђу*: Даница С. Аксентијевићева из Бисрице (пожаревачки);

## у срезу мишровичком:

- у *Бањској*: Ђорђе Божовић из Бањеве и Надежда Божовића из Бањеве;  
у *Дубоком Пошоку*: Недељко Божовић из Препуље (звечански);  
у *Соколици*: Славка Самсовића из Соколице;  
у *Жеровници*: Вукомир Поповић из Слатине (звечански);  
у *Свињару*: Лаза Лековић из Бољевића (барски);

## У ОКРУГУ КОСОВСКОМ

## у срезу гиљанском:

- у *Грмову*: Радомир Лазовић из Грмова;  
у *Д. Ливочу*: Јордан Васиљевић из Коље (скопски);  
у *Пожерањи*: Ферда Киш из Пожерање;

## у срезу грочаничком:

- у *Бресју*: Босиљка Протићева из Бресја и Надежда Вељковићева из Негорца (тиквешки);  
у *Д. Гуштерици*: Алекса Јовановић из Д. Гуштерице и Добрила Јовановића из Д. Гуштерице;  
у *Бабином Мосцу*: Нова А. Митровић из Башиног Села (скопски);  
у *Обилићу*: Станко Мијусковић из Готовуше (плевљански);  
у *Лапљем Селу*: Зорка Милановићева из Јањева (косовски);

## у срезу лабском:

- у *Дубници*: Милош Добричанин из Гостивара (тетовски) и Коста Ивановић из Убли (подгорјачки);

## у срезу неродимском:

- у *Плежине*: Серафим Јовановић из Дебреша (тетовски);

## У ОКРУГУ КУМАНОВСКОМ

## у срезу кривоаланачком:

- у *Радовници*: Добросав Шуљеварић из Нераве;  
у *Радибушу*: Евгенија Поповићева из Радибуша и Драгутин Алексић из Радибуша;  
у *Стајевцу*: Добрила Н. Вилимановићева из Рашке (чачански) и Милан Стаменић из Стајевца;

## у срезу жегликовском:

- у *Ст. Нагоричану*: Милица Цветковићева из Ст. Нагоричана;  
у *Чеширцу*: Ђорђе Поповић из Довезенаца (кумановски);  
у *Челопеку*: Јакша Вуковић из Челопека;  
у *Никуљану*: Коста Ђорђевић из Дејловца (кумановски);

## у срезу крашовском:

- у *Злешову*: Методије Крстић из Злетова и Коста Какашић из Злетова;  
у *Ласову*: Константин Радовановић из Ласнова и Коста Мигић из Ласнова;  
у *Шлегову*: Страхиња Војић из Шлегова;



*у срезу прешевском,*

- у *Биљачу*: Јелена Филиповићева из Клиновца (кумановски);  
у *Барбацу*: Андрија Деспотовић из Барбаца;  
у *Љиљанцу*: Драгомир Стојковић из Рајинца (кумановски) и Сава Јовановић из Трновца;  
у *Рајинцу*: Владимир Станојковић из Милутинца (кумановски);  
у *Трновцу*: Душан Михајловић из Трновца;  
у *Св. Пешки*: Данило С. Поповић из Н. Села (кумановски);  
у *Ораховици*: Данило Ђ. Поповић из Козјег-Дола (кумановски);

## У ОКРУГУ ОХРИДСКОМ

*у срезу охридском:*

- у *Белчишту*: Владимир Прњаворовић из Белчишта;  
у *Брежану*: Риста Поп-Бимбировић из Брежана;  
у *Велгошту*: Илија Захаријевић из Велгошта;  
у *Велмају*: Иван Анђелковић из Велмаја;  
у *Врбијану*: Методије Сиљановић из Врбијана;  
у *Мешишту*: Владимир Ристић из Мешишта и Михајло Глигоријевић из Мешишта;  
у *Злесту*: Новак Марковић из Злеста;  
у *Црвеној Води*: Војдин Бимбировић из Поповца (битољски);  
у *Лакшину*: Сима Костић из Горе (охридски);

*у срезу сјрушком:*

- у *Венчану*: Димитрије Анђелковић из Венчана и Спасоје Бебековић из Г. Белице (охридски);  
у *Лабуништу*: Благиња Николићка из Лабуништа;

## У ОКРУГУ ПРИЗРЕНСКОМ

*у срезу подгорском:*

- у *Мушутушту*: Митза Томићка из Мушутушта;

*у срезу подримском:*

- у *Зочишту*: Живојин Трифуновић из Зочишта;

*у срезу шарпланинском:*

- у *Љубижду*: Борђе К. Здравковић из Мушниковца (призренски);  
у *Мушникову*: Даница Јанићевић из Севца (призренски) и Никола Јанчићевић из Јожиња (призренски);  
у *Средској*: Душан Шошевић из Г. Села (призренски);

## У ОКРУГУ ПРИЈЕПОЉСКОМ

*у срезу милешевском:*

- у *Сељану*: Сретен С. Грујичић из Јабуре (пријепољски);

*у срезу ново-варошком:*

- у *Рушошу*: Михаило Неђић из Мрзен-Ораховца (тиквешки);

*у срезу прибојском:*

- у *Врбову*: Војислав Протић из Оморана (скопски);  
у *Крњачи*: Петар Ристић из Штавља (рашки);  
у *Дебелји*: Вјекослав Дукић из Главника (косовски);



## У ОКРУГУ РАШКОМ

## у срезу дежевском :

- у Врановини : Божидар Радовић из Тутина (рашки);  
 у Д. Јошаници : Божидар Миливојевић из Буковика (пријепољски);  
 у Г. Јошаници : Зорка Радоњићка из Д. Јошанице;  
 у Никољачи : Петроније М. Јовановић из Врачева (рашки) и Анђа П. Јовановићка из Врачева (рашки);  
 у Пожеги : Вукола Поповић из Д. Јошанице и Јелена Поповићка из Сопоћана (рашки)  
 у Сопоћанима : Александар Деспотовић из Оборца (плевањски);  
 у Посешењу : Милутин Аксентијевић из Пожеге и Драга Аксентијевићка из Н. Пазара;

## у срезу сјеничком :

- у Алиновићу : Реља Пурић из Глиснице (плевањски).

## У ОКРУГУ СКОПСКОМ

## у срезу велешком :

- у Д. Чичеву : Трајко Пренцовић из Гор. Крљина (пирогски) и Јован Х. Наумовић из Дучевца (пиротски);  
 у Теову ; Милорад Маројевић из Теова;  
 у Извору : Петар Тодоровић из Ст. Грода (скопски);

## у срезу скопском :

- у Булачану : Десанка Букумировићева из Венчана (београдски);  
 у Душановцу : Славољуб Срећковић из Душановца;  
 у Бањаку : Стојан Урдаревић из Глава (скопски);  
 у Драчеву : Сима Ђ. Траиловић из Кривеља (тимочки) и Цвета Терзићка из Усја (скопски);  
 у Арачинову : Атанасије Михаиловић из Булачана (скопски);  
 у Ибрајмову : Михајло Н. Петровић из Лешка (тетов.);  
 у Усју ; Светозар Стојановић из Драчева;  
 у Рашишаку : Живојин Ђ. Петровић из Раштака;  
 у Црешеву : Видак Поповић из Црешева.

## У ОКРУГУ ТЕТОВСКОМ

## у срезу гор. полошком :

- у Д. Бањици : Зорка Ристићева из Кичева (битољ.);  
 у Дебрешу : Риста Спасић из Леунова (тетов.);  
 у Леунову : Борђе Видановић из Кнежевце (битољ.);  
 у Дуфу : Филип Гавриловић из Дуфа;  
 у Зубовцу : Лазар Максимовић из Зубовца;  
 у Маврову : Михаило Угриновић из Маврова и Нестор Јаковљевић из Маврова;  
 у Церову : Спира Богдановић из Церова;

## у срезу д. полошком :

- у Волковији : Никола Петковић из Врапчишта (тетов.);  
 у Раошинцу : Мило Вујовић из Раошница;  
 у Воговини : Велимир Дрецун из В. Турчана (тетов.);  
 у Челопеку : Михајло Гл. Јовановић из Бакице (тетов.);  
 у Селцу : Петар Тренић из Витуге (тетов.);  
 у Одри : Милун Лалић из Јанчишта (тетов.);

## у срезу поречком :

- у Слански : Цветко Митровић из Пласнице (тетов.);  
 у Самокову : Софроније Славковић из Ботушја (тетов.).





## ПРЕТПИСИ ГОСПОДИНА МИНИСТРА ПРОСВЕТЕ

Господин Министар Просвете претписом својим поставио је :

Радоњу Масловарића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Подстрави, окр. цетињски, — ОНБр. 12049 од 16-III-1923 године ;

Руждиа Мамутовића, за вероучитеља у Рогачици, окр. косовски, — ОНБр. 11227 од 15-III-1923 године ;

Босиљку Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Богојевцу, окр. врањски, — ОНБр. 12485 од 16-III-1923 године ;

Косту Стаменковића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Сени, окр. пожаревачки, — ОНБр. 12438 од 15-III-1923 године ;

Драгомира Дивнића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Кудрешу, окр. пожаревачки, — ОНБр. 12001 од 13-III-1923 године ;

Душана Петровића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Гајтану, окр. врањски, — ОНБр. 12012 од 13-III-1923 године ;

Радмилу Љ. Тодоровићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Маршићу, окр. крагујевачки, — ОНБр. 12693 од 23-III-1923 године ;

Стефанију Кунову-Томићку, пређашњу учитељицу за сталну учитељицу у Приштини, окр. косовски, — ОНБр. 12692 од 23-III-1923 године ;

Ксенију М. Ђурићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Ратковићу, окр. моравски, — ОНБр. 12051 од 21-III-1923 године ;

Вукосаву С. Митровићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Кушићеву, окр. пожаревачки, — ОНБр. 13846 од 24-III-1923 године ;

Босиљку Стојанчићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Лозовику, окр. смедеревски, — ОНБр. 13831 од 23-III-1923 године ;

Љубицу Ј. Ђорђевићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Николичеву, окр. тимочки, — ОНБр. 12688 од 22-III-1923 године ;

Милеву Радовановићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Новом Селу, окр. нишки, — ОНБр. 13749 од 23-III-1923 године ;

Ању Шмит, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Банатском Двору, Банат, — ОНБр. 13150 од 23-III-1923 године ;

Милеву Бојовићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Жабљаку, окр. никшићски, — ОНБр. 12464 од 23-III-1923 године ;

Јагоша Зоњића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Манастирцу, окр. тетовски, — ОНБр. 13688 од 22-III-1923 године ;

Софију Старчевићку, учитељицу у пензији за вршиоца учитељске дужности у Вел. Бечке-реку, Банат, — ОНБр. 12550 од 23-III-1923 године ;

Каролину Сомер, оспособљену учитељицу у Мађарској, за привремену учитељицу у Букину, Бачка, — ОНБр. 12864 од 22-III-1923 године ;

Манасију Поповићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Грабовници, окр. толички, — ОНБр. 12017 од 13-III-1923 године ;

Десанку Драгутиновићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Затоњу, окр. пожаревачки, — ОНБр. 11882 од 13-III-1923 године ;

Луку Губеринића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Милошевићима, окр. никшићски, — ОНБр. 12173 од 14-III-1923 године ;

Перишу М. Вугделића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Будисавцима, окр. метохијски, — ОНБр. 11572 од 12-III-1923 године ;

Вучету Ивановића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Вуковици, окр. никшићски, — ОНБр. 12174 од 14-III-1923 године ;

Велимира Лабана, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Подграђу, окр. метохијски, — ОНБр. 11573 од 12-III-1923 године ;



- Мирослава Стековића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Врбници, окр. пожаревачки, — ОНБр. 12014 од 13-III-1923 године;
- Радомира Станисављевића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Каџабаћу, окр. врањски, — ОНБр. 12013 од 13-III-1923 године;
- Миломира Милошевића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Драчићу, окр. ваљевски, — ОНБр. 8969 од 27-III-1923 године;
- Љубицу Веровићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Тренчи, окр. руднички, — ОНБр. 14189 од 24-III-1923 године;
- Даницу Петровићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Бољинцу, окр. пиротски, — ОНБр. 12689 од 24-III-1923 године;
- Мирославу Рајчићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Бубушанцу, окр. пожаревачки, — ОНБр. 13792 од 26-III-1923 године;
- Марка М. Лазића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Дреновцу, окр. крагујевачки, — ОНБр. 11594 од 12-III-1923 године;
- Софију А. Кривову, учитељицу из Русије, за привремену учитељицу у Црној Трави, окр. врањски, — ОНБр. 11966 од 14-III-1923 године;
- Наталију Ј. Миленковићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Великом Крчимиру, окр. нишки, — ОНБр. 11967 од 13-III-1923 године;
- Милицу Недељковићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Лучини, окр. крушевачки, — ОНБр. 12180 од 14-III-1923 године;
- Даринку Преидићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Дуњама, окр. битолски, — ОНБр. 12105 од 13-III-1923 године;
- Златију Кидишевићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Лешку, окр. тетовски, — ОНБр. 12015 од 13-III-1923 године;
- Милића Војичића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Баћу, окр. берански, — ОНБр. 11861 од 13-III-1923 године;
- Миодрага Вулетића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Донижама, окр. рашки, — ОНБр. 11385 од 12-III-1923 године;
- Борђија Војичића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Мушникову, окр. призренски, — ОНБр. 11928 од 13-III-1923 године;
- Мирославу Ранковић-Лазаревић, апсолвираниог студента философије, за сталну учитељицу у Раковој Бари, окр. пожаревачки, — ОНБр. 11860 од 13-III-1923 године;
- Милеву Д. Милосављевићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Дреновцу, окр. тимочки, — ОНБр. 15790 од 5-IV-1923 године;
- Милутина Стојковића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Жуче, окр. топлички, — ОНБр. 15952 од 11-IV-1923 године;
- Параскеву Вељковићеву, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталну учитељицу у Сопоћком, окр. битолски, — ОНБр. 15922 од 12-IV-1923 године;
- Асана Рамадановића, пређашњег вероучитеља, за вероучитеља у Трновцу, окр. кумановски, — ОНБр. 16881 од 11-IV-1923 године;
- Светозара Д. Јеремића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Високој, окр. ужички, — ОНБр. 16577 од 13-IV-1923 године;
- Даницу Јевремовићу, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Реснику, окр. београдски, — ОНБр. 14767 од 19-III-1923 године;
- Марију Славићку, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Власотинце, окр. врањски, — ОНБр. 15520 од 2-IV-1923 године;
- Наталију Дивац, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Призрену, окр. призренски, — ОНБр. 12171 од 1-IV-1923 године;
- Спасоја Опкоковића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у М. Жаму, Банат, — ОНБр. 15791 од 4-IV-1923 године;
- Драгу Марковићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Милошевцу, окр. смедеревски, — ОНБр. 15066 од 31-III-1923 године;



- Петра П. Мундрића, свршеног ученика учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Јабуци, Банат. — ОНБр. 15792 од 4-IV-1923 године;
- Ставу Р. Јањушевићу, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Скели. окр. ваљевски. — ОНБр. 16567 од 10-IV-1923 године;
- Аниду Ј. Петровићу, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Михајиловцу, окр. крајински. — ОНБр. 16615 од 13-IV-1923 године;
- Анту Ладовца, пређашњег учитеља у Истри, за сталног учитеља у Кленовику, окр. пожаревачки. — ОНБр. 16652 од 12-IV-1923 године;
- Станојлу Дрдаревићу, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Гојној Гори, окр. ужички. — ОНБр. 8232 од 3-IV-1923 године;
- Јована Рајина, свршеног ученика учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Опову, Банат. — ОНБр. 14187 од 12-IV-1923 године;
- Јелену М. Нешковићу, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Брусници, окр. руднички. — ОНБр. 14425 од 11-IV-1923 године;
- Миодрага М. Милосаљевића, свршеног ученика Богослов.-учит. школе без испита, за привременог учитеља у Подгорцу, окр. крушевачки. — ОНБр. 14628 од 28-III-1923 године;
- Војиславу Трајковићу, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Водице, окр. смедеревски. — ОНБр. 14360 од 29-III-1923 године;
- Драгослава Димитријевића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Магашу, окр. врањски. — ОНБр. 14627 од 28-III-1923 године;
- Стану Стефановићу, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Рогачици, окр. ужички. — ОНБр. 13787 од 27-III-1923 године;
- Марију Бранковићу, оспособљену учитељицу у Мађарској, за привремену учитељицу, у Петровом Седу, Бачка. — ОНБр. 14053 од 28-III-1923 године;
- Владимира Ст. Рашића, свршеног ученика Учитељске Школе без испита, за привременог учитеља у Варову, окр. тиквешки. — ОНБр. 23099 од 24-VI-1923 године;
- Богдана Поткоњака, оспособљеног учитеља, за сталног учитеља у Орон-Хеђеш, Бачка. — ОНБр. 15056 од 17-IV-1923 године;
- Мила Марићевића, свршеног ученика Учитељске Школе са испитом, за сталног учитеља у Метимеру, окр. битољски. — ОНБр. 17262 од 17-IV-1923 године;
- Антонија Јовановића, оспособљеног учитеља у Бугарској, за привременог учитеља у Жичи, окр. тетовски. — ОНБр. 17501 од 18-IV-1923 године;
- Даницу Милановићу, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Параћину, окр. моравски. — ОНБр. 17320 од 17-IV-1923 године;
- Христину Ђирковић, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Пријеполу, окр. пријеполски. — ОНБр. 17319 од 16-IV-1923 године;
- Александра Марића, свршеног ученика Педагошког Одељења без испита, за привременог учитеља у Пољаници, окр. руднички. — ОНБр. 16859 од 14-IV-1923 године;
- Велмира Савића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Влаоду, окр. пожаревачки. — ОНБр. 16815 од 13-IV-1923 године;
- Милосава Поповића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Скробишту, окр. призренски. — ОНБр. 15585 од 16-IV-1923 године;
- Драгослава Оцаковића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Доброљупцима, окр. крушевачки. — ОНБр. 15823 од 16-IV-1923 године;
- Олгу Радовићу, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Влаоду, окр. пожаревачки. — ОНБр. 15803 од 13-IV-1923 године;
- Јелену С. Нешићу, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Баточини, окр. крагујевачки. — ОНБр. 17074 од 16-IV-1923 године;
- Дану Иванчевић, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у цустари Рарош, Банат. — ОНБр. 16579 од 17-IV-1923 године;
- Радомира Радовића, свршеног ученика Педагошког Одељења, са испитом, за сталног учитеља у Руданцима, окр. никшићски. — ОНБр. 15586 од 16-IV-1923 године;



Јевтихија Чубенко, пређашњег учитеља из Русије, за привременог учитеља у Врабчешници, окр. руднички, — ОНБр. 17069 од 16-IV-1923 године;

Косару Капетановићеву, свршену ученицу Учитељске Школе без испита, за привремену учитељицу у Рековцу, окр. моравски, — ОНБр. 16560 од 13-IV-1923 године;

Момчила Радоњића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Гор. Јошаници, окр. рашки, — ОНБр. 17205 од 16-IV-1923 године;

Драгослава Ристића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Малом Извору, окр. тимочки, — ОНБр. 17071 од 16-IV-1923 године;

Милену Д. Кутлешинећу, свршену ученицу Учитељске Школе са испитом, за сталну учитељицу у Параћину, окр. моравски, — ОНБр. 17925 од 20-IV-1923 године;

Милутина Газића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Пилици, окр. ужички, — ОНБр. 17602 од 18-IV-1923 године;

Абдула Хаџима-Хиџмета, пређашњег вероучитеља, за привременог учитеља (вероучитеља) у Гостивару, окр. тетовски, — ОНБр. 14647 од 20-IV-1923 године;

Станојку Ристићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Врби, окр. чачански, — ОНБр. 17346 од 19-IV-1923 године;

Милету Чукића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Рогачеву, окр. тетовски, — ОНБр. 15919 од 18-IV-1923 године;

Надежду В. Новаковићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења без испита, за привремену учитељицу у Лозници, окр. чачански, — ОНБр. 17347 од 18-IV-1923 године;

Максима Малишића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Штринцу, окр. косовски, — ОНБр. 16444 од 19-IV-1923 године;

Радомира Кљајића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Сомини, окр. никшићки, — ОНБр. 16418 од 19-IV-1923 године;

Глигорија Нушића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Трновцу, окр. битољски, — ОНБр. 15473 од 19-IV-1923 године;

Расима Бећировића, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности (вероучитеља) у Вистреници, окр. тившевски, — ОНБр. 17634 од 19-IV-1923 године;

Блажу Крчељића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Мал. Морачи, окр. колашински, — ОНБр. 15221 од 18-IV-1923 године;

Милену В. Ковачевићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Ланову, окр. крагујевачки, — ОНБр. 17679 од 19-IV-1923 године;

Величка Крчевица, досадањег привременог учитеља са испитом, за привременог учитеља у Сопотници, окр. битољски, — ОНБр. 17654 од 21-IV-1923 године;

Исмета Хасана, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 13106 од 21-IV-1923 године;

Симу Костића, пређашњег вршиоца учитељске дужности, за вршиоца учитељске дужности у Гораме, окр. охридски, — ОНБр. 17222 од 21-IV-1923 године;

Драгину Крстићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Брану, окр. крагујевачки, — ОНБр. 12191 од 21-IV-1923 године;

Петра Јовановића, пређашњег привременог учитеља, за привременог учитеља у Д. Солње, окр. скопски, — ОНБр. 17891 од 21-IV-1923 године;

Зухди Емана, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности (вероучитеља) у Шипковици, окр. тетовски, — ОНБр. 18513 од 24-IV-1923 године;

Мила Требешавина, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Подгорцу, окр. охридски, — ОНБр. 17869 од 24-IV-1923 године;

Десанку В. Јовановићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Радмилковићу, окр. крагујевачки, — ОНБр. 18533 од 24-IV-1923 године;

Азира Сејадиновића, пређашњег вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности (вероучитеља) у Лакавици, окр. тетовски, — ОНБр. 19042 од 23-IV-1923 године;

Малвину Квитнер, оспособљену учитељицу и пређашњу учитељицу у Босни, за сталну учитељицу у Новом Саду, Бачка, — ОНБр. 16869 од 23-IV-1923 године;





Азуз Мехмеда Ахмеда, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности (вероучитеља) у Дебру, окр. охридски, — ОНБр. 16613 од 23-IV-1923 године;

Даницу Ђ. Наловићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења без испита, за привремену учитељицу у Г. Трешњици, окр. подрински, — ОНБр. 19588 од 3-V-1923 године;

Жарка Јерковића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Шправи, окр. тившевски, — ОНБр. 20301 од 3-V-1923 године;

Михаила Јовановића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Куршумлији, окр. топлички, — ОНБр. 19052 од 2-V-1923 године;

Крсту Мијовића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Сирајевцу, окр. никшићски, — ОНБр. 17612 од 3-V-1923 године;

Персиду Бошковићку, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Леновцу, окр. тимочки, — ОНБр. 19590 од 2-V-1923 године;

Марка З. Фатића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Новочаву, окр. скопски, — ОНБр. 18142 од 26-IV-1923 године;

Јеласавту Софијановићку, пређашњег учитељског заступника II класе, за учитељског заступника у Тујину, окр. битољски, — ОНБр. 18825 од 25-IV-1923 године;

Али Хаџи Мустафовића, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности у Кривопаку, окр. тившевски, — ОНБр. 14650 од 26-IV-1923 године;

Даницу Драговићку, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Даниловом Граду, окр. подгички, — ОНБр. 19202 од 26-IV-1923 године;

Анку Лапчевићку, досадањег вршиоца учитељске дужности, за привремену учитељицу у Кавадару, окр. тившевски, — ОНБр. 16668 од 30-IV-1923 године;

Персиду Поповићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Сиракову, окр. пожаревачки, — ОНБр. 17903 од 27-IV-1923 године;

Миркис К. Бриковића, свршеног правника у Русији, за привременог учитеља у Добром Пољу, окр. врањски, — ОНБр. 19045 од 28-IV-1923 године;

Мирославу Арамбашићеву, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Дубљу, окр. подрински, — ОНБр. 19288 од 28-IV-1923 године;

Милутина Илића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Смиљеву, окр. битољски, — ОНБр. 19218 од 27-IV-1923 године;

Драгињу Младеновићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Јасиковици, окр. крушевачки, — ОНБр. 19356 од 1-V-1923 године;

Мирка А. Поповића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Горњем Селу, окр. битољски — ОНБр. 18146 од 25-IV-1923 године;

Мула Мустафу Имановића, пређашњег вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности у Пећи, окр. метохиски, — ОНБр. 19037 од 2-V-1923 године;

Константина Каракировића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Клокочевцу, окр. крајински, — ОНБр. 19990 од 2-V-1923 године;

Несуда Опербеговића, пређашњег вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности (вероучитеља) у Постеву, окр. рашки, — ОНБр. 20451 од 4-V-1923 године;

Ањма Дербановића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Струзи, окр. охридски, — ОНБр. 20925 од 9-V-1923 године;

Велимира Ђетковића, свршеног ученика Педагошког Одељења са испитом, за сталног учитеља у Пишчу, окр. никшићски, — ОНБр. 20466 од 9-V-1923 године;

Спасоја Цветковића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Ехми, окр. битољски, — ОНБр. 20793 од 9-V-1923 године.

Стевана Поп-Николића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Слојешници, окр. битољски, — ОНБр. 20180 од 9-V-1923 године;

Василија Смиљанића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Г. Врановце, окр. скопски, — ОНБр. 20707 од 9-V-1923 године;

Злату Дејановићеву, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Могилу, окр. битољски, — ОНБр. 20977 од 9-V-1923 године;



- Мартина Арсића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Росоки, окр. тетовски, — ОНБр. 20887 од 9-V-1923 године;
- Ернеста Шмита, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Шуљаји — Ванат — ОНБр. 20722 од 9-V-1923 године;
- Трифуна Ошавковића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Дебру, окр. охридски, — ОНБр. 20799 од 9-V-1923 године;
- Видосаву Ставрићеву, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Обршанима, окр. битољски, — ОНБр. 20179 од 9-V-1923 године;
- Ристу Димитријевића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у В. Папранику, окр. охридски, — ОНБр. 20885 од 9-V-1923 године;
- Матеју Димитријевића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Кривогаштану, окр. битољски, — ОНБр. 20798 од 9-V-1923 године;
- Донку Лебаковићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Смиљеву, окр. битољски, — ОНБр. 20973 од 9-V-1923 године;
- Арсу Матића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Д. Белинама, окр. охридски, — ОНБр. 21017 од 9-V-1923 године;
- Филипа Ристића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Вранештици, окр. битољски, — ОНБр. 20884 од 9-V-1923 године;
- Петра Алексића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Осолници, окр. охридски, — ОНБр. 20797 од 9-V-1923 године;
- Пандору Де Вос, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Битољу, окр. битољски, — ОНБр. 20715 од 9-V-1923 године;
- Каранџила Јанаћковића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Г. Солње, окр. скопски, — ОНБр. 20725 од 9-V-1923 године;
- Михаила К. Настића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Раствници, окр. битољски, — ОНБр. 20176 од 9-V-1923 године;
- Данила Недељковића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Рајцици, окр. охридски — ОНБр. 20796 од 9-V-1923 године;
- Десанку Кимпановићеву, пређашњу учитељицу, за сталну учитељицу у Призрену, окр. призренски, — ОНБр. 19026 од 11-V-1923 године;
- Јелисавету Л. Борђевићку, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Дебру, окр. охридски, — ОНБр. 20177 од 9-V-1923 године;
- Љубицу Илићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Дебру, окр. охридски, — ОНБр. 20163 од 9-V-1923 године;
- Исаију Костића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Требишту, окр. тетовски, — ОНБр. 20714 од 9-V-1923 године;
- Исака П. Јовановића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Житињану, окр. охридски, — ОНБр. 21018 од 9-V-1923 године;
- Софронија Илића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у М. Папранику, окр. охридски, — ОНБр. 20886 од 9-V-1923 године;
- Борђа Чадиковића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Коњарима, окр. охридски, — ОНБр. 20809 од 9-V-1923 године;
- Полексију Мандићеву, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Покренику, окр. битољски, — ОНБр. 20976 од 9-V-1923 године;
- Душана Поповића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Лисчану, окр. битољски, — ОНБр. 20972 од 9-V-1923 године;
- Нестора Поповића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Дебру, окр. охридски, — ОНБр. 20901 од 9-V-1923 године;
- Глигорија Крстића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Удовници, окр. смедеревски, — ОНБр. 21071 од 10-V-1923 године;
- Ристу Стојановића, досадањег учитељског заступника са испитом, за сталног учитеља у Селцу, окр. охридски, — ОНБр. 20795 од 9-V-1923 године;





Благородну Вујићку, досадању привремену учитељицу са испитом, за сталну учитељицу у Коњусима, окр. крушевачки, — ОНБр. 21967 од 15-V-1923 године;

Јорданку Поповићку, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Орланцима, окр. битољски, — ОНБр. 21479 од 12-V-1923 године;

Нухи Адемовића, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности у Добрчану, окр. косовски, — ОНБр. 14776 од 12-V-1923 године;

Василију Ђирвјевићеву, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Крушеву, окр. битољски, — ОНБр. 21878 од 15-V-1923 године;

Јелисавету Софијановићку, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Тујину, окр. битољски, — ОНБр. 21355 од 15-V-1923 године;

Љубицу Игумановићку, досадању учитељску заступницу са испитом, за сталну учитељицу у Водници, окр. скопски, — ОНБр. 21966 од 15-V-1923 године;

Косару Ж. Борђевићку, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Цапару, окр. битољски, — ОНБр. 21482 од 12-V-1923 године;

Симу Костића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Гари, окр. охридски, — ОНБр. 20978 од 9-V-1923 године;

Ташка Милошевића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Козици, окр. битољски, — ОНБр. 22119 од 15-V-1923 године;

Спиру Богдановића, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталног учитеља у Церову, окр. тетовски, — ОНБр. 21761 од 15-V-1923 године;

Елек Халашкију, оспособљеног учитеља у Мађарској, за привременог учитеља у Срп. Крстуру, Ванат, — ОНБр. 21059 од 16-V-1923 године;

Дону Вучићевићку, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Велушани, окр. битољски, — ОНБр. 22931 од 18-V-1923 године;

Лепосаву Милишићеву, досадањег вршиоца учитељске дужности са испитом, за сталну учитељицу у Струзи, окр. охридски, — ОНБр. 22788 од 19-V-1923 године;

Василија Цанића, досадањег привременог учитеља са испитом, за сталног учитеља у Паничареву, окр. брегалнички, — ОНБр. 22903 од 19-V-1923 године;

Зорицу Драгосављевићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења са испитом, за сталну учитељицу у Ловници, окр. подрински, — ОНБр. 22784 од 21-V-1923 године;

Дамњанку Трифуновић, пређашњу забавиљу, за вршиоца учитељске дужности у Битољу, окр. битољски, — ОНБр. 23327 од 21-V-1923 године;

Ратка Жуњића, пређашњег учитеља, за сталног учитеља у Овчи, Ванат, — ОНБр. 22727 од 21-V-1923 године;

Цветка Булатовића, свршеног богослова без испита, за привременог учитеља у Свињару, окр. звечански, — ОНБр. 23713 од 21-V-1923 године;

Руживу И. Милетићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Вел. Врбали, окр. крушевачки, — ОНБр. 23989 од 23-V-1923 године;

Али Усејина, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности — вероучитеља — у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 21374 од 23-V-1923 године;

Асана Џабира, оспособљеног вероучитеља, за вршиоца учитељске дужности — вероучитеља — у Тетову, окр. тетовски, — ОНБр. 21374 од 23-V-1923 године;

Глигорија Нушића, досадањег вршиоца учитељске дужности, за сталног учитеља у Трновцу, окр. битољски, — ОНБр. 24055 од 25-V-1923 године;

Драгољуба Николића, досадањег привременог учитеља, а сада оспособљеног за сталног учитеља у Дренку, окр. кумановски, — ОНБр. 25366 од 30-V-1923 године;

Љубицу Олујићеву, свршену ученицу Педагошког Одељења без испита, за привремену учитељицу у Глумачу, окр. ужички, — ОНБр. 18152 од 1-VI-1923 године;

Јелену Гановићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Неготину, окр. тившевски, — ОНБр. 26201 од 4-VI-1923 године;

Даницу Јовановићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Радовишту, окр. брегалнички, — ОНБр. 25393 од 4-VI-1923 године;



Драгу Рашићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Храни, окр. битољски, — ОНБр. 25590 од 4-VI-1923 године;

Радована Нововића, свршеног ученика Богословско-учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Дусру, окр. тетовски, — ОНБр. 25594 од 4-VI-1923 године;

Добривоја С. Арсенијевића, свршеног ученика Богословско-учитељске школе са испитом, за сталног учитеља у Бањанима, окр. скопски, — ОНБр. 26056 од 4-VI-1923 године;

Христину Станковићеву, свршену ученицу учитељске школе без испита, за привремену учитељицу у Храни, окр. битољски, — ОНБр. 25591 од 4-VI-1923 године;

Даницу В. Стевановићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Бегништу, окр. тивешки, — ОНБр. 25587 од 4-VI-1923 године;

Милана М. Кудлешића, свршеног ученика Богословско-учитељске школе без испита за привременог учитеља у Кошљу, окр. скопски, — ОНБр. 24147 од 4-VI-1923 године;

Милана Налића, свршеног ученика Богословско-учитељске школе без испита, за привременог учитеља у Говорљеву, окр. скопски, — ОНБр. 24149 од 4-VI-1923 године;

Славку Б. Лукићеву, свршену ученицу учитељске школе са испитом, за сталну учитељицу у Бегништу, окр. тивешки, — ОНБр. 25588 од 4-VI-1923 године;

## УМЕТНИЧКО ОДЕЉЕЊЕ

### УКАЗИ Њ. В. КРАЉА АЛЕКСАНДРА I.

#### ПЕНЗИОНИСАЊА

Указом Њ. В. Краља од 13 јула ове године стављен је у стање покоја на основи § 69 Закона о чиновницима грађанског реда и својој молби Марко Цар, инспектор уметничког одељења Министарства Просвете, са пензијом која му припада према годинама службе

#### ОДЛИКОВАЊА

Указом Њ. В. Краља од 17 јуна ове године одликовани су:

#### *Орденом Свештога Саве V реда:*

Станиша Стефановић, парох шибенички, и  
Антигон Пана-Георгијос, трговац из Београда.

Указом Њ. В. Краља од 13 јула ове године одликовано је:

#### *Орденом Св. Саве V реда:*

Певачко Друштво „Његош“ на Цетињу.





## ПРЕТРПАНЕ ГИМНАЗИЈЕ И ДАРОВИТА ДЕЦА

Број деце који се уписује у београдске гимназије врло је велики, и са сваком школском годином још расте. Под јесен настане право опседање гимназијских канцеларија. Кад директори упишу онолико колико су могли, — а то је већином онолико колико у ствари не би смели, — онда је то још далеко од завршетка уписивања. После тога се још једнако надире; помоћу преклињања, суза, клетви, посредних и непосредних протекцијских притисака. Уписивање, међутим, ни с тим још није закључено, или бар за извесне гимназије не. Када, то јест, дође до тога да се уписани ученици распореде по собама и по скамијама, онда се испостави да деца нису од сунђера, и онда, у кубури, гимназије са мање дворана и намештаја једноставно отворе капије, и бујица прекомерних се просто по закону тежине сручи у гимназије са више соба и намештаја. Ту онда долази до нових проба размештаја и груписања, наравно не према квадратним или кубним дециметрима, него на поштење да ту и ту још неко дете може да седне, или да ту и ту баш не могу деца више да се стисну. На тај начин, ето, имамо у осмим разредима онолико ученика колико је у нормалним школама у првим разредима, а у првом разреду онолико одељења колико их је у нормалним гимназијама свега.

Београд дакле има гимназија у којима врве, улазе и излазе на две-три капије хиљаду, и хиљаду и неколико стотина ђака. Има једну женску гимназију — под једним управитељем и са једном администрацијом, наравно — која броји 29 одељења. (На годину ће бити, кажу, 34, дакако све са истим бројем соба.) Према томе, наше гимназије, где би, како настава тако и васпитање, имали базирати на што непосреднијем контакту и утицају, наше гимназије узимају вид и живот неке врсте колеца: велики број слушалаца, честе промене, самосталне промене у појединим групама разреда или предмета, слабо познавање и непознавање ученика, подробнији разговор с ђаком по три четири пута годишње, неодговорност и произвољност у понашању и спремању задатака. Једном речју, суште противно од контакта и јаког утицаја, наш гимназијски





ученик и ученица упућени су великим делом на себе, на саморадњу и на самоопредељење.

Саберемо ли све то, излази да су те многољудне београдске гимназије по плану и устројству гимназије, по фактичном животу пак неки колеџи, да дакле нису ни једно ни друго, и да отуда проистиче факат да у тим заводима никако не може да овлада један, свој и нарочити дух. Хиљаду ђака, међу којима велики број интелигентне престоничке деце, за катедрама добар проценат најбољих наставничких снага у целој земљи, а ни једна од тих гимназија се не импозира неким особитим печатом или традицијом, неким опробаним методом *своје* школе, неком особитом тактиком формирања *својих* генерација, неким манирима нарочитог *свог* држања, а да и не говоримо о неком нарочито вишем стилу, или правцу карактера. Маса је тако велика, и хетерогена, и нестална, да се никако и не сталожавља, а камо ли да може да се усложи или збије око ове или оне нарочите вредности или тенденције. Нити имамо гимназију чија би вештина била позната и специјално опробана у упућивању и развијању деце јаче даровитости; нити имамо гимназију која би била израдила специјални метод за најбоље развијање ученика средњих способности.

Препуњеност разреда по нашим гимназијама разлог је многим тешкоћама и сложеним проблемима. Нас у овом случају интересују даровита деца, дакле деца коју би требало крајње пажљиво и с обилним трудом развијати. Та даровита деца, то је плач и жалост по нашим пренапуњеним гимназијама. Не само да даровито дете — једном јаком наставом — не водимо куда треба, него се у многим случајевима дар и не сазна и не испита као што треба и кад треба; или се сазна и вежба делимично (код једног наставника и у једном предмету више, иначе мање, или никако); или се сазна, али, са пуним рукама друкчијег посла, препушта себи, а пуна пажња му се обраћа тек касније, када је, оставши без тренинга, дар изгубио од еластичности и младости, и функционише неправилно, лено, често и дефектно.

Даровито дете треба познати и треба га узети у програм већ у првом или у другом разреду гимназије. Онда, када је још наивно и неуображено, када га још не преокупира значај талента, када га, као мало кученце, можете ћушкати по предњим шапицама да усправљено стоји, и када се оно, колико год пута удари њушкицом о под, слатко смеје, и готово је изнова почети и боље радити. Познати даровито дете у петом или шестом разреду (када се, најзад, дефинитивно истакне неким писменим задатком, рецимо), касно је, и води мучној процедури и често нездравим резултатима. Ученик, или ученица, тада су већ осетљиви, амбициозни, упиру очима у успех и одликовање, форсирају свој ранг, у толико више можда што осећају да је нешто изгубљено, будно и нервозно чувају линију свог дизања, при најмањој промашености се





плаше, огорчују, и бирају рђаве поступке, а у случају крупнијег неуспеха очајавају, и раскрштају понекад са свакиим даљим напором. У таквим случајевима не само да се дар не развије потпуно у оно у што би требало, него невероватно може да се изопачи и карактер ученика или ученице. Ако се израна, методички и полако, иде са интелектуалним напорима, то је сигуран начин да се, паралелно, развијају и све главне црте карактера (истрајност, љубав за рад, скромност, координирање и субординирање свога талента туђим талентима и моћима, итд.); подвуче ли се талент тек код одраслог ђака, он почиње ужурбано радити, страшљиво одмеравати, бежати од негативних констатација, све енергије бацати у кариеру талента, грабити што директније и искључивије методе интелектуалног усавршавања и истицања, без обзира на остале црте личности, на сагласност са пређашњим квалитетима и раније постигнутим мерама.

Један од главних разлога што даровиту децу не проналазимо на време, и не узимамо у прави тренинг, лежи у препуњености разреда. Од нормалног и умереног броја ђака зависи, добрим делом, дух разреда и позитивност рада у разреду. Ако даровити, бистри, за добар развој предестинирани средњи поклапају слабе и неспособне, дух и темпо рада остају живи, линија наставе је асцендентна, у знаку наде и радости. На против, у претрпанним нашим разредима маса неспособних гуши све, а на нарочито трагичан начин гуши даровито дете. Као тичица под звоном из којег се црпи ваздух, тако талентовано дете у оној атмосфери вечитог натудања, бубања глупости, свлачења израза и илустрација на најбаналније, таворења са најпримитивнијим језиком, у тој атмосфери даровито дете, баш као и она тичица, савија вратић, спушта главу и умире.

Сем тога непосредног закидања и гушења даровитих међу одвише многобројним слабим ђацима, има још и посредно закидање и гушење. У пренатрпанним разредима са стереотипном и тромом наставом затупљује и спреман и даровит наставник. Наставнику са оригиналним идејама, са јачим полетом, не само да су потребни интересантни објекти, него му је неопходна баш права инспирација. И то не само инспирација за рад од часа до часа, него и инспирација за један апартан и амбициозан задатак. Треба му бар један *свој* ученик, бар једна пројекција *његова* духа и слике, бар један сталан и оживљавајући контакт са *својом* специјом.

После свега реченога намеће се мисао, ако и не о особитој гимназији, такозваној модел-гимназији, а оно бар о једном особитом одељењу где би се ученици сабирали не по годинама рођења или по случају, него по способностима и могућностима рада. Наш свет се, у већини случајева, буни против једне елитне класе на основи неког демократизма, неке праведне општости. Али, примедбе те врсте су и нестварне и уско-





груде. Такво одељење не значи истицање искључиво даровите деце, него значи пре свега разред са малим бројем ђака, међу којима нема ниједно слабо, лено, или тупог темперамента дете. Затим, нарочити дар се може кињити и изопачити, али се нивелисати не може. Дар је аристократизам, и ту ништа не помаже. Машта, мисао и израз даровитог и недаровитог детета сасвим су разне области. Сви ми који радимо у тим гломазним и просто збубаним разредима, сви ми добро знамо да нам настава никако не може да буде обухватна, него само наизменична: или зева онај даровити, или су немирни они остали. Зато је по обе стране боље да нарочито талентовано дете доспе у одељење оригиналних и бистрих. За њега је ту прилика утакмице, дакле праве гимнастике духа, а уједно и школа скромности, јер је једнако жива могућност да други може бити још бољи и јачи. А од осталих, ограничених и слабих, отклоњен је тим начином читав ред непријатних и директно шкодљивих утисака од појаве оног једног који стоји у разреду као застава, увек апартан и недостижан, са стално и одмах подигнутом руком, са писменим задацима који су супериорни до понижења оних осталих.

У нашим великим гимназијама, где многа одељења једно за друго и не знају, због полудневне наставе се тако рећи никада и не састају, могле би се, без сваке ларме и незгоде, по интимном договору наставника, кренути, почевши са другим и трећим разредом, такве паралелке даровите и оригиналне деце.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

## ДЕМОКРАТИЈА И ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ

Да се одреди правилна веза између ова два појма, потребно је један и други поближе одредити.

Шта је демократија, прилично нам је јасно, бар нама Србима, који се претргосмо доказујући како смо ми народ демократски, те не знамо ни за какву разлику међу сталежима и појединцима. Ако игде на свету, а оно без сумње у нас влада цео народ, имајући једнако, опште, директно и тајно право гласа, те тако бирајући парламентарно заступство, које не само што ствара законе, већ до којег стоји и влада. Значи да је у нас потпуно зајемчена једнакост свакога и циглога држављанина у свима правима и дужностима.

Тако је у теорији; да ли је тако и у пракси, то у овај мах нећемо испитивати. За наше расправљање довољно је ако је појам демократије јасан макар и у теорији. А ето он нам је, иза француске револуције, и разговетан. У политичком смеру значи демократија владу целог народа, за разлику од владе аутократске, где влада појединац, или владе ари-





стократске или олигархијске, где влада један сталеж или омања скупина људи. У значењу социалном тражи демократија такође пуну једнакост на економијском пољу, искључујући и саму помисао на какво исцрпљивање слабијега од јачега. У том смислу добива демократија свој нарочит атрибут у речи социална (демократија), обележавајући широк покрет гомила особито у наше дане, на све стране.

У оба смисла, и у политичком као и у социалном (државном и друштвеном), значи демократија једнакост са свима нужним консеквенцама: братством, слободом, правдом, итд., и то једнакост у најширем значењу те речи, једнакост свију и свакога, тако да ни држава не буде над појединцем, као ни појединац један над другим. Права демократија глади и изравнава све противности ма где биле, мирећи узбуђене духове и учећи их међусобној стрпљивости и љубави. Поричући право да ико икоме намеће своју вољу, она је посве либерална и слободоумна. А да и сваки појединац одиста постане слободоуман, демократија настоји дићи и проширити просвету ума и воље што је могуће више. И колико аутократија, аристократија и олигархија имају тежњу да масе заглупе, како би што лакше њима владале, права демократија осећа потребу да масе просвети, како би их духовно подигла и изједначила с најпросвећенијима. Отуда и велика љубав широких слојева према демократији, и мржња оних који неће једнакости и правде, већ место тога желе да народом завладају и загоспудују, како би га исцрпљивали у своју корист.

Тако видимо у самом појму демократије садржану тежњу за најширом просвећеношћу народном. Та просвећеност се, како је познато, стиче образовањем, на различите начине: у родитељском дому, у друштву, самоучки, или у школама. Нас, у овај мах, занима особито образовање школско, које се дели у два дела: у образовање опште и стручно, од којих је прво према другом као темељ у какве зграде према осталом делу њезину. И како год што се чврста зграда не да подићи без добра темеља, тако се ни право стручно образовање, ма које врсте било, не да постићи без широка и дубока општега образовања. Чинећи тако основицу за стручно образовање, опште образовање је, у неку руку, важније него и само стручно образовање, до којег, како је познато, стоји сав напредак у друштву и у држави. Зато, ако хоћемо постићи право стручно образовање, дужни смо се побринути за образовање опште.

Стручно образовање је, како знамо, веома разноврсно. Оно је постало разноврсно због дељења рада. И како се рад људски готово сваким даном све већма дели и рачва, тако и стручно образовање постаје све разноврсније. Људи се у својим струкама, како велимо, све више специјализују.

Опште образовање, међутим, колико у пракси и није јединствено и једнако, има тежњу да се што већма изједначи, особито откад се јавила и узнапредовала наука о детету, тзв. педологија. Педологијским



испитивањима нађено је и утврђено да, уза све разлике које постоје међу појединим људима од природе, и на којима се и заснива различито стручно образовање, међу свом децом на свету има и сличности, па и једнакости, и то не само у телесном смеру, већ и у душевном. И на тим једнаким урођеним способностима, тим општим људским особинама, има, по мишљењу педолога, да се оснује и опште, људско образовање, једнако за сву децу, мушку и женску, све до времена док се не почну образовати стручно. А као природна граница између једнога и другог образованја, признаје се доба полнога дозревања, које један од главних истраживача дечјих, управо оснивач педологије, Ст. Хол, зове другим рођењем.

Тако је у теорији и у науци, а како је у нас у пракси? Далеко од тога да имамо једно опште образовање за све, у нас преко половине нашега народа нема у опште образовања школскога, дакле ни онога дела њезина који се зове опште образовање. А у оних који су прошли кроз школе, можемо разликовати не мање него три врсте општега образовања, према томе какву су школу свршили: само основну, грађанску (или нижу средњу) и средњу са осам разреда.

Међутим, почињемо и ми разбирати да оно опште образовање које даје основна школа са четири разреда, није потпуно и да га ваља проширити. Отуда захтев за продужењем основне школе на осам година. Али, за чудо, у исти мах јавља се тежња за оснивањем грађанских школа. Тако ће и у будуће бити у нас, уз нешто проширеније опште образовање које ће се добивати у осморазредној основној школи, још две, ако не и три врсте општега образовања, што ће се стицати свршавањем грађанске школе и нижега и вишега течаја средње школе. Стоји та разлика до тога како ће се удесити грађанска школа: као нижа средња или различита од ње, с нижим нивоом општега образовања.

Како стоји демократија према општем образовању?

Једнако као и модерна наука о детету. И она забације сваку разлику међу нижим и вишим нашим образовањем и тражи за сву нормалну децу без разлике једнако образовање опште, допуштајући и захтевајући ту разлику само у стручном образовању.

И каква би то била демократија која би захтевала пуну једнакост у свему осталом, а допуштала неједнакост у образовању? И како би она могла и замислити да постигне ону толико истицану једнакост у владању целог народа, ако један, па и најмањи део тога народа, нема способности и не уме владати? Зар за стварање закона не треба образованост? Зар ће неписмен и необразован човек, ако га и одаберу у народно заступство, умети створити добар закон или, ако му га ко други створи, извршивати га сам или настојати да га други извршују? Зар ће такав човек у опште умети одабрати способне људе за те послове, или ће свој глас дати ономе ко га добије лепим речима или обећавањима?



Код избора народних посланика ми много истичемо број куглица, а мало се осврћемо на онога ко их је дао. А кад помислимо да су их преко половине испустиле руке људи без икаква образовања, онај ко их је добио пре би се морао застидети него да се тим поноси. Поготову би се морали у то замислити изабрани посланици народни у држави и у народу тобоже демократском, где нема ни грофова, ни барона, нити других каквих сталежа, али ето има преко половине неписмених и необразованих, а мали, веома мали проценат људи с пуним и правим општим образовањем.

Кад то увидимо, ми се нећемо моћи отети признању да смо на кривом путу и да нам с те странпутице ваља што пре скренути на прави пут. А прави пут је да као прави и истинити демократски народ почнемо више и боље радити у духу демократије и с њом везане народне просвећености, особито опште просвећености и образованости, која, као и сама правда и једнакост, та основица демократије, може бити само једна и за све једнака. Зато напустимо намеру да оснивамо различите школе за различито опште образовање, већ настојмо створити једну врсту школа намењену једном и за све једнаком општем образовању, које ће бити довољно широко и дубоко! Чему да помишљамо на то да проширимо основну школу и поред те проширене основне школе оснивамо још и грађанску? Нећемо, ваљда, да поново ускрсавамо сталеже, које смо сахранили на Косову. И чему нам поред нове осморазредне народне школе још и средња? Какво ће она давати образовање, ако не опште? — „Више опште“, рећи ће когод. — Али то нам је посве непотребна раскош. — „Неће ваљда“, рећи ће на то опет когод, „основна и за све општа школа спремати и за универзитет?“ — Зашто не? А ако треба још и друге спреме за то, то више није опште образовање, већ стручно. Зато се и виши разреди средње школе могу слободно одвојити од ниже и, у покраћену облику, додати високим школама као саставни део њихов. И сада, чим је ђак дошао у пети разред средње школе, гимназије или реалке, он се већ тим решио да иде у коју високу школу. Велика је штета ако је то решење у големој већини случајева непоуздано и неосновано. Томе је више крива школа него ђак, јер му није довољно помогла да одабере камо ће и на коју страну. Осим пунога општега образовања, основна или општа школа требала би да свакоме ђаку зајамчи и поуздан избор стручне школе. Због те сврхе не би га, као сада, смела држати готово цело време што је у њој затворена у четири зида, него би га морала што чешће водити у живот, међу људе забављене најразличитијим пословима, како би што пре прионуо за посао који одговара његовим урођеним способностима, и за њ се одлучио.

Велики Данац, Грунтвиг, оснивајући знамените „сељачке школе“, најоштрије је осудио хуманистичку гимназију што је латинским обра-



зовањем поделила народ у две класе, с вишим и нижим општим образовањем, јер су те две класе једна према другој непријатељски расположене, готово већма него средњовековни сталежи. Зато бришимо и ми, као демократи, сваку разлику у образовању општем, и настојмо, као и Грунтвиг, завести једно хомогено васпитање и хомогену културу, довољно високу и за све једнако приступачну!

Д-р Д. ТРБОЈЕВИЋ

## ПЛАНИНСКИ СПОРТ

У нашим дневним листовима појављују се већ и ове године мање белешке о излетима које предузимљиви пријатељи планинског спорта, туристи и љубитељи природних лепота приређују до какве наше планине или у по који крај наше земље, даљи од престонице. Тиме се уједно даје и ове године на знање да спорт који негују тако звана *Планинска друштва*, постоји и у нас. До душе, не може се превидети да и поред свега тога спорт за планином, планински спорт, како би се друкчије рекло, не само још није у нас раширен у оној мери у којој би он то заслуживао, већ да се у ствари још никако и није усталио као организован и трајан спорт. Судаћи према свему што се о њему зна, он као да још непрестано представља само идеју којој, поред све корисности која јој се у опште признаје, још недостаје довољна основа за трајну организацију. У осталом, могућно је да је данас већ *Српско Планинско Друштво*, као носилац те идеје, у колико се о њему може судити по поменутих белешкама и другим знацима, на путу да стане на чврсте ноге и постане трајна културна тековина. Сваки пријатељ природе и овога спорта мора му то од срца желети. Али се не може порећи ни факат да покрет у том смислу није до сад могао задобити стално земљиште ни одржати непрекидну организацију, и ако се никад није превиђао његов значај нити пропуштали моменти да се кроза њ споји лепо и корисно, задовољство и потреба, спорт и наука. У осталом, можда је томе важан узрок био и то што наш свет није био довољно ни упознаван са значајем ове идеје и овог спорта, као што опет стоји и та чињеница да он не мало пати и од извесног конзерватизма, па може бити и од индоленције. А ово обоје, као што се зна, није пријатељ спортова...

Интересантно је да поред свега тога овај спорт има у нас већ и малу историју. Тако, први значајнији корак за оснивање Планинског Друштва у Београду и организацију овога спорта учињен је још 1901. Импулс је дошао нешто подстицајем једне публикације о *Планини* у издању Српске Књижевне Задруге, а нешто и подстреком Српског Геолошког Друштва, коме је на челу био, још од почетка, његов оснивач академик





Г. Јов. М. Жујовић. На скупу пријатеља овога спорта 27 маја 1901 у сали пређашње Велике Школе (стара зграда данашњег Университета) први пут је нашу ширу публику упознавао писац ових врста са значајем и задацима оваких друштава у опште и у нас посебице,<sup>1)</sup> па је том приликом на основу правила, потврђених доцније (14 јуна исте године) од надлежне власти, изабрана и прва друштвена управа. Оснивача је било управо двадесет. Њихова имена казују да су ту били представљени готово сви наши друштвени редови, а нарочито професори и пријатељи природних и географских знања. Број чланова у брзо је достигао до 60, па доцније био и већи.<sup>2)</sup> Као најважнији моменти из историје рада тога друштва били су најпре идеја да се на Авали, као најближој планини за излете Београђана, подигне какав павиљон за заштиту од евентуалне непогоде, а затим да се Београд опаше од стране Дунава и Карабурме па до гробља, а и даље, једним шумским појасом, који би град штитио од прашине и ветрова с те стране и давао обешумљеној околини тога варошког краја и неки хигиенско-естетички украс. Идеја није остала само у конјектури. Искрпни реферати два-три члана тадашње друштвене Управе, предани тадашњем председнику београдске општине, пок. Милов. Р. Маринковићу, побудили су овога заслужног човека да нарочито прихвати идеју пошумљавања Карабурме и околине. За сарадњу буде задобивена и управа ондашње гимназије Вука Ст. Караџића, те се тако једног раног пролећног дана (18 марта 1902) ученици поменуте гимназије, праћени својим наставницима, затим члановима управе овог друштва и неколиким општинским часницима, упуте са садницама и прибором који је општинска управа била ставила на расположење, не само да изврше сађење шуме на означеном месту, већ и да прославе прве огледе омладинског култа шуме, планине и природе. По које дрво које се на тој страни и до данас одржало, сведок је тог труда и љубави коју је омладина и тада указивала према идеји. Павиљон, пак, на Авали подигло је нешто доцније ондашње шумарско одељење министарства народне привреде, давши на знање друштвеној управи да оно тиме испуњује једну жељу и Планинскога Друштва, које за то није имало средстава. Неколики мањи излети које је те и наредних година Друштво предузимало у већим или мањим групама у ближу или даљу околину Београда (Авала, Космај итд.), имали су за циљ да популаришу основну идеју друштвену и васпитају укус публике за овим спортом. Али на томе се готово и зауставља историја тога првог друштва. Из ње би се можда могао забележити само још и по који књижевни или публицистички оглед да се и широј јавности представе идеје за које се Друштво загревало. Тај је случај нпр. с неколиким чланцима у *Београдским Општинским*

<sup>1)</sup> У наредним редовима и налазе се репродуковане главне мисли тог предавања.

<sup>2)</sup> Први председник друштва био је Г. Ј. М. Жујовић, онда професор Вел. Школе, потпреседник био је писац ових врста, а благајник пок. Д-р Св. Марковић, београд. лекар.



Новинама тога доба од пок. Мил. Д. Обрадовића, шумара и члана друштвене управе, итд. Доцније, у 1909 години, идеја је опет ускрсла и, тада обновљено Српско Планинско Друштво, изменивши у неколико и своја правила на скупштини од 1 новембра те године, поново се конституисало. Само, не изгледа да је и овога пута било веће активности на остварењу друштвених циљева. Може бити да су политички и ратни догађаји који су ускоро наступили, највише и били узрок што се пажња пријатеља овог спорта, све до најновијих дана, скренула на другу страну...

Међутим, планински спорт се намеће човеку и без нарочитих подстицаја, тако рећи сам од себе, и без обзира на евентуалне, пролазне сметње. Сваке године, нарочито у извесно доба, у културног човека који живи по градовима, буди се готово несвесно, сама по себи, нека особита љубав према природи, па и према планини. Кад природа скине свој зимски veo и почне се под првим зрацима пролећнег сунца будити из тешког зимског сна; кад напути и озелени гора, па се у пољу и у шуми зачује први цвркул тица певачица; кад свежи поветарац с планина почне и у најмрачније варошке кућиће убацивати мирис тамо у дољи исцветале сасе, јагорчевине, кукурека, процепка, или баштенског зумбула, лале и какве ситне ружичнице, — тада се човек, нарочито варошки човек, на мах осети као затвореник у мрачној ћелији какве источњачке тамнице, заробљен као негдашњи сужањ на галији или скучен као тица у несносном јој кавезу. Жудња за природом постаје тада код човека као нека органска неизбежност; човек тражи природу, као што заљубљени младић тражи лепотицу коју је својом фантазијом претворио у стожер свога света, и варошанин јури тада из загушљивог града у околину, у поље, у планину, да се тамо одушеви дражима природе, да посматра ситуације, различне од оних на које му је дотле око било навикнуто, и да се ту, у слободи, надахне ма и делићем онога живота који буја из пробуђене природе. Може бити да је ова жудња за природом у ово доба последица неког болесног осећања човековог, излив неке меланхоличности, неке необичне сентименталности, или неке друге сличне осећајне афекције. Може бити. И кад човек лута по пољу, „тумара усред високе траве, у раскошу од лишћа и песмом испуњеног ваздуха“, осећајући све оне дражи које, по Ц. Лобоку,<sup>1)</sup> пева дивна Цефрисова поезија, он се доиста и налази у једном необичном душевном расположењу, које се баш због осећања „да се никад не може заситити тих природних чари“ најпре и највише може обележити као сентименталност за природом. Али и ако је та жудња и то осећање такво и те врсте, они ипак нису за осуду. Они су једно људско осећање, једна људска страст, а страст, као и свака друга више или мање психичка појава, има своје узроке, своју патологију

<sup>1)</sup> В. Ц. Лобок, *Задовољшва у живошу*. Превео Д. М. Јанковић. Срп. Књ. Задр., 1910, с. 150.







и своју терапију. Само, при томе не треба заборавити да ова страст постаје све силнијом у колико напредује обнова природе, у колико се одмиче у пролеће и лето, у колико природа добија већу супротност према суровој зими, те код човека јача потребу за опорављењем, за стицањем снаге за његову тешку борбу с природом. Ето, ту управо и лежи главни мотив забавно-научном спорту, познатом под именом планинског спорта, алпинизма, туризма, планинарства итд. С друге стране, од идеје да појединац излази у природу, да јури на планину, да се одушевљава планином, па до идеје да створи друштво, да своја осећања, своја проматрања и срећена знања о планининој природи преноси и на друге, на организације, на масе, — нема ни пун корак. Обе идеје су и сувише близу...

\* \* \*

Наравно, планински спорт у свом правом значењу није исто што и обичан туризам. Планински је спорт у ствари везан за планину, и готово само за планину. Дабогме, ми овај објекат схватамо у свој оној идеализацији коју му је онако величанственом умешношћу дао познати популаризатор географске науке Е. Рекли, у свом већ помињатом спису. У осталом, за сваког оног ко је био ма и на каквој мањој узвишици земљиној, биће и по себи већ јасно од куд и зашто у човека нарочита љубав према планини, као и шта ће човек на планини. Јер, доиста, ко од оних који су били на каквој планини не зна за оно особито задовољство које се осећа на њеном врху? Врх Копаоника, Јастрепца, Ртња, Миџора, па и саме Авале над Београдом — да поменемо само оне који су већ можда познати највећем броју читалаца ових врста — као да маме к себи гледаоца, нарочито равничара, већ и самом својом висином и својим геометријским облицима. А како и колико то још више чине Шар, Дурмитор, Комови, Лебршник, Динара, Вел. Малован на Велебиту, и нарочито словеначки Триглав или Гринтовац! Па какву панораму они пружају! Шта се тек може видети на њима и с њих! И колико се тек на њима човек осећа узвишен над страстима и слабостима људским; колико они јачају дух и уздижу! Па онда, колико и других успомена односи човек са излета на оваке висине! И колико је интереса, лепоте и поуке у каквом посматраном изласку сунца, каквој планинској магли, каквој олуји или другој реткој природној појави с тих висина! Писац ових врста мора признати да је први пут стекао јасне представе о облику земље, о хоризонту, и разумео прозорје и сутон, као и много што-шта друго, посматрајући излазак сунца с Ртња, и да су му опет тек Суво Рудиште и плећа Копаоника послужила за стицање једне масе појмова који се иначе не могу стећи читањем никаквих природњачких списа, нити студијама по суморним научењачким кабинетима. У осталом, и прост, туристички излет у планину није без особите дражи, и песник је





то врло добро знао кад нам је једну таку успомену доставио својим познатим стиховима:

„Обојица дивно помирили,  
Латисмо се горе и зелени,  
Пограбисмо пушке те о рамо,  
Па се вери и тамо и амо;  
Боже мили, да л' веће милине,  
Да ли има што на свету слађе,  
Нег' са пушком одат' по планине,  
Па уморан сести у залађе,  
У залађе крај каквога врела,  
Ту отрти тешки зној са чела?...  
Латити се беле погачице,  
Присмочити какве печенице,  
Повратити срце гладно, трудно,  
Воде хладне напојити с' жудно.  
Воду пијеш, а врело жубори,  
А над тобом липа мирисава,  
А славуји свуд поју по гори,  
А крај тебе цветићи и трава!...“

Планина, дакле, има многоструки утицај, па и многоструки значај за човека. Она делује на осећање, она служи за стицање знања и искуства, на јачање духа и тела. Није лако ни испети се на планину. За то треба имати снаге, истрајности, воље. Планинац никад и није мекушац, и наши Црногорци или Личани су можда једна од најбољих потврда за то. Осем тога, свака стопа земљишта, освојеног од планине, улива планинцу и туристи осећање које даје победа, и то победа слободне личности. Је ли према томе неразумљиво зашто планина у опште вуче човека к себи? И није ли посве јасно зашто је и наш велики природњак, Ј. Панчић, имао познату жељу да му тело почива на врху наше ондашње највише планине?...

Али планина не привлачи човека само ради спорта и само ради извесних осећања или задовољстава. Не. Планински спорт је исто толико и научни спорт. Географија и геологија — да само њих поменемо — највећим делом готово и јесу само науке о планини. Наша мала Авала, коју Београђани тако радо и чежњиво гледају с калимегданских стаза, висока непуних 600 м., са својим слојевима стена, сталоженим у дубинама једног давнашњег (кретацејског) мора, са својим еруптивним стенама које су се нарочито са западне и јужне стране, готово до врха, утисле у оне прве и при том саградиле плећа ове планине, с минералима и рудницима, у свом подножју и околини, с оних десетак специфичких, планинских биљака које је у њеној флори још Панчић констатовао, као и са свим другим њеним, природњачким и историјским знаменитостима, могла би већ чинити читаву једну науку за себе. Ботаничар, излазећи на њен врх, не може бити равнодушан већ ни према њеној обичној флори,





ни према њеним четинарима и шумском дрвећу, а још мање према оним поменутиим неколиким типским становницима из породице крсташица (*Erysimum cuspidatum*, *Thlaspi cochleariforme*), главичница (*Doronicum Hungaricum*, *Dor. Caucasicum*), уснатица (*Marrubium Pannonicum*), *aristolochia* (*Aristolochia pallida*), луковача (*Ornithogallum comosum*), итд., које је наш велики ботаничар Панчић први на њој запазио. Минералогичка бележи с Авале три зелена хромна минерала, од којих су, према класичном испитивању Г. проф. С. Лозанића, два типска, специфична; они представљају нове, до сад у науци готово непознате врсте (авалит и александролит), карактеристичне нарочито за глинасте масе, утиснуте уз такође класични србијански минерал милошин у кварцевиту стену авалских живиних рудника. Захваљујући труду оца србијанске геологије, Г. проф. Ј. М. Жујовића, у геологији се сад већ тачно познаје геолошка топографија Авалиног земљишта на супрот непотпуним подацима претходника му А. Буе-а и других, а сем тога сваки прави геолог, пењући се на Авалу, било преко Раковице било од Ресника и Рипња, не може сад, поред многог чега другог, не видети и оне интересантне пратиоце и производе авалског динамизма, извесне еруптивне стене (лампрофире, трахите, фонолите итд.), које је овај научник с дубоким познавањем овде пронашао и науци приказао. Неколики интересантни облици ситних а дијамантско сјајних црвених кристалића познате живине руде цинабарита с овог брега такође су научна знаменитост, забележена већ данас у науци, исто као и неки други минерали (руде никла, арсена, олова, цинка итд.), запажени било уз њих било по другим странама овога брега.

Нимало мање важне главе у науци не чине ни историја и старине овог брега. Нарочито много има ту казивати његов сад већ запуштени градић на врху, градић чије је оснивање, вероватно, дело још Римљана, а који је за доба нашег Ђурђа Бранковића, као и доцније, играо не малу улогу у борбама између Срба, Турака, Маџара итд.

Ртањ, Копаоник, Шар или ма која друга планина дала би, наравно, још више научних података, па ма они били и проста дескрипција, кад би их само имао ко објављивати. Наравно, кад је реч о значају планине за науку, за човека и друштво, не треба превиђати ни многобројне друге стране у којима се тај значај огледа. Тако, н. пр., врло је мало ствари које школским и просветним циљевима могу тако дивно служити као што је то случај с планином. Већ и сами прости излети у планину пуни су васпитног, инструктивног и естетичког, нарочито кад су у питању младе душе, нежна срца и природе без искуства. А шта може дати лепши подстрек љубави према земљи, према домовини, према свету, него величанствени хоризонт с врха кога од оних горостаса који су у свако доба и код свих народа изазивали и дивљење и обожавање!..

У осталом, са ових разлога планински спорт, алпинизам, и јест данас раширен по свему културном свету. Као спорт, он је можда и





УНИВЕРЗИТЕТСКА  
ВИБЛИОТЕКА

страст, необично психичко стање, али ипак зато страст која има оправдане узроке и заслужује да буде подржавана. У Европи се данас сваке године на стотине хиљада људи, чланова алпијских друштава, пењу на планине — Алпе, Пиренеје, Севене, Карпате, Таврис, итд., — јуре по глечерима, литицама, дубодолинама и највишим врховима, да би тамо нашли уживања, опорављења, снаге, поезије, идеалистичког гледања на свет, па уз то, као узгред, помогли и по који од специјалних, практичних задатака које њихова друштва себи постављају. Тако су постала, па и данас постају, она многобројна друштва, састављена од људи свих сталежа, оба пола и свих узраста, који се одушевљавају планином, спајају, лепо с корисним, уживање с науком, па и привредом. Општи је задатак свих тих друштава да путовањем, пењањем по планинама, разгледањем и проучавањем планине, омиле ову и себи и другима, помогну приступ на планину и распрострају до у најшире слојеве укуса који ће помоћи да, као што вели Шекспир, човек узмогне „за свој живот, склоњен од спољне досаде, наћи у шуму дрвећа — говор, у жубору потока — књигу, у камењу — проповед“. Алпи, познате горостасне планине у Средњој Европи, узети су већ одавно и у науци као тип планине, па су с тога тамо, у њиховој постојбини, где се најпре и развио сређен култ планине, назвата и друштва с горњим задатком *алпијским друштвима* (Alpenvereine, Clubs Alpins, Alpin Clubs). Данас се Алпи пружају и по нашој земљи, и то не само у даљним огранцима, већ у северозападном делу нашем баш и непосредним изданицима својим. Али је ипак то име мало познато, и зато се већ од почетка интересовања за овај спорт увидело да наша реч *планина* може не само обележити све оно што се везује за Алпе, већ и послужити за стварање имена друштвима која се буду овом спорту одала.

\* \* \*

Планински спорт је врло стар; он је стар колико и културно човечанство. Интересантно је, међутим, да је прво алпијско друштво основано 1857 у Лондону под именом Alpin Club. У осталом, кад се узму на ум климатске и метеоролошке прилике Енглеске у опште и Лондона посебице, па онда оно махом суморно лондонско небо, загушљива лондонска прашина, несносна улична врева и све оно што чини велику варош, разумеће се зашто је Енглез први зажудео за шумом, за планином, за чистим ваздухом, алпијским глечером и швајцарским језером. Значајно је још да су главни покретачи за оснивање овога клуба били најчувенији енглески природњаци, физичари, лекари, па и политичари. Клуб се одмах прочуо својим добро погођеним циљем и низом значајних радова, које је особито радо дочекала — наука. Спорт похађања планина врло се брзо удружио с овим другим спортом, који се зове наука, нарочито географска и природна наука, и тако су убрзо најпре Алпи, а доцније и друге планине, постали предмет особито интересантних и детаљних проучавања





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

којима су подстрек давали ови клубови. 1863 већ је лондонски алпијски клуб почео издавати свој *Alpin journal*, а доцније публиковао једно од најпотпунијих дела за познавање Алпа (*Alpin guide*), као и разне Годишњаке, дела о глечерима, биљном и животињском свету, итд. У осталом, у рад овог клуба треба рачунати и многа друга научна дела из области географије Алпа, њихове јестаственице, физике, итд., која су поједини чланови издавали било као издања овог клуба, било и иначе, подстакнути само његовим материјалом и средствима. По примеру лондонског алпијског клуба почела су у брзо ницати овака друштва по Швајцарској, Аустрији, Италији, Немачкој, Француској, Мађарској, Русији, Америци, итд., па најпосле и на Балкану. 1863 основан је у Берну Алпијски Швајцарски клуб, који одавно издаје и свој часопис (*Jahrbuch des Schweizerischen Alpenklubs*), посвећен поглавито топографском, јестаственичком и уметничком опису Алпа. Осем тога, овај клуб је издао масу географских карата, публиковао многа мерења Ронског глечара, подигао мноштво склоништа за похађаче Алпа, итд. Аустријски и немачки Алпијски клуб (*Deutscher u. österreich. Alpenklub*) основан је такође 1863, и он издаје два значајна часописа, који много припомажу и овоме спорту и науци ових земаља. У Аустрији су постојали, — па још и сада постоје, — и засебни клубови, као што су: *Österr. Touristenklub* (1869), *Steirischer Gebirgsverein* (1869), *Società degli Alpinisti Tridentini* (1872), итд. Сви они издају и своје часописе. Татру и Карпате походила су и проучавала засебна друштва: Татрански клуб (*Tatraklub*, 1874), Мађарско Карпатско Друштво (*Ungar. Karpathenverein*, 1873), Ердељско Карпатско Друштво (1880), итд. У Француској је основано још 1865 *Société Ramond* за похађање и проучавање Пиренеја, а 1874 и значајни *Club Alpin Français*, који издаје свој Годишњак (*Annuaire*) с особито богатим научним материјалом. Од 1875 постоји у Француској и Путничко Друштво (*Société des touristes du Dauphiné*) с истим задацима, а у новије доба по том образцу створена су врло многа локална друштва и у свим осталим крајевима Француске. У Немачкој је — да поменемо само најважније — исто тако још 1872 био никао *Vogesenklub*, 1878 *Erzgebirgsverein*, 1876 *Rhönklub*, а 1880 *Gebirgsverein für das Riesengebirge* и *Thüringerwaldverein*. Од словенских народа у Чеха постоје одавно два главна друштва, чији су органи *Časopis Touristu* и *Alpsky Vestník*; Пољаци имају друштво и часопис *Pamiętnik*, Руси су имали Кримски Горски Клуб, једно Уралско Друштво и повише туристичких клубова мањег значаја. У нашој земљи су Словенци особито култивирали овај спорт и поодавно почели издавати свој *Planinski Vestník*; Хрвати су још 1874 основали Хрватско Планинарско Друштво с часописом *Хрватски Планинар*, а и Далмација је имала једно своје путничко друштво (*Liburnia*), ма да књижевне радње није било у већој мери. Иначе на Балкану имају још и Бугари своје Горско Друштво, које такође негује овај спорт.





Врло је интересантан рад нашега словеначког планинског друштва; он заслужује пажње више него у једном погледу. Основано још 1863, ово друштво има данас врло велики број чланова (преко 16 подружина) и историју која задивљује. Оно је подигло преко четрдесет планинских кућа (тачно: 44) и планинских склоништа, створило густу мрежу планинских путева и подигло многобројне табле с натписима на планинским раскршћима, по путовима и другим местима, да то сваком путнику не-обично олакшава кретање по свој Словеначкој. Да се заштити уништење по које биљне или животињске реткости у словеначким планинама, друштво је побудило покрајинску власт да ствар узме у своје руке и за то пропише и нарочите казне. Па онда, друштво није никад, нарочито раније, заборављало ни један нарочити политички задатак. Упућујући свој свет у планине, подстичући га на интересовање за природне и историјске знаменитости романтичне словеначке земље, друштво је у ствари неговало у својих чланова љубав према земљи и народу и штитило овај део нашега народа од туђинске навале, од туђинске културе, коју је помагао и сав ауторитет наметнуте државне власти. Многобројне су публикације овога друштва о Бледу, о Савињским Алпима, о Рогашкој Слатини, о свима интересантним местима ове наше покрајине, планинске *par excellence*; све су те публикације имале за циљ да и другом свету скрену пажњу на лепоту једнога краја који је као предодређен за планински спорт. Може бити да би се још најлакше слика о свему томе могла добити из овогодишње публикације заслужног Р. Бадјуре: *Praktični Vodič: Jugoslovenske Alpe*<sup>1)</sup>, која чини част словеначком планинском спорту, а служи и географском познавању наше земље.

Није мање интересантан ни рад хрватског планинског друштва, ма да се његова делатност не простире ни по онако високим планинама какве се налазе у Словенској, нити у свету онолико одушевљену планином колико је то случај код наших северо-западних држављана. Па ипак, Слеме више Загреба, купалишта, лечилишта и летовишта по Хрватској и Славонији, сценерије с Велебита и личких језера, знаменитости приморја и многобројне друге интересантности овога краја наше земље не само нису остали непознати ближој или даљој околини, већ су тако приказани и сликом и речју да ти прикази чине важне лите-рарне и научне прилоге и указују на замах свеколиког покрета да се културни ниво овог дела нашег народа уздигне на што већу висину. „Планинарство је, писао је D. Ніс још у 1 броју *Хрв. Планинара*, учинило алпијске земље богатим; оно је својим задацима ујединило све Немце, ма како они били политички растављени; оно је саградило дивотне цесте и железнице у Француској и Швајцарској; од шкотских

<sup>1)</sup> R. Badjura, *Praktični Vodič. Jugoslovenske Alpe*. Lečilišta, letovišta, kupatila, prirodne znamenitosti, izleti, alpske ture. I. deo: Slovenija. Ljubljana, 1922, стр 514.





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

стена и пустара створило је рајске крајеве; оно је намножило ледене и пуне долине далеке Норвешке, упознало и упознаје свијет са свијетом“. И хрватско планинарство тај циљ никад није ни губило из вида; оно је нарочито подстицало извесну научну и књижевну активност која је увек била важно обележје културе овог нашег племена.

У нас се планински спорт неговао понајвише као туризам. Интересантно је да је он у овом последњем облику већ одавно везан за школу, за образовање омладине и проучавање наше земље. Класичне екскурсије, које је још пок. Панчић предузимао с негдашњим лицејским питомцима по Србији и чији нам је опис сачуван у познатом *Пушту лицејских пиштомаца*, затим у његовим ботаничким списима, као и многи други путописи, растурили по разним нашим старијим књижевним часописима или посебним издањима, створили су једну традицију, коју већ више од двадесет година систематски негује школа, нарочито средња школа и универзитет. Штампани извештаји наших средњих школа имају већ одавно сталну рубрику о ученичким екскурсијама, које се предузимају под надзором и вођством наставника, и пуни су не само лепих података за науку, за упознавање земље, већ и доказа о томе колико су екскурсије и као спорт утицале на младе духове. Понеки од њих садрже праве путописе и задовољство је читати их. Извештај II београдске гимназије — да прибележимо само неколике који су нам у овој прилици под руком — казује нам, из пера пок. Ж. Дачића, интересантну екскурсију 1901 године из Београда у манастире Горњак и Манасију; Извештај из 1903 има не мање интересантан пут писца ових врста с ученицима по североисточној Србији и пут пок. Ж. Јуришића, такође с ученицима, од Београда до Костоца; 1905 такође пут Јуришићев кроз Србију и пок. Р. Т. Николића на Космај; 1907 интересантан је био ђачки пут по западној Србији (из пера једног матуранта), други један пут кроз Фрушку Гору, затим опет пут по североисточној Србији, пут по источној Србији и пут из Београда у Пирот; 1912 путовало се у околину Ниша; исте године изведена је права ботаничка екскурсија по врањском округу (проф. Ранојевић), геолошка по северозападној Србији, итд. Нису ни друге школе биле без екскурзија. Ваљевска гимназија је чинила 1901 излет на Повлен, 1902 ишла по Подрињу и ужичком округу, 1903 чинила интересантан излет на Дивчибаре и Маљен, две наше панораме које се никад не заборављају, 1907 путовала по округу, вршила једну многодневну, врло мучну екскурсију чак до Студенице, по крушевачком и крагујевачком округу, а 1908 путовала и по нашем данашњем Приморју. Излет на Медведник 1911 већ је прави планински спорт. Зајечарска и крагујевачка гимназија, свака за се и с појединим групама, приређивале су 1905—1910 године готово редовно велике екскурсије, не само по односним окрузима и околини, већ и много даље. Све су оне, као и многе друге, дале лепе литерарне прилоге и биле прилика за развијање једног укуса чнји је значај на-





рочито данас у нас схваћен и проширен. С друге стране, то би и била као најпозитивнија страна нашег планинарства.

Ако је планински спорт у нас данас стекао поуздан ослонац, то ће он, без сумње, моћи и у нас послужити свим циљевима којима је служио и у другом свету, и давати исте резултате. Његови пријатељи, па ма где их било, увек ће морати све те напоре поздрављати само са симпатијама.

А. СТАНОЈЕВИЋ

### МОРАЛНО-ВАСПИТНЕ ПРИЛИКЕ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА<sup>1)</sup>

И на овом свечаном састанку пријатеља омладине и школе, нека се наша пажња за тренутак заустави на разматрању услова који за развитак омладине значе данас судбоносне услове, а који у исто време представљају и питање опстанка и животне снаге народа.

Кад ово наглашавамо, мислимо на морално васпитне прилике нашега друштва.

Човек је од рођења упућен на друштво, и за њега везан кроз цео живот. Друштво и појединац два су појма која су нераздвајно скопчани један за други. Као што се друштво не замишља друкчије него само као скуп појединаца, исто тако и живот једног човека немогуће је замислити потпуно изолован од других људи. Човек не може постати, развијати се, нити постати човеком, без друштва.

Друштвена заједница пореди се са скупом ћелија у организму, које су тако нераздвајно повезане међу собом да ни један део не може постојати сасвим за себе, већ једино у вези са другима.

Човек је целим својим бићем везан за органску заједницу којој припада. Ма како изгледао он индивидуа за себе са свима својим особеностима, његов дух само је део општега духа, његов живот део живота те целине; отуда се на свакоме примећују особине његове околине.

Зато што је човек у толикој мери зависан од друштва, сматрано је оно од увек као једна од најутицајнијих чињеница у развоју његову.

Нема сумње да је породица прва друштвена заједница која човека прихвата, и она носи за његов будући развитак највећи део одговорности. У њој отпочиње формирање човечје личности; ту се учвршћују основе будућег карактера; ту се стварају навике које се често носе кроз цео живот. У првим годинама, кад је душа у толиком степену примчива да све што се ње дотакне оставља осетне трагове, утисци који се овде примају, ма изгледали често пута безначајни, за будућег човека од неизмерног су значаја.

<sup>1)</sup> Св. Савски говор у Женској Учитељској Школи.





Од атмосфере која у породици влада зависи да ли ће се млада душа упутити на добро или ће огрубети и постати неспособна за живот у заједници с људима.

Велика и значајна улога породице кроз векове је признавана.

Али сем породице, човек је, као што знамо, разноврсним нитима везан и за шире друштво ван ње. За будући живот и карактер, важност овога друштва не може се довољно нагласити. У доба младости друштво има неодољиву сугестивну моћ. Захваљујући нагону за подражавањем, који је томе добу својствен, оно успева да своје навике, своја убеђења, своје погледе на живот наметне онима који још немају утврђених мерила за процењивање вредности. Оно неодољиво мами и приморава да се мисли како се ту мисли, да се осећа и ради како се ту чини, да се, једном речи, живи његовим животом, дише његовим дахом.

Влада ли у једном друштву морално солидан дух, или преовлађује атмосфера несавесности и порока, покрећу ли људе претежно груби, себични мотиви и ситни интереси, или племенитије побуде, цене ли се сувише материална добра, или се виша добра претпостављају њима, траже ли се уживања у ономе што задовољава ниже нагоне, или су и задовољства оплемењена, једном речи: целокупни морални и духовни живот једне друштвене средине налази пуна одјека у душама младих нараштаја.

Морално васпитна страна савременог друштва једна је од најтамнијих страна његових. Овоме се придружује несрећна околност да, данас нарочито, утицаји околине изван куће постају готово свемоћни. Све што отуда долази чаробњачки је привлачно и моћно, и данас с правом можемо говорити о тиранији улице.

Свакако да разлог овоме треба тражити између осталог и у пасивности и попустљивости породице према тим силама које владају око ње и које успевају да и њу себи потчине.

Не може се уштедети замерка породици због њене слабости и недовољне активности. Исто тако немогуће је не замерити јој због све већег опадања родитељског ауторитета, који је основни услов сваког васпитног утицаја.

Сама та чињеница што су моменти споља у толикој мери задобили превласт над кућом да је пред њима њена отпорна снага малаксала, довољно јасно казује колико је родитељски углед изгубио од значаја. У осталом, и сами родитељи потврђују то својим искреним жалбама на самовољу и непослушност деце, на недостатак респекта у односу деце према њима, уз своје признање да они престају бити вође своје деце, јер то постаје нека друга сила. Тој сили да се одупру, они немају снаге.

Морамо признати да нам истакнуте околности пружају доста наговештаја о стању домаће-васпитних прилика у опште.





Овај поремећај у породичним односима даје се, истина, делом објаснити поремећеношћу у целокупном друштвеном животу, но то ипак не оправдава равнодушност и неактивност онде где је потребан смишљен и свестан рад, у годинама кад се брижљиво морају чувати духовне и душевне снаге. Ово чување и васпитна помоћ у толико је потребнија данас кад је унаоколо толико много опасности за оне који треба да постану људи.

Нов период који је настао после великих догађаја, донео је собом неоспорно снажан полет живота, нагло уздизање техничке културе, несразмерно појачање продуктивног рада на томе пољу; учињени су многи замашни скокови и у области духовне културе, на мах се створило много што се за низ деценија не би учинило.

Али са овим незапамћеним напретком спољашње културе, права унутрашња култура, култура савести, не стоји у правој сразмери. Улепшавање спољне физиономије друштва не само да не повлачи собом унутрашње улепшавање, већ, на против, стиче се уверење као да се оно прво искупљује ценом овог последњег.

У новој друштвеној атмосфери мало је околности које би послужиле јачању моралне снаге младих људи, а сувише много услова да се они заведу и да им душе опустоше. Ово постаје донекле разумљиво кад се имају на уму сви ненормални услови кроз неколико свирепих година који су у људима јачали само ниже, сурове нагоне, а угушивали племените инстинкте, давали прилике да се развију склоности пред којима се губи јасност моралног мерила, и тако учинили да људи духовно огрубе и да им се савест помути.

Ти судбоносни услови створили су читаве преврате у схватањима и наравима, у целокупном менталитету народа. У њима морамо тражити основа данашњој узмућеној духовној и моралној атмосфери. Њима приписујемо што се у садашњем саобраћају људи запажа необична снага нижих побуда, које све више замењују мотиве вишега реда.

Ојачан нагонски живот, са другим склоностима на њему заснованим, данас се испољава у извесним појавама које су постале типичне појаве садашњице.

Овде понајпре падају у очи: до страсти појачане жудње за спољашњим благостањем и тековином с једне, као и ненасите жеље за чулним радостима с друге стране.

Примамљиви сјајни успеси који се брзо постижу, као контраст тешких економских прилика што притискују већину, неодољиво маме. Они све више распирују жудње, ове постају заразне и прете да се развију у опште идеале. Створити раскошно удобан живот, напредовати уз што мањи лични напор и живети, живети чулима и пути, то су начела која заражљивом моћи обузимају људе. Њима се често жртвују сви човечни обзири, они су узрок толиких безумних криминалних по-





ступака. У какве се све болесне прохтеве ове жеље развијају и до каквих катастрофа доводе, најбоље сведоче дневни листови са својим учестаним извештајима ове врсте.

Са појачаним потребама за удобношћу иду напоре и јако пробуђени чулни захтеви. Нису потребна дубља посматрања па да ово уоче. Сваки дан пружа нове доказе да су увесељавања лаке, и обично сумњиве врсте, постала свакодневна потреба. Животна снага младих људи расипа се у непрекидним наладама, тако да задовољства престају да значе одмор од напора и заузимају места ономе што треба да испуњава садржину живота. Изађе ли се на улицу, у најрадније доба дана, на мах падају у очи препуни локали људи, младе, свеже снаге, који сатима ту остају, губећи време, своју духовну снагу и смисао за прави здрави живот.

Није чудо што под притиском моћних нагона омлитављена воља, немоћна да се одупре својим слабостима, доводи до наопаког суђења о животу и младости. Тако се, у годинама које су најсветлије доба човечјег живота, кад се у души буди све што је у њој лепо и чисто, када се са искреним и пламеним одушевљењем посвећује узвишеним идеалима, проглашавају чулна задовољства за принцип младости и за једине инстинске радости живота.

Познато је да епохе носе собом своје идеале. И у нашем кратком културном животу могу се забележити неколико времена са својим карактеристичним одликама: шесетих година идеал је био национално јединство; седамдесетих се одушевљавало за социални преображај; осамдесете године имале су за идеални циљ политичку слободу. Последњих деценија припрема се велико уједињење. Садашњем добу, искрено говорећи, недостаје виших духовних и моралних подстрек. Услови друштвеног живота удружују се да још у раној младости угуше смисао и вољу за виши стварни живот.

Сваки трезвен посматралац увиђа колико је, у односима оваквим какви су, морално нездравих и за младост заводљивих утицаја. И сама разонођења, у којима омладина сувише рано узима учешћа, могу се ту урачунати, јер и она помажу да се дечја осећања изопачавају, да се помуте њихова суђења и да се у опште деца морално оштете. Биоскопске представе са својим болесним, али за децу неодољиво привлачним чаролијама, и сувише су осетно већ и досад показале свој разорни утицај.

Али нису само ове забаве такве врсте. С пуним правом у њих се могу убројати и оне где се сувише рано намећу деци извесна мутна узбуђења и у њима изазива прерана зрелост. За женску децу нарочито, постали су то балови и друге забаве са игранкама, куда се захуктано јури, да би се задовољио незасити нагон за забављањем и раздражењем. Да не помињемо то што они распирују прохтеве за уживањима, расејавају дух и у њега уносе забуну. У овоме времену заоштреног нагон-



ског живота, и овде је све управљено на то да надражи и иначе моћно пробужена еротичка расположења. И што наша школска омладина показује сталну расејаност и неприбраност, што губи интересовање за школу, што ју је тешко загрејати за рад и стварање, за племенитија уживања, има се донекле приписати и овим учесталим и за децу заносним увесељавањима.

У женском свету, и иначе, много је услова да се млади заведу. Ту су спољашње вредности и сувише порасле. Оне се прецењују на штету истинских добара. Све се мисли управљају на то да се постигну спољни ефекти, да се задовоље захтеви луксуза и моде. Њихове чари тако су неодољиве да им се подлеже и код најскромнијих материјалних могућности. Никад ваљда као данас, док се под притиском материјалних животних невоља гуши, они нису показивали толико мађијске моћи, не штедећи чак ни децу. Али зато и није незнатан број оних који на најбеднији начин постају жртве овог искушења.

Може ли онај коме лежи на срцу добро подмлатка остати равнодушан пред оваквим и још толиким другим нездравим појавама којима је прожета атмосфера женског света? Зар се може хладно гледати како се и тежње за допадањем, које су иначе природне особине жене, изопачавају у фриволну извештаченост, узимајући при томе невероватно смелих размера, што се види у начину одевања, у извесним прорачунатим гестовима, где се често пута долази у опреку са чистим осећањима пристојности, чедности и стидљивости, свима тим одликама праве женске природе? Колико се овим иде против чистоте осећања и моралне узвишености жене, колико се иде на штету низа дужности које она има као жена и мајка, није потребно нарочито истицати.

Усред савремене стварности каква је она, усред прилика које владају у друштвеном животу, природни су многи недостаци у духу омладине. Поред већ поменуте духовне забуне, површности у схватању и одвратности према раду, природно је што је њен идејни свет сувише сиромашан, што му недостаје виших надахнућа, и што груби материјалистички принципи који покрећу савремени живот, прете да постану и њени животни циљеви.

Пред овом моралном кризом пријатељи омладине не остају равнодушни. Њих не може задовољити утеха што је ово доба прелазно доба, јер оно ипак указује на мрачну перспективу најближе будућности. Млада поколења имају да створе будућност отаџбине. А да ли ће она, наданута болесним дахом своје духовне средине, бити способна да одговоре дужностима које отаџбина и друштво с правом очекују? Преображај је неопходно потребан, то је јасно. Али је исто тако јасно да је он немогућ. Са колико би се страна морало озбиљно настати!

Школа, којој лежи на души добро друштва и добро омладине, не сме стајати овде скрштених руку. Она мора радити, мора се борити са







злом, како би се сачувала животна снага нових људи и упутила вишим задацима. Њој самој то је немогуће чинити: тек у друштву са породицом може она успешно деловати.

Њихов заједнички рад мора бити управљен на то да се спреме људи који ће смисао живота тражити не у лаким радостима и себичним интересима, него у дубљим, светлијим циљевима, за које ће се искрено одушевљавати и озбиљно залагати, чија ће воља бити способна да се одупре притиску грубих сила и нерава, и који ће у живот улазити са бистрим, одређеним судом о часности, дужности и одговорности.

Њихов здружени рад неопходно је потребан женској омладини. Овде има много и енергично да се ради, како би се млади нараштаји повели путем трезвеног, истинског живота.

Ако удружено будемо радили да бисмо и од женских и од мушких васпитали људе који ће, сваки у својој улози, моћи достојно одговорити очекивањима, можемо веровати да је преображај започео у својим основима, и тек онда се смемо надати да ће наш велики народ имати и велику будућност.

Д-р ЉУБИЦА ЈОВИЧИЋ

#### КА СЕКСУАЛНОМ ВАСПИТАЊУ <sup>1)</sup>

Има истина које ваља често понављати. Таква је јасна истина: да је здравље највеће богатство. Таква је дубока истина: да кућа почива на жени, а не на земљи. Да, жена је стуб породични, она је стога стуб друштва, она је носилица будућих поколења; она је васпитачица не само свога подмлатка, већ и свеколиког друштва. „*Cherchez la femme*“ има и свога симпатичног, лепог значења. Жена, и женскиње у опште, васпитава и као мајка, и као супруга, и као сестра, и као пријатељица, и као ћерка, и као драгана, у сваком погледу и сваком добу, јер ју је за те сврхе природа створила и одредила.

Но за тај високи и важни васпитни позив мора се женскиње и спремити, да би га вршило са пуно познавања свога деликатног и далекосежног посла. Дужност је државе, друштва и народа да своје женскињу пружи најбоље и најпотпуније васпитање, ако желе себи добра и напретка. Васпитање женскиња је стога једна од најважнијих брига и старања свих мисаоних људи, свих родољуба, свију пријатеља и поборника народног напретка и подизања. То васпитање женскиња мора бити свестрано, физичко, хигиенско, умно, морално, социално, естетично, активно, ако ће млади нараштаји да представљају нешто боље, нешто

<sup>1)</sup> Предавање држано у Београдском Женском Клубу.

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



здравије, нешто способније за користан живот, нешто племенитије, нешто свесније, нешто карактерније, нешто социалније од старијих нараштаја, нагржених и начетих ратним непогодама, ратним олујама и њиховим злим последицама.

Да би васпитање нашег женскиња било потпуније и савременије, да би одговарало потребама и захтевима данашњице и наших народних и државних задаћа, да би било у складу са еугеником (т.ј. науком о расној култури и развићу) и социалном и расном хигиеном, да би се сузбијале појаве дегенерације и декаденце, оно се мора допунити и веома важним васпитањем сексуалним. Но како мушкиње и женскиње чине једну нераздвојну целину, како су њихове везе присне и многостране, како би васпитање само једног пола без другог било само половно, то се сексуално васпитање има проширити на свеколику омладину, и мушку и женску.

Под сексуалним васпитањем ја сматрам васпитање хигиенско, које узима у обзир све органе човечјег тела, па с тога и полне органе. То је васпитање које не жмури пред полним животом човечјим, већ будно и озбиљно води рачуна о појавама полног нагона у деце. То је васпитање које спроводи полни нагон и полни напон омладине у безопасне стазе телесне радљивости и душевне активности. То је васпитање омладине у чистоти и чедности у мислима, речима и делима; то је васпитање снажне воље, самосавлађивања и уздржљивости; то је васпитање у поштовању своје и туђе личности и њене неповређености у свима органима. То је васпитање које ће будити осећања одговорности према жени, према деци и будућим нараштајима. То је васпитање у правилном погледу за жену и њен позив, на њену високу и замашиу улогу у друштву. То је васпитање у правилном погледу на брак, на његове погодбе и последице. То је морално васпитање које захтева један правичан морал за мушке и женске чланове друштва. То је васпитање у истини и природности, на супрот притворству, предрасудама, неистинама, заблудама и обманама. Сексуално васпитање помоћи ће да се жена подигне из низине досадашње потчињености на висину равноправности, развијене моралне личности и достојне сапутнице и сараднице човекове у свима социалним пословима и културним напретцима, као што је у Сједињеним Државама Северне Америке. Сексуално васпитање је, рекао бих, васпитање за један нов, здравији, природнији, разумнији, правичнији, срећнији и узвишенији живот на земљи, заснован на истини, правди и подједнаком моралу за мушки и женски пол.

Према томе, *разлози су за сексуално васпитање*, како га ми заступамо, ови: ради бољег здравља омладине; ради подизања свеколике моралности; ради заштите женске и мушке омладине; ради заштите жене и њених права; ради сузбијања проституције; ради сузбијања венеричних болести; ради јачања и подизања породице, као најбоље васпитне установе; ради





сузбијања дегенерације наше расе; ради оздрављења и уздизања наше тешко искушане и напаћене расе, која има да посвршава још многе народне, државне и културне послове. Укратко, сексуално васпитање налаже љубав према омладини, према народу и према будућим поколењима.

Досада је владало у васпитању, у погледу полног живота човечјег, начело потпуног немешења, начело *laissez faire — laissez passer*; начело прикупљања, заваривања и заташкавања. Незнање и стид сматрани су као довољна заштита омладине од порока и разврата. Па шта смо доживели? Морал све већма опада, разврат се стално шири, породичне везе лабаве; жудња за уживањем расте непрекидно; јавља се слободна љубав код омладине у Београду, Загребу и Сарајеву; венеричне болести напредују, а са њима и два друга кобна друга — алкохолизам и туберкулоза, од којих нарочито алкохолизам представља претходника и зачетника многих полних погрешака и пораза. Сваки час читамо у новинама о силовању нејаке деце. Недавно је у једној средњој школи примећено у I разреду онанисање ученика у присуству наставника. Упитан од кога је то видео и од када то ради, он је одговорио да је то донео још из основне школе. Кад се имају у виду ове појаве, као и утицаји биоскопа, барова, дансинга, кадшто и скаредне штампе и књижевности, онда је оправдано тражити томе лека. Сматрам да ће сексуално васпитање бити један успешан утук против многих данашњих невоља нашега друштва. Кад су многи напреднији народи, као Енглези, Американи, хладнокрвни Немци и Швеђани, Финци и Талијани прихватили овако васпитање, онда можемо и ми да пођемо њиховим стопама.

Ваља имати у виду појаве и чињенице запажене и доказане у новије доба. По д-ру А. Мољу (*Sexualleben des Kindes*), чињеница је да се већ у детињству, које се сматра као асексуално доба, може махом доказати полни живот у једном или другом правцу, и ако не увек ласно, али ипак поуздано. Доказано је у новије време да дечји сексуални живот има важног утицаја на њихове представе, на њихову осећајност, на образовање њихове воље и карактера. По Мољу, полни нагон се јавља кадшто код деце пре навршене седме године, ма да се у том случају мора појавити сумња о болесној склоности. Доказано је да се изјаве љубави код деце јављају кадшто између 8—12 године. Данте је заволео Беатричу у својој деветој години, а Гете је у својој десетој години био заљубљен. Мантегаца и Ферриани дошли су до уверења да љубавна страст може обузети великом снагом и детињу душу. Зар није стога оправдано сексуално васпитање, које — као хигиенско-морално васпитање — води рачуна да је човек и сексуално биће; да дете није потпуно асексуално, да омладина често пута пада у сексуалне погрешке?

Многи ће запитати: *па ко треба да пружи омладини ово сексуално васпитање?* Најопштији одговор је: они исти васпитачи који су

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА





је и досад васпитавали, лица која имају ауторитета код деце, која уживају љубав и поверење. Према томе, у првоме реду родитељи, па онда учитељи и професори и свештеници. Но како је ово васпитање везано за познавање сексуалне области човечје, у којој су лекари најбољи зналци, то се имају свагда и у првоме реду позивати у помоћ и они кад је реч о сексуалном васпитању. Они морају увек да се припитају као саветодавци, али што се тиче самих сексуалних поука и обавештења, као и свеколиког сексуалног васпитања, то су у првом реду надлежни они који имају највише поверења и љубави код омладине. Ако је то мајка, онда је она најпозванија, иначе отац, или учитељ, или наставник, или професор, или школски лекар, или свештеник, итд. Дужност је родитеља да воде бригу о сексуалном животу и сексуалном васпитању своје деце од првога детињства па до зрелог доба. Наставници су позвани да у школи пружају ово васпитање на часовима природних наука (јестаственице, ботанике, зоологије и антропологије), школски лекари на часовима хигијене; свештеници на часу веронауке; наставници српског језика, историје и књижевности на својим часовима, итд. По себи се разуме да се наставници свију школа морају најпре оспособити за ову врсту васпитања, да се морају убедити у потребу таквог поучавања. То ће се постићи отварањем нарочитих катедара на универзитету (за сексологију), за професоре, а у учитељским школама нарочитом обрадом хигијене за учитеље, пошто се мора и у основној школи водити рачуна о правилном и потцуном васпитању деце.

Нарочито сматрам да су дужни школски управитељи и директори, било лично, било преко школског лекара, било преко вероучитеља, било преко наставника природних наука, да пруже сексуалне опомене омладини при изласку из школе. Многа деца ће отићи на занате, на трговину, на друге струке, где неће имати прилике да буду васпитно обавештени о полном питању. Стога треба школа да им пружи обавештења ове врсте, како би се сачувала од лоших утицаја потоњег живота, који на сваком кораку може да загрози не само полној чистоти омладине, него и њеном здрављу. Оваке полне поуке већ су биле уобичајене још пре рата у неким гимназијама и другим средњим школама нашим, где су школски лекари или директори увидели важност и потребу оваке заштите омладине.

Настаје важно питање: *кад треба отпочети са овим васпитањем?* Као што сам мало пре поменуо, још из првога детињства, као и свеколико васпитање. До душе, неки тврде да треба чекати до пубертета, до појаве полног сазревања, па онда почети са овим поукама. Но ваља имати на уму да тада може бити већ доцкан. Слушали сте од лекара да се онанија јавља врло често и доста рано међу децом; да су деца често пута већ рано обавештена о полним стварима од рђавих другова, лоше послуге, биоскопа, лоших слика и књига изложених кадшто и по изло-





У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

зима продавница. По једној руској сексуалној анкети онанисало је 60<sup>0/0</sup>, по једној немачкој 92<sup>0/0</sup>, по једној анкети у Будапешти 96·7<sup>0/0</sup> омладинаца. Ако се дакле чека до пубертета, онда може бити касно. Увек је боље раније казати детету истину згодним и деликатним начином, подешеним према његовим годинама и схватању, водећи рачуна о свима приликама. Што год се раније каже то детету, биће мање забуне, мање чулног дражења, мање дражења маште, пошто су деца, мање више, још индиферентна према еротичким надражајима.

У најранијем детињству и добу пре школе, сексуално васпитање састојаће се у одржавању чистоте полних органа, у избегавању бајака о роди и налажењу деце у купусу, трави, бунару итд.; у прикладном казивању истине кад запитају о рођењу своје браће и сестрица; у одржавању и чувању децјега поверења. Ово ваља нарочито истаћи: пазите да увек сачувате љубав и поверење своје деце, тако да вам се она увек могу обраћати и у најштакљивијим полним питањима, па ћете сачувати и полно здравље своје деце. Ако га пак набуситим и оштрим одговорима по овом питању одбијете од себе, оно ће, природно, да се повери своме, можда поквареном другу, или послужи, или ће мучити своју машту и свој мозак, тражећи одгонетке на питања која ви тако строго застирете велом тајанствености, неприкосновености и забрањености. Међутим, „заклела се земља рају да се сваке тајне знају“, — па и у овој области, деца ће можда на улици, на животињама, нарочито домаћима, дознати ствари које ви од њих најбрижљивије кријете.

Питање је: *да ли треба школа да даје овакве сексуалне поуке и сексуално васпитање* у вези са тим? Моје је уверење да треба, и то са ових разлога. Многи родитељи нису спремни за тај посао, или се устручавају да то чине. Онда треба школа да притекне у помоћ. Она треба да даје својим васпитаницима чисте и истинске погледе на полни живот органског света у опште, и човечјег на по се; она треба да се бори против разврата и полних порока сваке врсте, против онаније и полних болести. Она има за то могућности на часовима природних наука, нарочито на часовима биологије или науке о животу, на часовима хигиене, па и на часовима веронауке, где се кадшто говори о појавама које су у вези са полним питањем. Школа би тако следовала погледима педагога Русоа и примерима Базедова и Салцмана. У своме чувеном *Основном делу*, Базедов је (1723—1790) на табли 33 давао деци поуке о рођењу њихову. Салцман је (1774—1811) давао методичне упуте за сексуалне поуке, рекавши да се иде поступно: најпре да се говори о множењу биљака, па онда животиња, и најзад, о рађању децјем.

Сексуално васпитање ваља продужити и после школе. Ту су позвана разна хигиенска удружења да учине свој део васпитања, као нпр. Друштво за сексуално васпитање. Важну улогу имају у овом послу и штампа, дневни листови, часописи, књиге из лепе књижевности, позо-



риште, биоскопи. Држим да је књижевна критика позвана да у овом погледу учини своју дужност и да сузбија оне правце у књижевности који изазивају чулну похоту и пороке. Са похвалом се мора поменути настојавање нашег просвећеног женскиња да спасава палу женску омладину, и тако смањује опаку војску проституције. Још ми ваља поменути да је и борба против алкохолизма један облик борбе против полних порока, јер Бахус и Венера иду редовно руку под руку. Алкохол подстиче полни нагон и чини га насртљивијим и необузданим.

Истиче се још и питање: *да ли је боље појединачно полно просвећивање, или у групи, у маси?* Многи су за појединачно поучавање, јер оно најмање вређа урођени стид у деце. Но то претпоставља да су сви родитељи просвећени, те да могу вршити ову васпитну задаћу, или претпоставља огроман посао за наставнике и школске лекаре, ако би требало сваког ученика и ученицу понаособ просвећивати о полном животу човечјем. Можда би то био идеал у полном васпитању, јер би одговарало захтеву индивидуализања, а нигде није индивидуалност тако разноврсна као у полном погледу. Али ово је немогуће извести, као ни појединачно васпитање помоћу домаћих учитеља. За овако васпитање погодне су тзв. *нове школе* (Abbotsholme, Landerziehungsheime, Ecole des Roches), где је мањи број воспитаника и где се живи као у породици. У већини случајева остаје, као најпоузданија могућност, просвећивање у групи, у разреду. Ту се може правити разлика у толико што ће наставница или женски школски лекар просвећивати ученице, а наставник или мушки школски лекар ученике. Но где је коедукација или заједничко васпитање оба пола у истој школи и истом разреду, ту се мора настава ове врсте тако умешно подесити да не би вређала ничија осећања. Држим да би се то могло извести, са више размишљања и такта, као што се то нпр. може извести и у породицама где има мушке и женске деце.

Да се дотакнемо још и питања: *како, на који начин ваља давати ове поуке, како ваља вршити ово просвећивање?* При овом послу, ја бих разликовао три разне врсте рада: *полно обавештење, полно просвећивање и полно васпитање.* Прво је најуже, најтренутније, од најмањих последица, јер се дете или младић само обавести о опасностима које му прете од онаније, полнога пада и полних болести. Полно просвећивање је трајније, иде у свест, обраћа се интелекту, има да просвети и просветли душу; оно се приближује више трећем, најтрајнијем и најдужем утицању: *полном васпитању*, које има да просветли и душу, и ум и срце, и сав карактер деце и омладине, како би они постали снажне и свесне, уздржљиве и карактерне, моралне личности, које поимају и осећају сав домаћај и значај полнога живота човечјега. Полно обавештење, просвећивање и васпитање ваља пружати према приликама, према годинама деце, према њихову узрасту, према њиховој моћи схва-







тања, према њихову полу, према околностима у којима се налазе, према њиховој осетљивости и индивидуалности. То ће бити некад озбиљно, хладно — као хладан душ који не допушта полно дражење; некад топло, одушевљено, родитељско, одевено у поетско или религиозно руво. Али свагда има оно да буде пристојно и деликатно, да носи печат добрих намера, добре воље, паметног такта и обзира, симпатије и љубави према деци и омладини, тако да изазове у њих симпатичан пријем у душу.

На који начин, којим речима и каквим тактом ваља давати сексуалне поуке и вршити полно васпитање, то се може научити размишљањем и дубоким осећањем. Сем тога нам је на расположењу и прилично велика књижевност о полном питању. Велике мисли долазе, као што је познато, из дубине срца, из топлога осећања. Ко осећа потребе, невоље и боле омладине, — а то су родитељи и васпитачи, — тај ће наћи пута и начина да просветли ум и срце у деце. На родитељским састанцима, па и на скуповима женских удружења, може се претресати ово важно питање. Овде ћу навести неколико списа из наше књижевности о полном питању: Д-р А. Форел, *Полно пишање*, превод д-р А. Костића; д-р А. Форел, *Полна етика*, превео М. С. Недић; д-р Ал. Ђ. Костић, *Из сексуалних пишања*, чланци и студије; д-р Лаза Поповић, *Сексуална игијена*; д-р Макс Окер-Блом, *Код ујка-доктора не селу*, превод Ј. Јанићке; д-р А. Фурније, *Нашим синовима кад заврше 18 година*; д-р В. Станојевић, *Хигијена за средње и стручне школе*; д-р М. Ђ. Поповић, *Здравинак*; д-р В. Бакић, *Морални животи у рашу и миру*; П. М. Илић, *Полно обавештење омладине*; *Лекарева писма једном младићу*, превод П. М. Илића. Затим ваља препоручити листове *Здравље* и *Народни Подмладак*.

Да завршим. Нама су потребна поколења продуктивна, активна, радна, здрава и снажна, свесна и умна, морално и социално развијена, која ће моћи и умети да воде борбу и утакмицу што влада међу народима, непријатељским и пријатељским, без престанка. Није довољно што смо извојевали велику домовину, већ је ваља сада уредити, учврстити, сјединити у душевну заједницу, обасути је благостањем и културним благом, — а то ће бити кадра да учине и изврше само свесна, здрава, производна, радна и морално јака поколења. Та поколења створићемо савршеним и потпуним васпитањем заснованим на истини и науци, васпитањем физичким, хигијенским, умним, моралним, социалним и радним; томе ваља да се придружи, као допуна, и сексуално васпитање.

ПЕТАР М. ИЛИЋ

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



## ПРОСВЕТИНЕ КЊИЖНИЦЕ

Ове године навршило се десет година рада друштва Просвете (српско културно-просветно друштво са седиштем у Сарајеву) на пољу народног просвећивања помоћу књига. Идеја оснивања Централне Библиотеке и организовања рада помоћу књижница сазрела је, истина, још 1911 године, кад је издат проглас за сакупљање поклона, али је рад на том пољу почео тек почетком 1913 године. Поводом ове десетогодишњице згодно је бацили летимичан поглед на тај рад, јер је он и интересант и поучан. У сваком случају, од користи је знати шта се све може постићи смишљеним и организованим радом.

Цео овај рад почео је тако рећи из ничега. Издат је проглас и молба да се Просвети поклањају књиге за њезин рад на пољу просвећивања. И кад се сакупила извесна количина књига (око 2500 свезака), приступило се одмах уређењу Просветине Библиотеке у Сарајеву. Ова Библиотека је замишљена као централа и извор рада са књижницама. Немогући одмах да оснива својих филиала, Просвета је с почетка радила на реорганизовању књижница код појединих приватних културно-хуманих установа (код певачких друштава, Побратимстава, Соколова, женских задруга, читаоница, итд.). Доцније, кад су се материјална средства повећала, прешло се и на оснивање књижница које би биле потпуна својина Просвете и њене филиале.

И Централна, и све остале Просветине Књижнице, су јавне народне књижнице са главним задатком забаве, поуке, моралног васпитања и националног освештавања. Према томе је састављен и материјал са којим раде књижнице. Књиге су литерарне вредности и пробране тако да сви слојеви народа, да сви културни нивои могу наћи за се подесну лектуру. Као што се води рачуна о свим нивоима образованости и писмености, тако се води рачуна да и сви слојеви народа и свако доба нађе за се лектуре. Књижнице су, према томе, у потпуном смислу јавне, народне и установе за све. Водећи дакле рачуна о укусу и потребама читалачке публике с једне стране, а с друге о циљу саме установе и литерарној вредности књиге, задовољавају се сви захтеви који се могу ставити на овакве установе. Посете су и употребе бесплатне, тако да се свако може користити. Управу над оваквим књижницама воде пододбори и повереници Просвете, а где ових нема, управе Сокола, Побратимстава, земљорадничких задруга, српских општина и читаоница.

Сем тога, Централни су дат још и специјални задатак окупљања око себе, организовања, упућивања и управљања са другим мањим књижницама. Она води бригу о унутрашњем уређењу и набавци књига појединих књижница са којима стоји у уској вези рада, а потпуно снабдева и управља са филиалама.







Све Просветине Књижнице се деле на сталне и покретне. Сталне су у главном по селима и оним варошима и варошицама где нема никакве књижнице, где је национална потреба, и где се месна приватна друштва сложе и оснују са Просветином помоћи Просветину Књижницу. По другим местима, у главном по варошима, где има књижница које друге културне установе, које прилично или добро раде, ту Просвета шаље своје покретне књижнице ради још бољег и успешнијег рада. И у једном и у другом случају, Просвета одлучује о саставу књижнице и њеном уређењу, остављајући месним управама одлуку о времену рада, о локалу, о књижничару и другим спољашњим питањима.

Са тим системом и планом почела је Просвета рад још 1913 године и до почетка светског рата имала већ својих шест окружних и седам среских књижница. Рат је прекинуо тај рад. За све време рата није радила ни Централа ни која друга књижница. Шта више, аустријске власти су уништиле књиге код већине књижница у унутрашњости, а код Централе упропастиле доста велик број пробраних и добрих књига.

После рата настављен је рад на овоме пољу, држећи се истог правца и плана као и пре рата. Само је сада разгранат и повећан рад много више. И делокруг рада изашао је изван граница Босне и Херцеговине и захватио скоро све крајеве наше државе.

Светски Рат је затекао Просвету са 13 својих књижница по Босни и Херцеговини. У 1919—1920 радној години основано их је још 12; у 1920—1921 још 10; у 1921—1922 још 33, а у 1922—23 још 43. Сада има у свему 111 (стошину и једанаест) књижница (и сталних и покретних). Од тих је 80 сталних (34 по градовима и 46 по селима) и 31 покретна (29 по градовима и 2 по селима). По градовима је дакле 63, а по селима 48. Од 111 књижница је у Босни и Херцеговини 96, а 15 изван тих покрајина (у Далмацији 6; у Јужној Србији 5; у Лици 1; у Хрватској 1; у Славонији 1 и у Бачкој 1). По окрузима у Босни и Херцеговини су овако распоређене; у сарајевском 14; у мостарском 21; у травничком 8; у бихаћском 10; у тузланском 20 и у бањалучком 23.

И имовина ових књижница расла је задњих година нагло. Док је с почетка било свега 2500 свезака, дотле се данас број свезака попео на 45.951. Од тога највише има код Централе, 34.480, а код осталих књижница 11.441. Књиге су разне садржине, а међу њима има велики број дупликата. И број књига одређених за књижнице изван Сарајева прилично је велик (преко 5500). Вредност свих ових књига не може се, наравно, стално фиксирати, јер с једне стране непрестано варира, а с друге цена књига предатних знатно је измењена. Рачунајући данашњу цену, вредност књижница износи око 800.000 динара, јер има приличан број ретких и старих књига, а особито часописа и новина.

Што се тиче рада и успеха ових књижница, може се рећи да је у главном повољан. Најбоље и најуспешније ради Централа. Али и оне друге књижнице раде у главном с успехом у својој средини. Ако где





има сметњи, оне су такве природе да најмање зависе од саме Просвете (н. пр. најобичније су незгоде: немање локала и подесна књижничара, и слаба писменост, особито по селима). Треба држати на уму да је терен рада и у слабо културној и у слабо писменој средини, и да се са књигом може са великим успехом радити само у средини наученој на читање и убеђеној у велику вредност књиге.

Централа ради цео дан од 8 ујутро до 8 увече, изузев великих празника. Посета читаонице је различита: зимњих и кишовитих дана већа, а летњих и лепих мања. Просечно посећује читаоницу од 40—50 особа дневно, а годишње око 12000.

Осим читања у читаоници удешено је да се књиге издају на читање и изван Библиотеке. И читање у читаоници и изван Библиотеке је потпуно бесплатно.

Број читалаца изван Библиотеке расте сваке године све више. Док их је пред рат било око 500, данас их има преко 1000. Читаоци су већином ученици-це (око 80<sup>0</sup>/<sub>0</sub>), а остало грађани разног занимања. По spolu је највише мушких, око 83<sup>0</sup>/<sub>0</sub>, а женских 17<sup>0</sup>/<sub>0</sub>. Како је Библиотека јавна установа, то се њоме служе све конфесије без разлике. Ове радне 1922—23 године читало је н. пр. 40<sup>0</sup>/<sub>0</sub> православних, 21·5<sup>0</sup>/<sub>0</sub> муслимана, 18·5<sup>0</sup>/<sub>0</sub> католика и 11<sup>0</sup>/<sub>0</sub> Јевреја.

Број прочитаних књига изван Библиотеке износио је ове године 8972, а са онима у читаоници 11.483; просечно изван Библиотеке по 9 на једног читаоца. Највише је читана лепа литература (око 60<sup>0</sup>/<sub>0</sub>). Од остале литературе највише су читане књиге из историје, социологије, филозофије, педагогије и поуке, државно-правне литературе, итд. Овакав је од прилике однос и читаних књига у унутрашњости.

На завршетку да споменем и то да, поред оснивања и помагања својих књижница, Просвета радо помаже сваки рад на овоме пољу, дајући помоћ у књигама и сва потребна упуства за што успешнији рад помоћу књиге. Својим саветом, упуствима и помоћи, Просвета је до сада помогла оснивању лепог броја читаоница и књижница, а својим поклонима повећала материјал са којим поједине приватне установе раде на пољу народног просвећивања. Она је помогла и реорганизацији неких Књижница и Читаоница и ступила у ужи додир и споразуман рад са доста великим бројем установа које имају своје књижнице.

То би у кратко био преглед десетогодишњег рада Просвете помоћу књига и књижница. Апсолутно узето и у сразмери према потребама, он није велик. Али с обзиром на то да је то плод чисте приватне иницијативе, да су средства рада не само недовољна, него и врло ограничена, и да су остале прилике све пре но повољне, онда човек може бити задовољан досадањим резултатом. Кад се опште прилике поправе (особито писменост), и кад се средства повећају, сигурно ће и резултати бити обилнији, јер је основа, како се већ сада види, добра и солидна.

Б. ПЕЈАНОВИЋ



ЖОРЖ БИЗЕ И ЊЕГОВА ОПЕРА „КАРМЕН“<sup>1)</sup>

Жорж Бизе? — То је једно од најпопуларнијих имена које је забележила историја музичке уметности. Жива, отворена духа, јасних погледа у ствари, Бизе је био и уметник чије је све биће дрхтало миловано снажном унутрашњом музикалном ватром; тако да за њега у животу није било другог интереса него да задовољава своје музикалне инстинкте. Он је био музикална природа par excellence, здрава, бујна. Преко свију мудрости овога света Бизе је прелазео са осмејком, не трудећи се много да продре у метафизичке тајне васионе, нити је имао амбиција да решава крупне социалне и политичке проблеме, и ако је живео у доба Наполеона III, и ако је преживео катастрофу Француске од 1870, и ако беше ушао у доба Треће републике у најбољој снази зрела човека од 33 године. Као заслепљен пред неким сјајем који потицаше од некога божанства, Бизе се клањао само једном Богу: музици, и онда када је његов геније вајао мелодијске линије, слагао тоне у хармоније и звучне боје, као и онда када је, гоњен бедом и невољом, од своје уметности морао да начини средство за зараду насушнога хлеба.

А живот Жоржа Бизеа, то је низ патњи, невоља, разочарања, болова, самоодрицања, самопрегоревана. Бизе је кроз живот прошао газећи по трњу.

Рођен у Паризу 1838, Бизе је, као и толики други музички генији, већ у првом детињству показао видне знаке музикалне наклоности. И како је растао у кући у којој музика није била сасвим страна — његов ујак Деларт био је један од најчувенијих певача око половине XIX века; а и отац му се бавио музиком, као учитељ певања — Бизе је убрзо постао и ученик Парискога Консерваториума да код професора Мармонтела, Цимермана, Гуноа и Халевиа „изучи занат“. И он га је сјајно изучио, добијајући награду за наградом и као пианиста и као композитор, тако да је у деветнаестој години старости био награђен оном традиционалном „Римском Наградом“ којом Париска Академија одликује најистакнутије ученике композиторске класе Парискога Консерваториума. Уметник награђен том наградом имао је осигуран живот за три године и био је обавезан провести га у Риму, у Медичијевој вили, или на кратком путовању (у Немачку), компонујући.

За врелу музичку крв младога Бизеа, пут у Рим, у сунце, у заносне пејзаже, у ону чаробну мистерију која живи по античким руинама Вечнога Града, био је од огромног значаја. Када је ступио на тле Италије, 20 јануара 1858, било му је као да га је свега обузела нека

<sup>1)</sup> Предавање држано на Народном Университету 3 априла 1923, поводом премиере *Кармен* у Народном Позоришту у Београду.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



опојна чар. „Из дана у дан Рим ми бива све приснији“ — писао је Бизе. „Што га више познајем, све га више волим. Овде је све лепо. Свака улица, чак и она најпрљавија, има свој тип, свој особени карактер, или по нешто од Цезаровог античког града“.... „Осећам да се све моје уметничке наклоности појачавају. Томе су, несумњиво, допринела упоређења која чиним између сликара, вајара и музичара“, — јер у Медичијевој вили није било само музичара награђених Римском Наградом, него и сликара и вајара које је Академија у Паризу исто тако, по традицији, награђивала Римском Наградом, као и музичаре. А несумњиво најзначајнија изјава из тога доба јесте изјава коју је Бизе учинио рекавши: „Сав мој укус најзад се потпуно изјаснио за позориште, и ја осећам да у мени дрхти извесна жица драматичара која ми је до данас била непозната“. Један од најнепосреднијих музичко-драмских генија које је човечанско у опште дало, Бизе, песник бесмртне опере *Кармен*, ту је у Риму, у бујној атмосфери у којој ваздух трепери услед темпераментних расних сукоба, у којој пулсира живот непосредно изразит, Бизе је ту осетио жицу која га је одвела на највише висине, и у исти мах — у гроб. И то уверење се никада није поколебало у његовој души. Он који је био виртуоз на клавиру, који је умео да задиви све који су га били чули — чак и Франца Листа — невероватном лакоћом којом је читао с листа све што му је стављено на пулт клавира, није хтео да жртвује своје амбиције драмског композитора, са страхом се држао композиторског пера и у тренутцима беде, када га је његово виртуозство могло подићи, и остајао је *само* композитор и после успеха на концертном подиуму, не поколебавајући се као композитор ни у тренутцима већих или мањих неуспеха које су преживљавале готово све његове оперске партитуре. Дирљиве су речи којима је седамдесетих година одговорио Бизе Сен-Сансу — када су се резигнирано разговарали о томе како француска позоришта поклањају готово искључиво пажњу делима страних композитора, и када му је Сен-Санс рекао: „Па када нас неће у позоришту, склонимо се у концертну дворану“; — дирљив је одговор Бизеов на овај предлог: „Лако је теби говорити. Али ја нисам створен за симфонију; мени је позориште потребно. Без њега ја нисам ништа“.

Само је једанпут у животу Бизе помишљао на компоновање апсолутне — симфонијске или камерне — музике: док је још био у Риму. Бизе је нежно волео своје родитеље, своју мајку нарочито. Њој је подигао споменик у партитури *Кармен*. У једном писму, топлим, срдачном, којим је родитељима из Рима честитао нову годину, рекао је између осталог: „Желим вам, затим, да се не нађете у неприлици због несташице новца, тога одвратног метала за који смо сви везани. У осталом, у мојој глави игра један диван план. Чим будем имао 100.000 франака... тада ни отац ни ја нећемо више давати часове. Живећемо као рентиери,







што није лоша ствар. А зарадити 100.000 није баш тако тешко. Толико донесу два оперска успеха“... Шта би, пак, чинио када би постао рентиер, и то нам је признао: „Ништа друго не бих компоновао до симфонијску и камерну музику“...

Али ово је била једна илузија. У крви Жоржа Бизеа лежао је демон драмског живота на сцени: њему се он беше подао слепо, страшно; у његовој власти Бизе је живео сав срећан, и сузама и крвљу својом он је писао дела за делом за позорницу; у почетку, још као млад конзерваториста у Паризу, две оперетике у стилу Офенбаха, затим *Дона Прокопија*, оперу-буф, и онда остала дела: *Ловци бисера*, *Лепа цура из Перша*, *Ное*, *Ђамиле*, *Арлезијанка*, док није оживела *Кармен* у свој својој страсној лепоти, у свем своме заносу рођеном под сунцем које пали крв, које сажиче мозак, које буди страсти.

Све друго што је написао Бизе отишло је у заборав, да се покаткад само појави на концертном подиуму: и његове соло песме и клавирске композиције салонскога стила, које је компоновао да би зарадио кору хлеба, и неколико црквених песама и хорова, и оно мало симфонијске музике што је дао: симфонијска ода *Васко да Гама*; свита *Roma*; *Погребни марш*; и *Patria*, драматична увертира, једно од последњих дела из пера Бизеовог.

Није никакво чудо што је Бизе био драмски композитор. Бизе је Француз од најплеменитијега соја. А у природи Француза лежи тако много од онога пулса који даје живота пуног сукоба, који буди једно гипко, страшно, импулсивно таласање. Осим тога, Француз воли гест, свољни гест; он је жив, он износи своју душу кроз свој темпераменат, који опет, са своје стране, изазива дела рад. На супрот Немцима, који су медитативни, повучени у мистичне дубине својих душа, тражећи решења за недокучне тајне живота и за његов смисао, Французи су отворени, и све њихове мисли и сва њихова дела пливају на таласима животног пулса и страсти. Французи су одлучни, Немци обазриви. С тога Французи делају; док Немци прилазе делу са дискретном готовошћу да никада темпераменту не дозволе да надвлада разумом. Благодарени тој расној особини, француски народ је не само пасиониран за позориште и за сукобе на сцени, — за сукобе свију врста: и физичке и душевне и материјалне, — него је и дао највећи број претежно драмских композитора.

И баш Бизе — кога је већ сама природа упутила на драмску сцену — растао је и развијао се у једно доба када Француска готово није ни имала друге музике до драмске. Адам, Обер, Боалдје, Мајербер, Халеви, Тома, Виктор Маса, Гуно, Рејер, Фелисиан Давид, дилетант Мерме, јако фаворизиран од Наполеона III, поред Доницетија и Росинија, имена су која су владала позориштем и духовима свога доба у Француској. Тај



драмски фурор је био толико јак да му је подлегао и велики Хектор Берлиоз, еминентно симфонијски композиторски талент.

Бизе није имао да подлеже. Он је могао само да црпе хране за свој дар, и обилно је црпао, нарочито у делима свога учитеља Гуноа, затим, у симфонијским делима Берлиоза, и најзад у музичко-драмским делима Р. Вагнера. Вагнерова дела су споро, али стално, побеђивала превласт традиционалних шаблонских музичких дела писаних за сцену, узимајући све више маха, задобијајући све више присталица, избијајући све видније и одређеније на површину.

Од Гуноа Бизе је научио како ваља певати. То што је научио од Гуноа, потврдио је својим боравком у Италији

Од Берлиоза научио је инструментирати, понирати у душу оркестарског ансамбла, искоришћавати све многоструке и разноврсне изражајне ефекте који се крију у разним инструментима из којих је оркестар сачињен.

Од Р. Вагнера научио је од колике је лепоте искреност драмско-музичког израза. Одбацити сјај шарених музикалних лажи површних музикалних ефеката, постао му је принцип. Искреност, искреност изнад свега. У искренности је сва лепота музичке уметности. „Имамо свакојаке музике, рекао је Бизе једном приликом, музике прошлости, музике садашњости и будућности, мелодичне, хармонске, научењачке, и ова последња је од свију музичких врста најопаснија. За мене постоје свега две врсте музике: добра и рђава... Будимо неизвештачени и истинити... Када наиђемо на какав страстан, запаљив, чак и бруталан темперамент, када на пример Верди да уметности живо и снажно дело које је сачињено од самога рада, крви и жучи, не додацујмо му хладно: Али, господине, то није отмено. Отмено? Зар су Микел-Анџело, Омир, Данте, Шекспир, Бетховен, Сервантес и Рабле увек били отмени?“

То начело руководило је зрелога Бизеа у уметничком раду. Није потребно ни рећи да су дела која су потицала из душе уметника таквога кова, била врло мало подесна да се одрже у доба када се од музике није ништа друго тражило него голицање чула површном бравуром певачке технике, или лажним патосом музикалног израза како га је давала Велика Опера, на челу са Ђакомом Мајербером.

Бизе као драмски композитор у спољњем облику својих оперских дела није био нарушио стари, стереотипни шаблон оперског облика, као што је то то Р. Вагнер учинио. Не! Он је оквир задржао. И у његовим операма, као и у операма његових савременика и његових претходника, постоје тако зване оперске нумере. То су: арије, у којима солисте бриљирају; то су ансамбли солиста: дует, терцет, квартет, и тако даље; ту су, затим, велики вокални ансамбли: интродукција, финале за чинове; ту су и самосталне оркестарске „нумере“: увертира, музика између чинова, мелодрам, балетска музика: све оно што је





оперска традиција до Бизеа утврдила као закон. Па ипак, огромна је разлика између онога што је око Бизеа и пре Бизеа за оперску сцену било створено, — Р. Вагнера, разуме се, изузимам — од онога што је створио Бизе. У чему је та разлика? У музикалној садржини појединих оперских нумера. Код Бизеа влада принцип снажног, непосредног драмског карактерисања личности и ситуација. Он је то научио од Р. Вагнера. Али док је Вагнер бацио под ноге оперски шаблон, исмејавши га као некултуран остатак једног површног традиционализма, и место оперског шаблона „нумера“ створио — по угледу на принцип античке драматике и драматике музичког ренесанса XVII века — принцип слободне драмске сцене, Бизе је снажном интуицијом рођеног бинског темперамента савладао облик „нумере“, издигао се из њега и ставио га у службу свога музикалног надахнућа, уносећи у стари оквир нов тон, жив, драматично-веран, искрен, непосредан, снажан да допре до сржи, да понесе, да узбуди, да сможди, да опсени и очара, тако да се и не примећује шаблон у коме је, као у оквиру, та непосредна музичка лепота која несметано извире из душе генија, увире у стари облик, оживљује га и извире из њега идући право у душу слушалаца.

То је прва величина Бизеова: својом искреношћу музикалног израза, ванредном способношћу својом да музички верно подвуче карактерне особине драмских лица на сцени и да беспрекорно оцрта радњу, Бизе је, и ако пише у традиционалном облику, победио традиције и створио живу музичку драму.

Друга особина стила Бизеовога јесте ванредна гипкост и богатство мелодијске инвенције. Његови певачи на сцени певају. Све је лепота у линијама које се дижу или падају, које се развијају у правом кретању или сегибају у лакој подрхтавању под сугестијом унутрашњег живота јунаковог. Он толико воли мелодијску ливију, толико воли песму, да му понекад није много стало до тога да филозофира о појединим мелодијским изливима своје душе, нити хоће да аналише све што му је под пером изашло када је певао са својим јунацима. Отуда се погдегде у његовим партитурама нађу и моменти површнијег мелодијског вајања, мање оригиналног, чак и у *Кармен*, а да не говоримо о ранијим његовим делима. Али и те, назвао бих их, плиће мелодијске линије, имају толико замаха да се доимају душе и врло ретко вређају наша музикално-естетска осећања.

Трећа необично важна и оригинална особина Бизеовога стила је његова хармоника.

Бизе је Француз. Французи су хармоничари, на супрот Германцима који су контрапунктичари. Француски музички стил од Рамоа почевши, дакле од XVII века до данас, по превасходству је стил интересантних хармонских комбинација. То је у опште у души латинске расе. И Талијани: Монтеверди и Скарлати, и Французи: Рамо, Купрен, па, после



великог скока, модерни мајстори Гуно, Бизе, Масне, д'Енди, Шабрие, Цезар Франк, па модерне импресионисте Дебиси, Равел, де Северак, Русел, представници су хармонске музике у којој хомофоно хармонско сенчење преовлађује над контрапунктским сплетањем и преплетањем гласова. Латинац хоће јасности. Јасност је у хомофонији. Драмска музика само ако је таква може да дејствује непосредно. Бизе је то осећао, и Бизе је то прихватио, развијао и развио до невероватног савршенства. Сав његов став у музичким облицима које је израђивао био је концизан, јасан, убедљив, и с тога драматичан. Не наука, него инстинкт.

Та особита наклоност за хармонску интересантност довела га је и до музичког колорита у опште, а у оркестру нарочито. Бизе је био један од првих музичких сликара у савременом смислу те речи, уз Фелисиана Давида, Лалоа, Берлиоза, Р. Вагнера и Листа. Његов оркестар, који у драми тако живо подвлачи све и најситније детаље карактеристичних особина личности на сцени и ситуација у којима се радња сналази, тај оркестар у исти мах баца најразнобојније зраке на сцену, и све титра у ниансама звучних боја, живих, транспарентних, добро нађених, добро распоређених. Његова музика, то је симфонија звучних боја које он нарочито вешто измамљује из разних комбинација дрвених инструмената као целине — ах, како су дивне те боје у *Кармен*-партитури! — затим у споју дрвених инструмената са гудачким оркестром, са хорнама, и најзад са лименим инструментима. А шта рећи о боји коју измамљује помоћу реперкусионих инструмената: дахира, триангла, малог добоша, тимпана? Свуда исти геније музичкога сликарства, свуда исти инстинкт колористе помоћу звукова.

Бизе је волео егзотику. „Много дражи је нашао у етнолошком градиву својих сижеа, и осим Болера и сликовитих модулација његове кантате *Васко*, није ни најмање случајно да му је *Ћамиле* дошла из Египта, *Кармен* из Шпаније, *Арлезианка* из Провансе, *Лепа цура из Перша* из Скотланда, а *Ловци бисера* с истока. Бизе је најтипичнији егзотичар међу лирским оперским композиторима, и колико год уме, он бојадише бојама које је позајмио са националног тла, и ако не потпуно правим, ипак врло ватреним“ (Оскар Би).

Као колориста, егзотичар, он је, поред мелодијских флексија карактеристичних за поједине националне одлике разних музичких фолклора, и поред специфичних хармонских комбинација, примењивао и специфичне ритме. Један од најбизарнијих генија ритмичког сенчења и ритмички оригиналног таласања био је Жорж Бизе.

Али, и то богатство специфично његових мелодијских линија; и та разноврсност хармонских комбинација; и та жива палета звучних боја; и та гипка оригиналност чудних ритмова, и та слобода да све те нове елементе унесе у шаблон старе опере, учиниле су огромно да Бизе са својим делима није могао да продре. Она су, једно за другим, после



мањег, већег или никаквог успеха пропала пред публиком и под ударцима критике која није умела да гледа унапред. Једини је био Берлиоз који је признао интересантност дела младог, одважног новатора, и директор Комичне Опере Камил ди Локл, који се није устручавао да прима и ставља на репертоар дела Бизеова, и ако је већ унапред могао да рачуна на то да са тим експериментима неће успети. Каква је ситуација била за француске ауторе тога доба и од каквих је све назора зависио њихов рад, њихов успех, у опште њихов јавни музички живот, најбоље сведочи ова мала анегдота из историје *Кармен*.

Бизе је своју *Кармен* наменио Комичној Опери, јер је њен стил и њен облик одговарао делима која су могла бити играна само на Комичној Опери у Паризу, то јест *Кармен* је била опера са дијалогом. Између појединих „нумера“ није Бизе ставио речитативе као што се данас пева, већ је било говора на сцени између лица у игри. Поред ди Локла, директор Комичне Опере је био и стари господин де Леван, песник либрета за *Лонжимоноског постшиљона*. Лудовик Халеви, који је са Мејаком израдио, по новели Проспера Меримеа, либрето за *Кармен*, отишао је старом господину де Левану да га придобије за ново дело. „*Кармен!*... *Кармен* од Меримеа!... упао му беше у реч Г. де Леван... Да ли је њен драган убија?... И онда та средина у којој се крећу лопови, циганке, монополке...“ Било је очевидно да се пуританцу Г. де Левану није свиђао сиже. Халеви му је почео да објашњава детаље, и шта су они све ублажили узимајући сирову Меримеову новелу *Кармен* у прераду за један либрето Комичне Опере, тако да када *Кармен* и погине на крају, њена смрт је озарена блеском сунца и прикривена свечаним одушевљењем Севиљаца са победе Ескамила, тореадора, у циркусу, те је Г. де Леван најзад пристао, али је при расстанку ипак рекао: „Али молим вас, драго моје дете, немојте је убијати“...

Међутим, *Кармен* је морала да умре, и после њене смрти на сцени, само неколико месеци је требало па да умре и млади аутор Жорж Бизе, изнурен борбом, разочарањима и једном болешћу у грлу којој је изненада подлегао.

\*

О *Кармени* постоји читава литература. Њу су проучавали и проучили сви естетичари и историчари, и ретко је ко међу њима имао друго уверење до да је *Кармен* ремек дело, и ако има неколико негативних детаља.

Пола успеха једне опере лежи у спретном либрету. Бизе је имао срећу да из пера окретних либретиста Мејака и Халевиа добије либрето које иде у несумњиво савршене либрете, на једну импулсивну радњу коју су либретисте позајмиле од Проспера Меримеа. Речитативе, који се данас певају, написао је 1875 год. за Беч лични пријатељ и друг



Бизеов Ернест Гиро, композитор и учитељ Клода Дебисиа; Бизе сам оставио је био оригинални говор између музичких нумера своје партитуре. Осим тога за Беч је, и против Бизеове воље, уведен и балет у IV чину.

Меримеова намера је била да у својој новели, написаној по једном истинитом догађају, развије идеју Паладосову: „Жена је горка. Само су два часа добра код ње: један је кад је у постељи, други: кад умре“. А опште човечанска идеја која бије из овог догађаја најлепше је оцртана у речима Дон Хозеа: „Мој господине, човек постане пропалица не знајући ни сам како. Лепа девојка вам заврти мозак, и ви се ради ње побијете, при чему се догоди несрећа због које морате да бегате у планину, и постајете од кријумчара разбојник, немајући ни времена да о свему томе мало промислите“. То је срж трагедије либрета за *Кармен*.

Радња се догађа у Шпанији, у Севиљи. Кармен, радница у фабрици дувана, једна од оних жена црне масти, страсних очију, од оних жена гипких као мачка, које умеју пркосно да се увијају и да залуде, залудила је и једно сеоско момче, драгонца дон Хозеа, који воли једну нежну, дивну сељанчицу из свога села, Микаелу. И сукоб његове љубави за ту Микаелу и пркосно распаљене страсти за необуздану, неуравнотежену Кармен је сиже око кога се окреће сва радња.

Кармен је пуста, обесна. Учинио је неред, због чега су је довели стражару драгонаца, и дон Хозе, кога је она већ својом Хабанером распалила, имао је да јој веже руке и да је чува у затвору. Међутим, она је, вешта, лукава, умела да победи у њему сва осећања војничке части, и љубави за Микаелу, и чежње за мајком, и својом страсном Сегидиљом којом га зове у крчму Лилас Пастеје на теревенке, толико га је опчарала да је јадни дон Хозе учинио преступ: одрешио је руке Кармени и она је, помоћу његовом, побегла. Хозе је био затворен два месеца, и када је једне ноћи дошао, пошто је био пуштен у слободу, у крчму Лилас Пастеје, нашао је тамо Кармену којој су се већ удварали сви официри и подофицири из његовог ескадрона, лепу, распаљену — распаљену и за њега, — али окружену лоповима, коцкарима, кријумчарима, са којима је и он морао у планину после сукоба који је избио између њега и његовог претпостављеног официра Зуниге због Кармене. Међутим, док је с једне стране постао дезертер, с друге стране је изгубио и памет, јер убрзо после сукоба Кармен је у истој крчми познала и гиздавог, уображеног, хвалисавог тореадора Ескамила, и смртно се заљубила у њега.

За дон Хозеа, који иде кроз ноћ у планину са осталим олошом, настају дани сумње, мучења, гриже савести, бола и љубоморе. И када је мала Микаела дошла за њим чак у планину да му донесе поздрав од мајке, Кармена, сита нежнога бола залубљеног младића, са пуно свирепе грубости рекла му је: нека иде са Микаелом дома, мајци, јер







му и иначе није место међу њима. И дон Хозе, сломљен, раздражен, револтиран, одлази, уз обећање да ће јој опет доћи, док у ноћи остаје да лебди коб над главом Кармене, која слуги ту коб, и којој су карте порекле смрт и за њу и за њега — дон Хозеа.

Кармен је драгана Ескамилава. У Севиљи смо, пред циркусом. У циркусу, Ескамило се бори са биком и побеђује. Кармен хоће у циркус, али дон Хозе, који се свуда шуња око ње, јер без ње не може, дон Хозе је преклиње да му се врати и да напусти Ескамила. „Никада! Никада!“ одговара Кармен. И после узалудне молбе и дугог преклињања дон Хозеа, и после пркосне упорности и гнусног презирања бола младићевога од стране избеумљене Кармен, дон Хозе, у тренутку највећега раздражења, спречавајући Кармени да улети у циркуску арену, где у триумфу носе Ескамила, убија Кармену ножем, и сав клонуо, сможден, пред лешем милостворења које га је упропастило, ридијући и грцајући, признаје:

Јесте, ја сам је убио,  
Ја — моју обожавану Кармен.

За ову радњу сву од крви, сву од меса, у којој пегуша страст, у којој дивљи инстинкти угушују све што је лепо и добро у човеку, у овој радњи тако верно узетој из живота Шпањолаца под жарким сунцем које пали Андалузију, Бизе је написао музику која дрхти, која се увија под страсним осећајима, која се диже у вис на снажном таласу великог драмског замаха, и која пада у дубине црне, недокучне, тајне људскога инстинкта, и мржње, и беса, и револта, и пркоса, — музику која сија, која бије снагом свога ритма, која узбуђује ширином мелодијских линија — само покатак, нешто сентиментално обојених, — музику која опија шаренилом живих, верних боја, и која продире до сржи моћним акцентима трагике коју Бизе са тако невероватним инстинктом подвлачи до најситнијег, најтајнијег дрхтаја.

Ниче, турински испосник, филозоф у кога је било тако много музикалне жице, који је и сам компоновао, Ниче је, можда, један од најинтересантнијих критичара и поборника за *Кармен*. Он је ушао у ову музику до дна, он јој је осетио најтајнији дамар, и у безброј прилика, и у својим делима *Ниче против Вагнера* и *Случај Вагнера*, као и у писмима и глосама, изрекао је своје бескрајно дивљење за бесмртно дело несрећнога Жоржа Бизе.

За њега је *Кармен* оно што је она у ствари, опера љубавне страсти, „опера над операма“. Ерос је доминантан, и то „Ерос како су га стари осећали — заводнички, који се игра, демонски пакостан, необуздан“.

И музички песник који је написао такво дело, доживео је са њиме фиаско на дан премиере 3 марта 1875. Свет је још био далеко од искрене лепоте ове музике, а још даље је био од натуралистичког сижеа

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

WWW.UNILIB.RS



који је инспирисао ту музику. — Веома дирљиво нам описује Халеви вече премиере. „Први чин има доброг дејства. Гали-Марија добија аплауз приликом своје прве песме, као и дует Микаеле и дон Хозеа. Цео чин се добро свршава уз тапшање и изазивање... На позорници много света. Бизе је окружен, и сав свет му честита. Други чин је мање срећан. Почетак има сјајно дејство. Појава Тореадора утиче силно. Затим хладноћа... Од тога места Бизе се све више и више удаљује од традиција облика комичне опере, а публика је изненађена и не уме да се нађе. У међучину око Бизеа је мање света. Честитке су мање искрене, имају у себи само формалности. У трећем чину, хладноћа се појачава... Само се допала арија Микаеле, која је још у старом начину писана... На позорницу долази још мање света. А после четвртог чина, који је од почетка до краја леденом хладноћом примљен, позорница је потпуно празна... само три-четири верна пријатеља су уз Бизеа. Сви покушавају да га умире, утеше, али туга им из очију бије. *Кармен* је доживела фиаско.“

Бизе, узбуђен, оронуо, али ипак пун нових планова, убрзо напушта Париз и одлази на одмор у Буживал, и тамо, на обали Сене, једне мирне летње ноћи пуне звезда, изненада је умро између 2 и 3 јуна 1875. Сахранили су га у Паризу. И он, уметник коме се срећа за живота није била насмејала, за трен је постао личност којој се признавао геније, и чија је прерана смрт била оплакивана као национални губитак.

А *Кармен*?... Она се преко Беча и Берлина и из француске провинције вратила у Париз да 1883 године оживи и остане на сцени Комичне Опере, на којој је до 1904 доживела 1000 представа, владајући Паризом и целим светом.

МИЛОЈЕ МИЛОЈЕВИЋ

## РЕФОРМА ЗЕМЉОПИСНЕ НАСТАВЕ

Васпитна вредност историјске и земљописне наставе готово се не да преценити. За прву, то су тврдили и највећи педагози, нарочито они Хербартове школе. А што се иста важност не придаје и земљописној настави, великим делом је узроком и то што је она у школи *увек* рђаво обрађивана, те није могла никад ни довести до извесних јачих васпитних резултата који би били запажени. Није се, пак, покушало ставити ову наставу на сасвим другу основу, па посматрати њено дејство на душевну културу (морално образовање), која се већ одавно истиче као главни — ми бисмо желели и једини — циљ васпитних школа.

У кратком чланку који се пише за књижевни лист, не може се проблем поставити ни разлагати у потребној обимности ни са довољно удубљивања. Могу се назначити само правци, поставити укратко прин-



ципи за решавање проблема, а онда ће свакако заинтересовани радити на његовом решавању и резултате евентуално саопштавати другима. Тако се проблем решава најправилније, јер је отклоњена опасност да се решава једнострано.

Земљописна настава треба да ученика упозна са основним природним објектима (у колико их, разуме се, он већ не познаје, или не познаје правилно). Брдо, река, планина, долина, шума, поље, језеро, ритови, море — то су објекти природе којима је човек окружен, који имају огроман утицај на његову културу и свакодневни живот. Он је тако тесно спојен с њима да се од њих не може издвојити.

На првом ступњу, земљописна настава треба да темељно упозна ученика са тим објектима. При овоме треба нарочиту пажњу обратити рељефу. Треба у детињој свести створити *пласичан* појам брда, реке и осталих објеката. То се може постићи једино моделисањем. Место што се у затвореној учioniци прича: „Децо, замислите да сте се окренули од извора ушћу! Јесте ли замислили? Е, сад вам је десно десна, а лево лева обала реке!“ — треба децу извести у поље и рећи: „Хајде, направите од блата (иловаче, песка, снега, и већ шта има) ово брдо, клисуру, сипајте воду на брдо. Куда она тече?“ итд. У деце ће се тако развити посматрачки дар, па ће она сама, с блатом у руци, *откриши* многе ствари које им учитељ у школи с кредом у руци тешком муком улупа у главу.

Затим ће дете објекте о којима је добило јасан појам — или још боље, које је научило да уочи и посматра, — довести у узајамну везу. То се наравно може извести само на терену, и то само путем моделисања. „Направите ми, децо, оно брдо и онај брежуљак тамо! Тако! А што ће вам та јаруга између њих? (Па и тамо има.) Где? (Ено горе уз поток.) Аха! А камо вама поток? Ево га, сад ће!“ — вичу деца, и убрзо вода јури, а умазана блатом деца весело скачу око ње. И сад, ако се на томе „потоку“ конструише и каква „воденица“, усхићење достиже врхунац, а уједно је упозната и једна важна ствар. Узгред се може са врха „брда“ спустити шака-две песка и шљунка, који ће вода „дерући“ снети у подножје — и деца су стекла *појам о ситуацији* (два брда, између њих клисура кроз коју дере поток окрећући воденичне витлове и носећи у долину песак, шљунак и друго са брда, које ће услед тога — ако није пошумљено — сасвим оголети, док долина у подножју постаје пескуша). *А појам о ситуацији је несумњиво најважнији географски појам, јер тек пошто су њега задобила — и то јасно, — деца су у стању да географске објекте траже и посматрају само у узајамној вези.*

Од моделисања треба полако и врло опрезно прећи на цртање. Само, никако брзо. За овај прелазни ступањ требало би израдити нарочите карте које би обухватале свега по једну до две карактеристичне





ситуације. Оне не би морале да буду тачне, чак ни реалне, већ би сва пажња требала да буде обрађена на њихову пластику и рељеф. По њима би наставник израдио моделе-рељефе (ако већ није могуће да се уз речене карте и они израде), и тек пошто деца свестрано разгледају и упознаду рељефе и по томе створе слику о реалној ситуацији, изнети им поменуте карте. Оне ће сад доћи као *фотографије децјих представа ситуације*.

Згодним поступком могу се деца довести дотле да при погледу на карту (разуме се, ако је добро израђена) виде, *ако не реалну ситуацију, а оно сигурно рељефну коју су од блаша правили*.

Многи ће рећи да је ово ипак немогуће. Но ја тврдим — радећи овако, сваки ће се уверити да сам у праву — да ће, ако је настава текла правилно, — т.ј. најпре „очигледно“ упознавање објеката и прављење њихових модела, затим *учавање* ситуације и прављење рељефа, и најзад пројектовање ових на хартију — горњи резултат бити не само могућ, већ да ће он неминовно уследити. Најглавнији је овде — јер је најапстрактнији — прелаз од вертикалног представљања рељефа ка хоризонталном, карти. Стога и наглашавам нарочиту опрезност на овоме ступњу. Главно је да се вертикалан облик преобрати у хоризонталан, а да у децјој фантазији не изгуби — бар не много — од своје пластичности.

Довде би био први, припремни ступањ у земљописној настави. Искуством тек има да се утврди колико он треба да траје. Сигурно је само то да би могао отпочети почетним разредом. Тек, трајао једну, две или три године, сасвим свеједно. Док се он не сврши, не треба у земљописној настави поћи ни корак даље.

Шта је циљ овоме првом ступњу? Има их два. Један је: он треба да у деце развије посматрачку способност и да их заинтересује за посматрање природних објеката. Други је: увести децу у ситуацију карте и оспособити их да је умеју читати тако добро као што умеју читати књигу која им се да у руке.

Оба ова циља су подједнако важна, али на други морам нарочито да укажем, јер се на њега до сад обрађала врло мала пажња. Па и оно што се до сада радило, радило се са тако мало методичности да је увек остајало без успеха. Многи ће ми на ово рећи: „Па шта говорите! Моја деца знају да читају карту“. Али се варају... Деца знају, запамтила су да је плава боја море, зелена боја долина, мрка планина. Ако је наставник на ово обратио више пажње, она ће знати и да је тамнија боја виша, а блеђа нижа планина. Али то је све. А то је мало — готово ништа. Деца знају да је ова плава кривуља река, *али они не виде ту реку! Она не виде планину, већ знају да то ту треба да је представља*. Ако у ово не верујете, покушајте да вам деца изложе ситуацију ма и најједноставније карте (као што су сливови за III р.) — инпр.



да вам направе од иловаче терен оцртан на карти, или макар да вам само означе какву клисуру и правац њеног простирања, — и уверићете се да деца немају појма о стварној ситуацији карте и да је сав ваш рад у томе правцу био узалудан.<sup>1)</sup>

А потпуна способност читања карте за земљописну наставу потребна је онако исто као што је за проучавање некога дела неопходно потребно знати читати. Из даљег излагања то ће се јасно видети.

Како се сада земљопис предаје у основној школи? У трећем разреду је градиво донекле и подешено онако како би га требало подесити. Али узалуд, кад се његовој обради приступа без икакве припреме. Дала се ученику књига која би му користила, али — авај! — он не зна читати. У четвртном разреду земљописна настава је тако рђава да би боље било да и не постоји као таква. Зборка од 17 округа по којима се изучава предратна Србија је нешто чему имена нема! Изучава се округ крушевачки који се апсолутно никако не може издвојити од околних округа, и у њему се набрајају: планине, реке, вароши, варошице, друмови, знатна места, ко се родио... — и кад се тако „обраде“ свих 17 округа, и ако дете зна у сваком да именује по осам планина (а негде их се тражи и осамнаест), што чини свега 136, и по најмање четири реке, што чини 68, и по 5 вароши и варошица, што чини 85, и по три остала имена: знатних места, бања, путова, рудокопа итд., што чини 51 — свега око 380 речи, које нису везане ни за какве одређене и конкретне представе — ако дете зна да ово именује, онда је Србија „обрађена“ и треба прелазити даље, на Јужну Србију. Затим, да би се код деце створила свест о јединству и његова патриотска осећања везала за „целу земљу“, треба тако исто обрадити и остале покрајине: Хрватску, Славонију, и остале. А како су разна покрајинска имена тежа за изговарање и памћење, то се тешкоће удвајају.

Да је при оваквој вербалистичкој обради немогуће обрадити целу земљу подједнако, само је по себи јасно. И ми ћемо и даље имати покрајински место отаџбински земљопис, и када у главни задатак школе стављамо рад на унификацији, ми ћемо имати у њој један од главних националних предмета — на чистој сепаратистичкој основи.

Треба предузети реформу. Али какву? Ако смањимо градиво, нисмо много учинили: тада смо само смањили терет који притискује невину децу, а земљопис домовине остао би и на даље непознат. Шта дакле да се ради?

Од земљописне наставе тражи се да допринесе свој део стварању душевне културе ученика. То јој је општи циљ, који важи за

<sup>1)</sup> На мапама округа, где нису унесени извор и ушће реке, деца се редовно буне у томе на коју страну река тече. А већ редовно је да се за Посавину каже „горе“, а за Албанију (или Копаник) „доле“. У томе греше и школовани људи.





све предмете. Затим, има и један посебан, конкретнији, а то је развијање љубави ка домовини. Но у ствари, овај други се садржи у првом, јер је љубав ка домовини (наравно не тесногрудни, шовинистички „патриотизам“) само један степен ка хуманизму, који се поставља као циљ душевне културе. И ми можемо сву пажњу посветити развијању те љубави, уверени да то у исто време доприноси и крајњем васпитном циљу: земљописна настава има да створи свест о јединству и да племенске елементе што пре споји у једну националну целину.

И сад сам дошао на тежиште питања: како организовати ту земљописну наставу која треба да избрише покрајинске границе и да стварно допринесе стварању душевне културе ученика. Напред сам изложио рад на припремном ступњу. Казао сам и циљ таквога рада: развијање посматрачког дара, и нарочито, *увођење у ситуацију карте*. Кад се то постигне, даљи рад тече без напрезања.

А даљи рад био би овај:

*Целу земљу обрадиши по економским целинама.* Те се целине каткад — негде и врло често — поклапају са речним сливовима, али пошто се економске целине не поклапају увек са сливовима, то се ови не могу узети као основ при одређивању методских јединица. Овде је једна мала незгода: ако бисмо за те економске целине узели обласне градове којима стварно гравитира живот околине, онда бисмо пали у исту грешку као при обрађивању административног земљописа у четвртном разреду, и опет би обрађивали покрајински место *државног земљописца*. Стога би горњи принцип требало овако схватити: обрађивање економских целина које чине — не економски центри — већ економске струје између тих центара. Тако, не бисмо обрађивали Београд, већ Моравско-Вардарску долину, којом струји економски живот Београд — Скопље — Ђевђелија, и обратно. (Овде треба додати и Солун, па обрадити и њега, и ако не припада нашој држави, јер се без њега не да правилно разумети економски живот у Моравско-Вардарској долини).

Неко ће рећи: „Па тако се и ради, јер се обрађује слив Мораве и Вардара“. Али се не ради тако. Јер чим се обрађују засебно ова два слива, ствара се могућност да се они обрађују и независно један од другог. И они се тако и обрађују. (Уз то, они се налазе у покрајинским границама Србије и Македоније, и делећи њих, делимо и ове две покрајине). Затим, не би се обрађивао Загреб и његова околина, већ главне економске струје у његовом домену, а те су: Загреб — Море; Загреб — Љубљана и Загреб — Београд. (Све би се ово обрађивало као засебне методске јединице). И кад би се на овај начин обрадила економска струја Београд — Загреб — Љубљана, т.ј. долине и слив реке Саве као главна артерија наше државе, онда би било апсолутно немогуће зауставити се код покрајинских граница Словеније, Хрватске, Славоније, Срема и Србије, већ би се ова артерија обрадила као једна



целина — а резултат такве обраде био би тај што би се у учениковој свести створио појам о целокупности и недељивости наше државе. И он никад не би могао да се у мисли задржи на покрајинским границама Србије или Хрватске, као што не може, замишљајући долину Западне Мораве, да је замисли само до Трстеника, без онога дела до Каблара.

А кад се на овај начин обраде и све остале економске струје, као струја у сливу Дрине, чијом би се обрадом сасвим потрла граница између Србије и Босне, па онда струја Јадранске железнице (садашње: Забрежје — Ужице — Сарајево — Море, и будуће која се буде изградила), па област мора, где би се могло јасно истаћи да је море то које нас највише спаја с другима; и кад се тако обради цела држава, добијени појмови биће тако тесно везани и испреплетани, да се не могу издвајати нити посебно представљати. А кад се ово постигне, свест о једној и недељивој држави је створена.

А сад остаје да се та држава, која се већ замишља као целина, чији је континуитет остварен у свести учениковој, и заволи: да се заволи онако како Србин из Србије воли ову, а Хрват из Хрватске ову ужу област. И то ће се постићи. Ево како.

Економски принцип узимати као основу за одређивање методских јединица или одељака у распореду градова. Али није економски живот једино, па ни главно, што треба проучавати. Поред њега треба темељно проучити целокупан живот у једној области: и обичаје народа, и језик (наречје) његов, његове забаве, као и његов рад, установе које је сам створио, као дом, породицу, задругу, народна већа, саборе, затим установе које му је држава пружила за његове потребе — укратко, цео његов живот. И, *знано — вољено.*

Некоме ће се можда учинити сувише обимно ово што се овде тражи. Но баш зато је и дошло у почетку ове расправе како треба обрадити припрему за овај рад. А ако је она обрађена онако како се то овде тражи, онда ће се овај други део моћи обрадити у овој обимности, јер неће бити потребно „бубати“ бесмислена имена „планина, река, вароши, варошица, знатних места и оних који су се у њима родили“, већ ће се све те ствари приликом саме обраде читати на карти, као што се какав опис чита у књизи. А ако коме кад затреба да зна колико тих и тих објеката има у коме крају или у целој држави, нека узме карту па нек види.

Ето у кратко мисли на који би начин требало реформисати земљописну наставу. Тек та и таква настава ће довести до онога што сви желимо — остварења најпунијег народног јединства, радећи увек на остварењу главног циља васпитне наставе — *израђивању културе душе.*

СТЕВАН РЕЉИЋ



## НЕОДГОДИВИ ЗАДАЦИ НАШЕГ ПЕДАГОШКОГ НАУЧНОГ РАДА

1. На хиљаде готових учитељских соба чека на учитеље. Хиљаде села чека на школске собе и на учитеље. Кад би ми образовали учитеље по данашњем систему, требали би око 250 *нових* учитељских школа, ако ћемо у десетак година да намакнемо најнужнији број учитеља.

„Европејски“ проблем је питање образовања учитељева на факултету, а наш је проблем питање како образовати у овај час, уз ове материалне и културне прилике, на десетине хиљада учитеља. С одговором на то питање не можемо чекати док се поправе културне и економске прилике; јер: кад би се оне могле поправити без школе, онда нам школе не би ни требале, или боље речено — школа би онда за нас била један културни луксуз.

2. Напредни народи траже факултетско образовање за учитеља поради педагошке стручне образованости, па поради опће *човјечје образованости*. Наставник васпита *својом личношћу*, а знање му је средство међу другим средствима. Не педагошко знање и наука, него искуством и науком развијени и усавршени педагошки такт и педагошка разумност и осјетљивост с једне стране, а с друге јака морална и социална, науком просвијетљена, уразумљена свијест учитељеве самосталне личности, то чини учитеља, и то тражи његову факултетску спрему. Американци, у својим великим градским школама, имали су већ одавна као равнатеље потпуне, самосталне и сигурне педагошке личности, с одређеним и сигурним називањем на свијет, на природу и на људско друштво. Ови равнатељи су *руководили*, и руководе, у пуном смислу ријечи, дневном упутом за сваки поједини рад, учитеље своје школе, који су били толико образовани да могу слиједити ту упуту и просудити на непосредним последицама је ли рад ваљан према добивеној упуту. Наш је проблем: како образовати оне, народу, држави и родитељима поуздане, педагошки самосталне и поуздане личности које ће као надзорници и непосредни вође руководити учитеље; како одабрати учитеље који ће моћи да схвате упут и да слиједе водство.

Ми смо народ у литерарној култури млад и наиван, па не разликујемо разум од науке, ни личну племенитост и углађеност од умјетности; ми цијенимо више производе науке и умјетности него човјека, поуздајемо се више у њих него у човјекову личну врлину и снагу. Брже ћемо опазити свој погрјешни, по народ и државу ванредно штетни назор, ако мотримо педагошки рад Енглеза, него онај Нијемаца и Француза. А до ваљаног ријешења питања како ћемо доћи до, за наше прилике безувјетно потребних надзорника поузданих и просвијетљених вођа, па





множине учитеља који ће их хтјети и умјети да слиједе, доћи ћемо тек онда кад нам буде јасна пред духовним оком та разумом самостална, вољом слободна, углађена личност, која је веће поуздање народу и држави него ли су наука и умјетност.

Која знаност треба нашој разумности, што од које науке отвара наше очи, да видимо збиљу и на њој истину, па разликовање, различивање збиље и на њој истине од логично-граматичких научних система, и како да то наши учитељи што сигурније и што брже достигну, ето питања за нашу педагогику. Збиља и о њој истина нијесу исто што и наука. Бити учен није исто што и бити разуман. А прво је и главно разуман бити.

3. На овом раскршћу и погазу како смо ми и наша држава, било би тешко спасити се и јединствену народу. Данас смо ми, вјеројетно, у већој погибелји него што смо икад били. Турске и хабсбуршко-немачке поплаве нас су биле замуљиле. Сад је, свјетским ратом, посвема нестало те преплаве, муљ је сабран, и ми смо изложени утјецају свију који преко нас теже својим циљевима, тјерани нуждом. Истри је данас горе него јој је икада било, а ми смо немоћни. А што се ето догађа сваки час на југу, с источне и са западне стране. Дакле, национално и држављанско јединство *осјећаја, воље и увјерења!* Те *психолошке* елементе може да развије у појединцима само школа брзо и сигурно. Али, данас је наша школа замијенила средства и циљеве. Око имена: Душан Силни, Св. Сава, Карађорђе, Томислав, Зрињски, купе се тек људи ако су с истим чувством, с истом вољом и истим увјерењима. Што је *наше* у Српству, Словенству и Хрватству, што у исламу, католиштву и православљу; чим и како да то наше у појединцу ојача, па постане битност појединаца и народа, тако да оно посебно српско, хрватско, словенско, католичко, православно, муслиманско буде само посебна, па и мила и цијењена физиономија, боја, накит, одјећа за ону у свима исту битност? Наша педагогика мора на то да одговори!

Но још је једно претежно питање народног јединства, на које мора наша педагошка наука да нађе јасан и сигуран одговор. Морају се што прије да уједине „виши и нижи“, „господска и народна култура и просвијетљеност“. Престала су времена светих и одличних сталежа, у њих слијепог повјерења и за њих одане пожртвовности. Та времена не могу, неће, и нека се не поврате. Престала су времена националног и конфесијског одушевљења и подложништва носиоцима тих вреднота. Настала су времена гђе је сватко себи циљ, ауторитет, судија, поуздање и вреднота! — Задаћа је наше педагошке науке да што прије нађе средства и начине којима ће школе уједињивати све индивидуалности нашег народа. Требамо интелектуалне јавне раднике који су с народом једно својим духом и културним потребама; требамо народ који може да схвати рационализиран живот, државу и привреду. Наша педагошка



наука мора да тражи и да нађе школске организације које тому одговарају и које ће удовољити тој прекој народној потреби.

4. У личком селу Грабовцу постоји школска зграда и за село систематизирано учитељско мјесто већ преко педесет година, а око њега у другим селима школе су и још старије. У тих преко 50 година није школа радила непрекидно ни двије-три године. Сељаци нађу средства и начина како да учитеља протјерају, застраше, ојаде му живот или с њим договорно настоје да га макну, па у том и успију. Нашу је основну школу свршио већ дјед, отац, и сад њих обојица настоје да унука, трећу генерацију, отму из школе. Казна и глоба мора да стигне најразумније, најсавјесније. Изузеци су само они који хоће некуд „даље“, тј. да туре своју дјецу међу службенике и господу. А с друге стране вапије тај исти народ за просвјетом, тужи се да је слијеп, преварен, итд. Наша „педагогија“ рјешава тај проблем „строгом примјеном“ закона и оних чланова у њему који казне родитеље, среске и опћинске поглаваре. Мјесто такова рјешавања нужно је одговорити на питање: откуд тај немар послјије педесет година и међу ваљаним родитељима и међу среским начелницима и општинским предсједницима.

5. Само око десет посто од ученика заокружи некако нашу средњу школу. Ми се тужимо и на ту нашу скупу интелигенцију, да не одговара задатку, да је интелигенција других народа спремнија за свој задатак. Настаје питање: како и на који начин да ми у овим приликама образујемо ваљану интелигенцију, јер нама је потребнија него другим народима. При том треба уочити културно стање друштва, психичку снагу дјеце и материалне прилике у којима може и мора школа да ради; дакле разлику између нас и оних народа од којих смо копирали организацију средње школе. Ни код најнапреднијих народа није средња школа без обилате и трајне помоћи интерната и родитељске куће, који настављају школски рад, живот, интерес, дакле држе младеж у оном психичком стању, расположењу и садржају који су увјет развиту духа и значаја будућег народу и држави поузданог и способног јавног радника. — Наша педагогика мора одмах да тражи средства и начине како ћемо ми у данашњим приликама наћи такову помоћ средњој школи која ће дићи проценат успјелих и која ће довести до *реалног* успјеха, до способности за рад, до сталног знања и до фактичне интелигенције у начину мишљења, осјећања и живота, а уз то до јаког и трајног националног и држављанског интереса, осјећаја и дјеловања.

6. Ми се морамо користити искуством и науком напредних народа, али ћемо се моћи да користимо тек онда кад проучимо психичко стање нашег необразованог, али обдареног, живог, али и лаганог народа, па да према његовим способностима, према данашњем психичком стању, удесимо школу, рачунајући са степеном развита других народа који нас окружују или дјелују на нас из далека.







Педагошке екскурзије у народ, систематска опажања и биљежења у школи, систематско биљежење појава, према тому удешена покушалишта уз филозофске факултете, а још више уз Вишу Педагошку Школу, мећи ће да организатору школе даду сигурну директиву.

То би били овај час најглавнији и најпречи задаци наше педагошке науке; према њима држим да би морала да буде удешена и наша Виша Педагошка Школа. Иначе бадава труд и трошак.

Д-р Ј. ТУРИЋ

## ФРАНЦУСКА НАУКА

(Крај)

После ових, за историју појединих егзактних наука кратких, а за време трајања једнога предавања и сувише нагомиланих навода, ваљало би указати бар на најглавније француске проналаске на пољу примењених наука.

Изгледа да ту Французи заостају иза других народа; али је то често само привидно, бар у колико се тиче првих иницијатива. За пример ћу навести само Медицину, ту за човечанство најспасоноснију примењену науку.

Права модерна Медицина започела је у Француској; започела је, може се рећи, тек од доба када је Клод Бернар положио основе *Експерименталној Медицини*.

А Пастерови успеси такви су да се цела, — можда двадесет-столетна — Историја Медицине може поделити на два изванредно неједнака дела: до Пастера и од Пастера, као што се и Историја Хемије често дели на доба до Лавоазија и доба после њега.

Међу Пастеровим радовима за Медицину су епохалне студије о оним ситним организмима који проузрокују разне болести. Познати народни лекар и париски трибун Распај и пре Пастера је тврдио: да све болести долазе од неких паразита, унутрашњих и спољашњих, и да се могу успешно лечити антисептичким средствима, што се заиста Пастеровим проналасцима и постигло. Међу заразним организмима највише су распрострањене бактерије, а у неколико и неке микроскопске гљивице (које је нашао Поне); а за овима долазе животињице из класе инфузорија, које је у крви нашао Лаверан. Француски научници су први нашли и почели употребљавати добре методе за дознавање болести проузроковане тим паразитима (Серодиагностика) и њихово превентивно лечење серумима (Серотерапија); па су после Немци проналазили специје микроба појединих зараза: туберкулозе, жвала, колере, дифтерије. — Сем Пастера главне проналаске учинили су: Видал у Серодиагностици, а у Серотерапији Ру, Калмет, Јерсин, Шарл Рише и Харикур, Шантмес.



Фагоцитозу пронашао је Рус Мечников, који стално ради у француским лабораторијама; а анафилаксију Портије и Шарл Рише.

Француски научници Дикло, Минц и Шиценбергер пронашли су и добротворне микробе. То су они микроби без којих нема ни варења хране, ни превирања материје људству потребних, ни извесних оплођавања, ни удобравања земље. Познавање узрока ових процеса и других погодаба под којима се они врше, нашло је велике и многоструке примене у практичноме животу.

С тога се може рећи да, благодарећи поглавито иницијативи француских научника, и Медицина и Хирургија, и Хигиена и Педологија добише нове методе успешнога рада и нове врло велике хоризонте за даљи рад.

Човечанство се сада успешније но до сада бори са својим љутим затирачима. А земљорадници у земљи хранитељци познаше нове пријатеље и помагаче.

И за Технологију и Технику у опште Французи имају неоспорних заслуга, ма да Немцима припада надмоћност над свима народима у погледу развића Индустије.

Они су дали препочетке за парне машине, за моторска кола и моторске лађице. Чувени Папенов лонац подстрекао је грађење парних котлова за кретање сваковрсних машина. — Снагу експлозивних гасова прво је Леноар употребио за кретање кола, од којих су после усавршени најбољи аутомобили, а Форест их је употребио за кретање лађица, које су претходиле подморским лађама.

У модерна чуда рачунају се и аероплани. Ови су се наградили усавршавањем ваздушне лађе са крмилом, коју је саградио Дипи де Лом, а ова је дошла после Монголфијева ваздушног балона без крмила. Летење птица изучавао је Мареј на птици коју је он начинио. Математичку теорију аероплана израдио је Пенлеве.

Француска је дакле колевка и аутомобилизма и сумарена и аеронаутике; а што су ови проналасци у потоњем Великом Рату толико зала починили народима, иницијатива у томе не припада Французима. За малу нам је утеху што је ваздухопловство послужило не само бездушним ратницима, већ и научним проматрањима астронома, метеоролога, географа, па и физиолога.

После динамомагнета, који је пронашао Араго, Французи су дали техници електричне акумулаторе и трансформаторе (Гонар), без којих не би било данашњих разноврсних и изврсних електричних инсталација. Они су први показали да је могуће телеграфисати без спроводних жица; а Едисон је прву идеју о могућности телефонисања могао наћи код Француза Бурсела.







Многи француски проналасци нашли су у индустрији примене и у трговини потрошње када су у другим земљама премаркирани. За пример ћу навести неке познате лекове. — Французи (Пелетије и Каванту) први су издвојили кинин из биљке у којој се налази; али други предузеше да га фабрикују у велико. Француз (Барде) је пронашао лековитост формина, који Немци, прекрстив га у уротропин, фабрикују и успешно продају целом свету, па и самим Французима, с том разликом што је француски формин коштао 20 фр. килограм, а немачки уротропин 100 фр.

Антипирин, што значи лек против ватре (чији је хемијски назив једна реч од 12 слогова: фенилдиметил-аминопарозолон), није имао садашњег великога успеха док је био познат само као француски аналгезин, што значи: против болова. За његову популарност потребно је било да га Немци прихвате и прекрсте именом које и Французи усвојише.

Далеко је од мене помисао као да Немци не би имали довољно својих проналазака важних за практични живот и повољних за индустрију и трговину, па да с тога туђе присвајају. Кога интересују упоредни историјски погледи на развиће наука у појединим земљама, тај може из списка самих Француза дознати признање да су Немци у детаљној разради свију наука, а нарочито у примењивању научних проналазака, урадили више но Французи. Хтедох само истаћи да се Французи слабо журе да науку индустријализу и да своје проналаске од практичне вредности монополишу.

Они међу нама који су имали воље и потребе да познаду садашње стање и развиће егзактних наука у Француској, Енглеској и Немачкој, морају се са великим поштовањем изражавати о научницима у свима тим најнапреднијим земљама. И француски научници признају огромно развиће свију наука у Немачкој, и надмоћност немачке организације средстава за научна истраживања и за универзитетску наставу, и надмоћност немачке школске књижевности над другима. Мањи број француских универзитета, научних лабораторија и стручних радника у Француској, последица је не само мањег броја људства у њој, већ и недовољних средстава које им је држава до сада давала.

Отуда је произашла извесна скромност у претенсијама, прилична строгост у оцени домаћих радова, а код неких и готовост да без мере величају радове странаца, који, и ако су заиста знаменити, ништа нису пропустили да свој глас увеличавају и на далеко га распростиру. Требало је да настане једно систематско прећуткивање француских радова, а нарочито да се појави онај фамозни *Манифест* 93 немачка интелектуалца, којим су, правдајући завојевачку ратну политику своје владе, извртали истину, са презрењем говорили о Србима и Русима, неосновано нападали Французе, Енглеze и Белгијанце; требало је да такав један недостојан акт потпишу велики немачки научници, које смо ми сви нападнути увек уважавали, па да се француски научници узбуне,





да изиђу из своје скромности и да, упоређујући своју науку са немачком, захтевају признање бар оних њиних тековина које су они први унели у општу ризницу Науке.

Та главна благајна људске цивилизације постала је и постаје прилозима из целог света, како великим и надалеко чувеним, тако и малим, скромним; како непосредним тако и посредним. То ће рећи да су модерне науке постале узајамним утицајима и позајмицама између научника целог света. С тога би у случају о коме се бавимо било важно пропратити колико је која француска идеја и првина прихваћена и даље разрађена у другим народима, и обратно: колико су на развиће француске науке утицале науке немачке и енглеске.

Али то је задатак много већег обима но што је овај пред нама. Нас би овом приликом могао интересовати француски утицај бар на нас Србе, који имамо понајмања огњишта науке, па затим тај утицај на онај највећи народ са највећим бројем научника, код којих се и највећи број наших интелектуалаца школовао.

Из франко-германских позајмица ја сам напред узгред наговестио само неколико, које су тек кроз модерну немачку науку добиле признање које су од почетка заслуживале. Таквих примера има много по свима областима модерних истраживања.

Али не само да у модерној немачкој науци има много позајмица из Француске, већ су француски мислиоци и научници имали директног утицаја у самоме почетку развића наука у Немачкој, и при оснивању Прајске Академије Наука. Најдиректнији утицај имали су француске избеглице, Хугеноти, када је чувеним „Нантским Едиктом“ озакоњено прогањање протестаната из католичке земље, која се онда дичила називом да је „најстарија ћерка Цркве“.

Француске колонисте у Берлину унели су у тамошњу средину дух и културу Хугенота, марљивост и честитост. Велики Лајбниц, једини активни члан Прајског Ученога Друштва, није могао никако да га отргне из чамотиње докле два берлинска Француза нису била овлашћена да организују Академију Наука, која је под Фридрихом II постала тако рећи француска, и по броју чланова Француза и по своме службеном језику, француском. Немачки писци негда су признавали да њихова Академија датира од доба када су у њој радили Французи. Од свију њих Немци су, изгледа, највише ценили младога Ашара, јер су од њега највеће користи имали: он је пронашао шећер у репи, а и начин како се тај шећер из ње може фабриковати. А када се у Немачкој у велико разви индустрија шећера, онда Немци подигоше споменик своме Маркграфу, који је такође констатовао да је репа сладуњава, не одредив даље ништа подробно. На примедбу да би требало подићи споменик више заслуженом Ашару, одговорило се: „Па сваки високи димњак шећерне фабрике





споменик је Ашару“. Добар изговор пара вреди. — Великих је пара донео Ашаров проналазак не само немачким фабрикантима шећера већ и држави. Сами су Немци признали бар то да је државни приход од фабрикације шећера на основу францускога проналаска обилато накнадио Прајској издатак што га је учинила прихвативши из Француске избегле Хугеноте!

Говорити о утицају француске школе и науке на Србе, значило би почети говор о једном одељку из историје наше цивилизације који није ни обрађиван, дакле ни обрађен.<sup>1)</sup> Међутим, вредно би било да надлежни стручњаци израде историје обрађивања посебних наука у нас, јер су то неопходни и драгоцени прилошци за историју нашега умнога развића.

Ја сада хоћу само да и овом приликом споменем пријатељски пријем који су наши добри студенти имали у француским школама пре Рата, за време Рата, па и сада после Рата. — Пре Рата су у француским лабораторијама стари признати ауторитети радо дочекивали младе почетнике, истина онда врло ретке, који би закуцали на њихова врата и потражили њихова савета. Они су се усрдно старали, жртвујући кашто и своје драгоцено време, да у њима развију способности за самосталан рад на научноме пољу. Вредни странац добијао је од њих помоћ у раду као и рођени син Француске, а рекао бих по негда и више, када би се показао заслужнији од домороца. Познати су ми, на пример, случаји када су за оригинална истраживања једнога странца трошене највеће суме из лабораторијскога буџета за набавку нарочитих апарата, израду препарата, за сликање проучених предмета, па и за штампање њихових написа. Познат ми је случај да је у високој школи Collège de France, у којој сваки професор има права да предаје шта хоће, један професор држао специални циклус предавања о неким најскорашњијим новитетима у његовој науци, нарочито само због једнога страног професора који беше дошао у Париз да се о тим новостима обавести.

А колико је хиљада наших ђака за време Рата било по француским школама и како су тамо пријатељски били примљени, то сви ваљда знате. А каква ће од тога асна бити Србији и захвалност Француској, то ће се видети. Ја се од тога надам добру и за њих и за Отаџбину. Ја осећам дакле пријатну дужност да и сада, говорећи о Француској Науци, топлу јавну захвалност искажем свима француским професорима који су увек били вољни да своју науку и просвету предаду српској омладини, и нарочито се о њој старали баш у оним годинама када смо сви били лишени Отаџбине, а омладина и могућности да се

<sup>1)</sup> Један мали покушај ја сам учинио у француској књижици: *Influence intellectuelle française sur les Serbes*, par Jovan M. Žujović, Président de l'Académie royale de Serbie. Vannes, 1918.



у њој школује. Свесрдна хвала и племенитом народу француском и држави француској, највећој нам помоћници у делу ослобођења и уједињења нашега народа, која и сада још драговољно продужује да у својим школама издржава велики број Срба, а уз њих и сразмерне бројеве наших саплеменика и држављана Хрвата и Словенаца.

На крају овога излагања треба да изнесем неколико општих, карактеристичних црта француске науке и научника.

Из историје егзактних наука, коју у брзome лету прегледасмо, дознаје се: да већина иницијатива у решавању научних проблема и већина првина у најважнијим проналасцима припада Французима; али да детаљну разраду њихову прихватају други који имају више истрајности, више радне снаге и више средстава. Дознаје се: да су им радови несумњиво јако оригинални и онда када нису оснивачки, оригинални и по новим методама потребним за обраду поља још незистраћених, и по новим погледницама на та поља.

Друга важна одлика која се код француских аутора налази чешће но код других, то је способност лепих генерализација које превазилазе оквири простог описивања оделитих чињеница и сувопарног регистровања све истих те истих предмета. То је једна особина синтетичкога духа францускога.

Јасноћа је трећа опште призната особина француских мислилаца и писаца. Њихов дух тражи логични ред и прецизност. Наука њихова не допушта да је нешто несумњиво истинито што није очевидно и разумљиво. И ако и они воле теорије, не мисле да морају бити дубоке оне идеје које су мрачне. Прошавши кроз француски ум, и магловите идеје морају се разбистрити. То признају радо и они који лакоћу схватања злурадо хоће да изједначе са плиткоумљем. Али то признају и високоумни Немци. Немачки филозоф Емануел Фихте, син знаменитог филозофа Јохана Фихте, у предговору францускога издања једне очеве књиге (*Méthode pour arriver à la vie bienheureuse*, 1845), о томе се овако изразио: „Оно што одликује научне производе Француза и што са тачном проценом истине има много дубље везе но што се обично мисли, — то је јасноћа, то је хармонична потпуност идеје, тачност излагања, јасноћа дефиниције... По степену колико Французи асимилују наше теорије, ми можемо познати степен јасноће и научну потпуност тих теорија; Французи су прве и највећма неоспорне судије јасноће, зрелости и истинитости једне идеје“.

Јасноћа излагања олакшана је општим карактером францускога језика. Научници пишу кратким, збијеним реченицама. Не претрпавају своје написе многим излишним детаљима и цитатима, већ излажу главне резултате и идеје којима се ови објашњавају.







Као једну карактеристику француске науке усуђујем се рећи: да је у Француској број правих научних великана сразмерно већи но у других народа који имају веће бројеве научника у опште — велики је спрам сразмерно малог броја места за научнике и лабораторија за њихова истраживања.

Интересантна је особина француских научника да је међу њима мали број фанатичних безбожника. Кажу да је астроном Лаплас, на неко Бонапартино питање о Богу, одговорио: да је „дурбином размотрио цело Небо и да ни у једноме кутку није Бога видео; а да му за Механику Неба није ни потребна хипотеза о Богу“. Можда је то било из убеђења, а можда и да би одговорио по вољи солдату, који се није бојао Бога када је изазивао крваве ратове међ народима, а чије је благовољење Лаплас уживао и желео да одржи. Већина пак великих француских научника имала је неку благу религиозност. Бифон није био безбожник; па ипак се богословима Сорбоне није свиђало како он пише. Кивије је био побожан. Клод Бернар, који је знао све појаве живота и смрти, за кога се рекло да сам собом можда представља целу Физиологију, био је прожет филозофијом позитивиста; па се ипак на самртном часу исповедио пред попом и причестио, дајући тако својој религиозној породици неку врсту утехе при вечноме растанку. Тако је завршио живот и Литре, који беше научник, лекар и највећи филозоф из школе позитивиста. Па и најчувенији социалиста новог доба, Жорес, одржавао је религиозна осећања у својој породици. Није, дакле, ни за модерне социалисте обавезно бити без религије, која је код старијих била јак покретач рада за њихове човекољубиве идеале. — Чувени хемичар Бертело није исповедао дословно доктрине позитивиста — био је више агностичар — али је поред реалне науке, коју је он силно унапредио математичко-физичким средствима, допуштао да постоји и „научни идеализам“, који Науку веже са Метафизиком; радо је маштао, тежио је свима слободама и друштвеној једнакости, и веровао је да њима логично води модерна наука, када се примени на морал. Тражио је да и Наука и Филозофија утичу на формисање јавне свести и политику. — Арман Готије, понајбољи представник садашње Биолошке Хемије, признаје да се извесни животни процеси, као на пример мишљење, отимљу од позитивне науке и спадају у област Метафизике. Метафизичара и спиритуалиста има и међу садашњим научницима. Најистакнутији представник опште и медицинске Физиологије, Шарл Рише, толико се бави тајанственим духовним појмовима да га сматрају за спиритисту.

Сви пак геолози знају добро да се историја постанка Земље не поклапа са аксиомама Библије, али врло многи не мисле да је за геолога обавезно бити атеиста. Из личнога саобраћаја знам да су Лапаран и Бароа били ревносни католици, а Фуке — мудрац протестантски и





пуританац. Годри налази божански план стварања у целој низу развија животиња једних из других.

Мислили ми о свему томе како хоћемо, сигурно је да извесна доза религиозности није сметала тим научницима, да у своме полету, и научноме и филозофскоме, имају широкога захвата и допру у велике висине. — Интересантне су у овој погледу и неке речи које је изговорио Луј Пастер у својој приступној академској беседи. Имајући повода да се дотакне појма о бесконачности, он га је без устезања идентификовао са појмом о Божанству. „Идеја о Богу, вели Пастер, јесте једна форма идеје о бесконачном. Докле год тајна бесконачнога буде тиштала људски ум, дотле ће се подизати храмови за обожавање бесконачнога, па звао се он: Брама, Алах, Јехова или Христос. И пред олтаром у тим храмовима ви ћете свагда видети људе да клече и теменају, скрушено уто-нуле у мисли о бесконачном“.

У политичким и социјалним назорима француски научници су у огромној већини слободоумни, демократе. Они одржавају битна начела Велике Револуције и нагињу друштвеноме уређењу у коме ће бити остварена социјална правда за све људе и све сталеже. То је и природно у народу који једини, у једној својој популарној химни, пева „слободу целог света“, — „la liberté du genre humain“. И ако су то били француски историчари, Гизо и Огистен Тијери, а не Карло Маркс, који су први истакли: да историју света испуњава материјалистичка „борба класа“, ипак већина француских мислилаца држи да начело солидарности, а не брутална борба, треба да буде основа друштвеноме поретку. Велики део међу њима прихвата и идеју о Друштву Народа, коју тамо као и у Америци, Енглеској, Ческој и Србији, заступају поглавито интелектуалци из редова професора, прожетих убеђењем да се у Политици, и унутарњој и међународној, мора учврстити Етика.

Француска наука се није одвајала од Морала, и ако наука сама по себи за своје циљеве нема посла са етичким појмовима. Не мислим овим само на приватни морал, који на жалост у садашњем друштву не само да није обезбеђен већом ученошћу, већ се, како још Гете рече, код учених људи слабости карактера, када постоје, јаче испољују. Мислим на оне случајеве када су, по некада и по негде, научници, одговарајући тобож неком општем интересу, истину извртали или допринели да се њихови проналасци на зло употребљују. У Француској се не би нашло деведесет и три првих научењака да потпишу *Манифест* у одбрану завојевачке политике своје владе. И француски научници проналазили су експлозиве и загушљиве гасове, али се нису домишљавали како ће са њима што већи број људи утаманити. При објави потоњег Рата, у Француској је било хемичара мало нешто више од 3000, па сви који





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

бећу за војску способни били су мобилисани као обични борци, докле од немачких експлозива и гасова не поче страдати народ у позадини. Тада се и нашим савезницима јавила потреба да се њихови хемичари постарају одговорити оној злоћудној ратној технологији на којој је сарађивало око 30.000 немачких хемичара и хемотехнолога, од којих Немачка за рововску борбу није ни једнога употребила. Наравно да се и у тој злокобној специалности показала надмоћност Немачке над Француском, која своје научнике није мислила употребити на унапређење ратне индустрије, која је, како се каже, од вајкада најмилија индустрија пруских империалиста и великих капиталиста.

Нека ми је најзад слободно указати и на материалну незаинтересованост француских научника и проналазача и њихово уздржавање у трговинској и индустријској експлоатацији њихових проналазака.

Скоро незнани и у сиротињи, умрли су знатни технички проналазачи напред поменути Голар, Леноар и Форест. У беди је умро и Шаптал, хемичар још из доба Велике Француске Револуције, који је учинио неколико примењених проналазака. Он је исповедао да је мисија научника богатити, ако могу, своју земљу, а не и себе лично, па су ту мисао имали и његови последници. Несебични су били и хемичари: Дима, Вирц, Фридел, Анри Сен Клер Девил, Бертело, Моасан и други; они нису тражили хасну од својих проналазака, којима су се други богатали. — Познато је да су вештачке боје, које су Французи пронашли, послужиле великоме богаћењу немачких фабриканата боја, на штету француских, услед једног нелојалног, вероватно и заинтересованог поступка славног немачког професора хемичара Хофмана. — Француски научници су већином професори, плаћени од државе, па мисле да сав њихов успех, који је постигнут у државним научним радионицама, припада народној целини, а не лично њима. Диван је пример у томе показао Пастер. Када је пронашао мају за каламљење говеди против заразног црног пришта, индустријалци му понудише милион франака за право да монополишу фабрикацију те маје. Он је ту, за оно доба изванредно богату награду, одбио. А полазећи из лабораторије, сврати једном пријатељу, старијем научнику, који је радио у спрату испод његовога и исприча му догађај. „Одбиј, Пастеру!“ била је лаконска реч овога пријатеља. И тако је благотворни проналазак Пастера, који није био имућан човек, остао у слободној употреби.

Француски интелектуалци су радни и до дубоке старости запослени, а у домаћем животу штедљиви; али нису „практични“, у уобичајеноме смислу ове речи. Они су задовољни својим скромним стањем, и ако им се не свиђа што је данас често мускул боље награђен него мозак, и несавесност боље но исправност. Али када знамо да и веома практичан дух многих људи није подигао ни њихов ум, а још мање њихов карактер,





онда смемо исповедати да, ма колико он био користан за лично и фамилиарно благостање, кашто и за унапређење материалне културе у народу, он није баш неопходан и за умни прогрес и за уљуђеност друштва. У Француској је увек имало доста идеалиста; имало је мислилаца, који су и у најсувопарнијој науци налазили неке поезије; па ма да они нису ни себе ни своју Отаџбину у материалноме погледу унапредили толико колико је то у Немачкој, Енглеској и Америци, ипак зато није Француска свој ранг у свету изгубила. Ја бих рекао: баш на против!

\* \* \*

Молим вас, поштовани слушаоци, за допуштење да на растанку упутим неколико нарочитих речи нашој универзитетској омладини.

Драги ученици,

Хвала вам много на пажњи указаној ми позивом да одржим ово предавање. Са задовољством сам вам га спремио. Пријатно ми је било и истицати у њему заслуге научника пријатељског нам народа француског.

Али вас молим да ме добро разумете и не помислите да сам ја, као један од најстаријих живих француских ђака, неки фанатик Француске Науке, с тога што сам о њој по сили самога предмета овако похвално говорио. Заиста, има људи који мисле да су најбоље све науке само тамо где су их они учили. Ми пак треба да се захвално сећамо да су први учени синови Српског Народа примали науку из Византије и Русије, из Угарске и Аустрије, из Немачке, доцније из Италије и Француске, а у новије доба из Енглеске, па нешто и из Америке. Од те многостручности извора нашега знања и просвећености, није било штете. С тога би се нашим пчелама радилицама могло препоручити да из свију културних светских градина преносе цветни нектар у наше кошнице. У данашње доба свуда има врло добрих виших, стручних школа. И наше највише школе предају сада теоријске науке исто онако добро као и у државама напреднијим од наше. Где учили да учили, добри ученици биће спремни раденици на свом пољу рада. Биће добри и корисни, ако, сем прибављеног стручног знања, буду у себи имали и одушевљења за добрим делима и исправно буду вршили своје јавне дужности.

А прва је дужност научника служити Отаџбини; јер, ако „Наука нема Отаџбине, научењак је има“, као што је то рекао Луј Пастер. Тиме је речено да научник дугује њој за све оно што га одликује од нешколованог грађанина, да јој он мора послужити предано у свему до последњега свога даха.

То даље значи: да наука мора имати везе са животом. Од тога ће и наука бити пуна живота; а када је пуна живота, она је извор среће, и личне и опште. У томе су благотворне узајмице између науке и живота.





У садашњем времену врло веретизнога јавнога морала, учени људи би, више но икада, имали дужност да, служећи се чистом истином и ничим непомућеном савешћу, својим ауторитетом подупру само оно што је чисто, истинито и узвишено.

Храм Науке је величанствен. Још је више величанствен храм Доброте Срца и Лепоте Душе. У тим храмовима омладина ваља да црпи надахнућа за свој рад и своје владање у будућој служби Отаџбини.

Занимање наукама даје својим трудбеницима велика задовољства, — трајнија но сва лака уживања залудничара; даје им и добре награде, — пријатније но све нервозне журбе амишника.

Не тражите изванредна материјална блага, драги ученици, ни у науци ни у животу, јер ни са највећим богатством није задовољан човек који за њим чезне. А ако вам се у животу нађе неко имање веће но што је потребно за пристојан живот разумног човека, употребите вишак на опште добро, на добро свога народа, јер целина друштвена, и садашња и претходна, има свога удела у стварању свију тековина. Само тако употребљено благо благословено је, и само добар и мудар човек може са својим скромним иметком бити задовољан.

Тражите највише и увек само Истину, ширите Просвету, чувајте Слободу, браните Правду!

Тако ћете постати не само достојни синови Српскога Народа, него ћете свој народ спремити за достојнога члана препорођеног Човечанства!

ЈОВАН М. ЖУЈОВИЋ

## ГОДИШЊАК СРЕДЊИХ ШКОЛА

ЗА ШКОЛСКУ 1921—1922 ГОДИНУ

— Један покушај —

(Крај)

Д.

ДАЛМАЦИЈА<sup>1)</sup>

### І. ШКОЛЕ

Школске 1921—1922 године била су у Далмацији *чешири* типа средњих школа:

І. *Хуманистичне гимназије* са латинским кроз све разреде и грчким језиком од III разреда па на даље;

<sup>1)</sup> При изради овога одељка марљиво ми је помогао прикупљањем података и некојим објашњењима Г. проф. Илија Маричић, раније на раду при Покрајинској Управи у Сплиту, а сада у Министарству Просвете.

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



II. *Реалне гимназије* са латинским језиком кроз све разреде, али без грчкога, нацртном геометријом од IV до VI и цртањем простом руком од I до VI разреда;

III. *Реформне реалне гимназије* са нижим течајем као у реалкама, а од V разреда са латинским језиком поред реалија. Цртање простом руком до VI разреда, а дескриптива од IV до VI, и геометријско цртање у II и III разреду;

IV. *Реалка* са цртањем простом руком кроз све разреде, геометријским цртањем у II и III и дескриптивом од IV до VII разреда.

Називи школа и број разреда и одељења виде се из ове табеле:

|                                  | у школској 1921-1922 год. било одељења у разреду |    |     |    |   |    |     |      |       |
|----------------------------------|--|----|-----|----|---|----|-----|------|-------|
|                                  | I  | II | III | IV | V | VI | VII | VIII | Света |
| Гимназија Котор . . . . .        | 2  | 2  | 1   | 1  | 1 | 1  | 1   | 1    | 10    |
| ” Сплит . . . . .                | 2  | 2  | 2   | 2  | 1 | 1  | 1   | 1    | 12    |
| ” Шибеник . . . . .              | 2  | 1  | 2   | 1  | 1 | 1  | 1   | 1    | 10    |
| Реална гимн. Дубровник . . . . . | 2  | 2  | 2   | 2  | 1 | 1  | 1   | 1    | 12    |
| ” ” Ерцег Нови (приват.)         | 1  | 1  | 1   | —  | — | —  | —   | —    | 3     |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . .  | 1  | —  | —   | —  | — | —  | —   | —    | 1     |
| ” ” Свињ . . . . .               | 2  | 1  | 1   | —  | — | —  | —   | —    | 4     |
| ” ” жен. гимн. Сплит . . . . .   | 2  | 1  | 2   | 2  | — | —  | —   | —    | 7     |
| ” ” гимн. Шибеник . . . . .      | види гимназију у Шибенику                        |    |     |    |   |    |     |      |       |
| Реалка Сплит . . . . .           | 3  | 3  | 3   | 2  | 2 | 2  | 2   | —    | 17    |
| Укупно . . . . .                 | 17   | 13 | 14  | 10 | 6 | 6  | 6   | 4    | 76    |

И ако немамо детаљних података о историјском развињу свих школа, изнећемо њихове кратке историје.

Тако је данашња *велика гимназија у Кошору* отворена као нижа реална гимназија 7 јануара 1865 године. Она се из почетка борила са разним тегобама, као што су питање наставног језика, мешање политичких власти у школски рад, епидемија школске 1866—1867, бокешка буна школске 1869—1870 год. Виша гимназија је постала школске 1872—1873 уз нижу реалну гимназију. До године 1876 трошкове сноси општина, а од 1877 предузима их влада. Школске 1880—1881 престаје подела на нижу реалну и вишу гимназију, и од школске 1881—1882 почиње да важи гимназијски план за све разреде. Школа није радила због рата 1914, 1915 и 1916 год. Данашња *Велика гимназија у Сплићу* отворена је 20 новембра 1817 год., на рачун државе. У почетку је била смештена у неколико соба месног бискупског семеништа, па је због тескобе 1825 премештена у бискупску палату. Како ту такође није имала довољно простора, влада је сазидала зграду у близини цркве Душице, у коју се школа усели 1836 год. Од оснивања до 1855 имала је 6 разреда, док





су VII и VIII разред били приватни разреди бискупског семеништа и били су под управом сплитског бискупа. Од 1856 постоје свих 8 разреда.

У Шибенику је до 6 августа 1921 год. постојала *реформна реална гимназија*, а тога дана је одлуком Министарства Просвете премештена у Шибеник и спојена са горњом *гимназија из Задра*. Од тога, дакле, дана у једној згради, под једном управом и са једним наставничким збором, постоје две средње школе, само се предмети који су заједнички у наставној основи обеју школа предају заједно и једним и другим ученицима, а, док се гимназистима предаје напосе грчки и латински језик, докле се реалним гимназистима предаје француски језик, геометријско цртање и латински језик. Разуме се да завод издаје по свршетку школовања две врсте матуралних сведожаба.

*Реална гимназија у Дубровнику* је најстарији завод у Краљевини. Оснивање му сеже у најдавнију прошлост Дубровника. Година оснивања се не зна. Према Lussari-у (*Annali di Ragusa*) постоји већ као *граматичко-реторичка* школа концем XII века. Наставници су добављени из Италије. Први народни ректор је био поп Петар Падикућа са Лопуда (+ 1647). Год. 1658 завод преузимају језуите и воде га под именом гласовитог *Collegium Ragusinum* до укидања реда исусовачког 1773. Њих заменише сколопи до пропасти дубровачке републике (31 јануара 1808). Генерал Мармон претвори тада стари колегиум у *лицеј* са конвиктом (31 маја 1808). Год. 1817—1818 лицеј је преустројен у гимназију према типу осталих школа у Аустрији. Год. 1913—1914 од класичне гимназије постаје реална гимназија.

*Реална гимназија у Ерцег Новом* била је ове школске године приватна.

*Реформна реална гимназија у Книну* отворена је 7 новембра 1921 год. и има ове године само I разред.

Исто је тако почетком ове школске године отворена *реформна реална гимназија у Сињу* са три разреда.

*Женска реформна реална гимназија у Сплишту* отворена је као приватна од Друштва Средњешколских професора у Далмацији 10 децембра 1918. Одлуком Министарства Просвете од 28 маја 1921 године ова је приватна школа подржављена.

*Реалка у Сплишту* основана је 1862 године.

## II. НАСТАВНИЦИ

У Далмацији није никад било сувише наставника са потпуним квалификацијама. Како су од ослобођења отворене још 4 нове школе, то је и број непотпуно квалификованих наставника порастао. Број наставника по заводу и народности види се из ових табела:

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А





## Наставници по звању

|                                      | потпуно<br>квалифи-<br>кованих | непотпуно<br>квалифи-<br>кованих | Свега      |
|--------------------------------------|--------------------------------|----------------------------------|------------|
| Гимназија Котор . . . . .            | 12                             | 5                                | 17         |
| " Сплит . . . . .                    | 22                             | 4                                | 26         |
| " Шибеник . . . . .                  | 15                             | 7                                | 22         |
| Реална гимназија Дубровник . . . . . | 20                             | 2                                | 22         |
| " " " Ерцег Нови . . . . .           | 2                              | 7                                | 9          |
| Реф. реална гимназија Книн . . . . . | 3                              | 1                                | 4          |
| " " " Сињ . . . . .                  | 4                              | 4                                | 8          |
| " " жен. гим. Сплит . . . . .        | 7                              | 5                                | 12*        |
| " " гим. Шибеник . . . . .           | види гимн. у Шибенику          |                                  |            |
| Реалка Сплит . . . . .               | 26                             | 6                                | 32         |
| <b>Укупно . . . . .</b>              | <b>111</b>                     | <b>41</b>                        | <b>152</b> |
| <b>о/о . . . . .</b>                 | <b>73,03</b>                   | <b>26,97</b>                     | <b>—</b>   |

## Наставници по народности

|                                      | Срба,<br>Хрвати,<br>Словенци | Руса        | Талијана    | Немаца      | Свега      |
|--------------------------------------|------------------------------|-------------|-------------|-------------|------------|
| Гимназија Котор . . . . .            | 15                           | 1           | —           | 1           | 17         |
| " Сплит . . . . .                    | 25                           | —           | 1           | —           | 26         |
| " Шибеник . . . . .                  | 22                           | —           | —           | —           | 22         |
| Реална гимназија Дубровник . . . . . | 22                           | —           | —           | —           | 22         |
| " " " Ерцег Нови . . . . .           | 7                            | 2           | —           | —           | 9          |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . .      | 4                            | —           | —           | —           | 4          |
| " " " Сињ . . . . .                  | 7                            | 1           | —           | —           | 8          |
| " " жен. гим. Сплит . . . . .        | 12                           | —           | —           | —           | 12         |
| " " гим. Шибеник . . . . .           | види гимназију у Шибенику    |             |             |             |            |
| Реалка Сплит . . . . .               | 31                           | 1           | —           | —           | 32         |
| <b>Укупно . . . . .</b>              | <b>145</b>                   | <b>5</b>    | <b>1</b>    | <b>1</b>    | <b>152</b> |
| <b>о/о . . . . .</b>                 | <b>95,40</b>                 | <b>3,28</b> | <b>0,66</b> | <b>0,66</b> | <b>—</b>   |

## III. УЧЕНИЦИ

Статистика ученика види се из следњих табела:

\* Уз ове наставнике у овој школи ради још 6 наставника других средњих школа у Сплиту као хонорарни.





Број ученика у почетку и на крају школске године :

|                                      | у почетку             | на крају    |
|--------------------------------------|-----------------------|-------------|
|                                      | школска 1921-1922 год |             |
| Гимназија Котор . . . . .            | 234                   | 214         |
| " Сплит . . . . .                    | 464                   | 426         |
| " Шибеник . . . . .                  | 256                   | 258         |
| Реална гимназија Дубровник . . . . . | 401                   | 375         |
| " " Ердег Нови . . . . .             | 105                   | 101         |
| Реф. реална гимназија Книн . . . . . | 56                    | 51          |
| " " Сивь . . . . .                   | 114                   | 116         |
| " " женска гимназија Сплит . . . . . | 235                   | 222         |
| " " гимназија Шибеник . . . . .      | 281                   | 285         |
| Реалка Сплит . . . . .               | 754                   | 720         |
| <b>Свега . . . . .</b>               | <b>2900</b>           | <b>2768</b> |

Ученици су били ове школске године распоређени по годинама узраста овако :

|                                 | 11          | 12           | 13           | 14           | 15           | 16           | 17          | 18          | 19          | 20          | преко<br>20 |
|---------------------------------|-------------|--------------|--------------|--------------|--------------|--------------|-------------|-------------|-------------|-------------|-------------|
| Гимназија Котор . . . . .       | 7           | 30           | 51           | 42           | 43           | 23           | 10          | 8           | 11          | 4           | 5           |
| " Сплит . . . . .               | 26          | 38           | 55           | 69           | 57           | 55           | 48          | 29          | 29          | 16          | 4           |
| " Шибеник . . . . .             | 15          | 27           | 19           | 37           | 36           | 41           | 29          | 23          | 15          | 14          | 2           |
| Реал. гимн. Дубровник . . . . . | 28          | 53           | 70           | 66           | 59           | 44           | 35          | 15          | 18          | 6           | 7           |
| " " Ердег Нови . . . . .        | 7           | 18           | 17           | 24           | 19           | 11           | 6           | 3           | —           | —           | —           |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . . | 21          | 11           | 8            | 8            | 7            | 1            | —           | —           | —           | —           | —           |
| " " Сивь . . . . .              | 6           | 18           | 34           | 25           | 16           | 6            | 8           | 3           | —           | —           | —           |
| " " жен. гимн. Сплит . . . . .  | 20          | 40           | 39           | 48           | 35           | 29           | 14          | 18          | 1           | —           | —           |
| " " гимн. Шибеник . . . . .     | 21          | 44           | 47           | 47           | 38           | 33           | 21          | 16          | 10          | 9           | —           |
| Реалка Сплит . . . . .          | 31          | 90           | 118          | 110          | 108          | 107          | 81          | 58          | 34          | 10          | 7           |
| <b>Укупно . . . . .</b>         | <b>182</b>  | <b>369</b>   | <b>458</b>   | <b>476</b>   | <b>418</b>   | <b>350</b>   | <b>252</b>  | <b>173</b>  | <b>118</b>  | <b>59</b>   | <b>25</b>   |
| <b>% . . . . .</b>              | <b>6,32</b> | <b>12,46</b> | <b>15,90</b> | <b>16,53</b> | <b>14,50</b> | <b>12,15</b> | <b>8,75</b> | <b>6,10</b> | <b>4,19</b> | <b>2,05</b> | <b>1,01</b> |

Број ученичких родитеља по занимању :

|                                 | свештеници  | државни чиновници | адвокати, општ. и прив. чиновници | наставници  | лекари и апотекари | трговци      | ресторончари и касеице | занатлије   | земљорадници | служитељи   | падочвари   | посадници   | поморци и рибари | других занимања |
|---------------------------------|-------------|-------------------|-----------------------------------|-------------|--------------------|--------------|------------------------|-------------|--------------|-------------|-------------|-------------|------------------|-----------------|
| Гимназија Котор . . . . .       | 13          | 67                | 5                                 | 15          | 4                  | 52           | —                      | 12          | 21           | 12          | 2           | 16          | 9                | 6               |
| " Сплит . . . . .               | 1           | 131               | 22                                | 31          | 10                 | 51           | 2                      | 31          | 81           | 12          | —           | 50          | 4                | —               |
| " Шибеник . . . . .             | 8           | 67                | 11                                | 19          | 4                  | 44           | 4                      | 15          | 25           | 33          | 5           | —           | 12               | 11              |
| Реал. гимн. Дубровник . . . . . | 2           | 125               | 18                                | 25          | 11                 | 68           | 9                      | 20          | 42           | 3           | 3           | 2           | 14               | 59              |
| " " Ердег Нови . . . . .        | 4           | 24                | 4                                 | 6           | 4                  | 16           | 8                      | 12          | 18           | 2           | —           | —           | —                | 7               |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . . | 1           | 12                | 9                                 | —           | —                  | 14           | 1                      | 2           | 6            | 2           | 5           | —           | —                | 4               |
| " " Сивь . . . . .              | —           | 45                | 8                                 | 3           | —                  | 32           | 3                      | 12          | 9            | 4           | —           | —           | —                | —               |
| " " жен. г. Сплит . . . . .     | 2           | 92                | 22                                | 21          | 10                 | 36           | 1                      | —           | —            | 1           | —           | —           | —                | 50              |
| " " г. Шибеник . . . . .        | 4           | 61                | 18                                | 10          | 9                  | 72           | 5                      | 23          | 44           | 17          | 6           | —           | 10               | 6               |
| Реалка Сплит . . . . .          | 2           | 242               | 47                                | 31          | 6                  | 142          | 20                     | 86          | 40           | 19          | 20          | 64          | —                | 35              |
| <b>Укупно . . . . .</b>         | <b>37</b>   | <b>866</b>        | <b>164</b>                        | <b>161</b>  | <b>58</b>          | <b>527</b>   | <b>53</b>              | <b>213</b>  | <b>286</b>   | <b>105</b>  | <b>41</b>   | <b>132</b>  | <b>49</b>        | <b>168</b>      |
| <b>% . . . . .</b>              | <b>1,29</b> | <b>30,27</b>      | <b>5,73</b>                       | <b>5,63</b> | <b>2,02</b>        | <b>18,45</b> | <b>1,85</b>            | <b>7,10</b> | <b>10,-</b>  | <b>3,67</b> | <b>1,43</b> | <b>4,61</b> | <b>1,71</b>      | <b>6,24</b>     |





## По рођењу је било ученика :

|                                 | из<br>Краљевине<br>Срба, Хрв.<br>и Словенаца | из других<br>држава |
|---------------------------------|--|---------------------|
| Гимназија Котор . . . . .       | 242  | 22                  |
| " Сплит . . . . .               | 406  | 20                  |
| " Шибеник . . . . .             | 199  | 68                  |
| Реал. гимн. Дубровник . . . . . | 379  | 22                  |
| " " Ерцег Нови . . . . .        | 104  | 1                   |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . . | 56   | —                   |
| " " Сињ . . . . .               | 113  | 3                   |
| " " жен. гимн. Сплит . . . . .  | 206  | 29                  |
| " " гимн. Шибеник . . . . .     | 264  | 21                  |
| Реалка Сплит . . . . .          | 712  | 52                  |
| Укупно . . . . .                | 2632   | 238                 |
| % . . . . .                     | 91,70  | 8,30                |

## По народности је било ученика :

|                                 | Срби, Хрв. и<br>Словенци | Руси | остали<br>Словени | Талјани | Јевреји | Арбанаси | остале<br>народности |
|---------------------------------|--------------------------|------|-------------------|---------|---------|----------|----------------------|
| Гимназија Котор . . . . .       | 223                      | 2    | 1                 | 2       | 1       | 5        | —                    |
| " Сплит . . . . .               | 417                      | —    | —                 | 8       | —       | —        | 1                    |
| " Шибеник . . . . .             | 258                      | —    | —                 | —       | —       | —        | —                    |
| Реал. гимн. Дубровник . . . . . | 392                      | —    | —                 | 8       | 1       | —        | —                    |
| " " Ерцег Нови . . . . .        | 104                      | 1    | —                 | —       | —       | —        | —                    |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . . | 56                       | —    | —                 | —       | —       | —        | —                    |
| " " Сињ . . . . .               | 115                      | —    | —                 | 1       | —       | —        | —                    |
| " " жен. гимн. Сплит . . . . .  | 228                      | —    | —                 | 7       | —       | —        | —                    |
| " " гимн. Шибеник . . . . .     | 285                      | —    | —                 | —       | —       | —        | —                    |
| Реалка Сплит . . . . .          | 735                      | —    | —                 | 11      | 8       | —        | —                    |
| Укупно . . . . .                | 2813                     | 3    | 1                 | 37      | 10      | 5        | 1                    |
| % . . . . .                     | 98,01                    | 0,10 | 0,04              | 1,29    | 0,35    | 0,17     | 0,04                 |

## По вероисповести било је ученика :

|                                     | римокато-<br>лици | право-<br>славци | проте-<br>станци | јојси-<br>јевци |
|-------------------------------------|-------------------|------------------|------------------|-----------------|
| Гимназија Котор . . . . .           | 127               | 104              | 2                | 1               |
| " Сплит . . . . .                   | 415               | 11               | —                | —               |
| " Шибеник . . . . .                 | 231               | 27               | —                | —               |
| Реал. гимназија Дубровник . . . . . | 353               | 46               | —                | 2               |
| " " Ерцег Нови . . . . .            | 34                | 71               | —                | —               |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . .     | 30                | 26               | —                | —               |
| " " Сињ . . . . .                   | 109               | 7                | —                | —               |
| " " жен. гимн. Сплит . . . . .      | 218               | 12               | —                | 5               |
| " " гимн. Шибеник . . . . .         | 246               | 38               | —                | 1               |
| Реалка Сплит . . . . .              | 713               | 33               | —                | 8               |
| Укупно . . . . .                    | 2476              | 375              | 2                | 17              |
| % . . . . .                         | 86,27             | 13,07            | 0,07             | 0,59            |



По успеху било је ученика:

|                                       | свршавају разред као |          |                       |       | полажу разред-<br>ни испит | одамачили се пре<br>оцењивања*) | понављају | губе право на<br>школовање |
|---------------------------------------|----------------------|----------|-----------------------|-------|----------------------------|---------------------------------|-----------|----------------------------|
|                                       | одлични              | способни | у опште спо-<br>собни | Свега |                            |                                 |           |                            |
| Гимназија Котор . . . . .             | 21                   | 123      | 47                    | 191   | 8                          | 20                              | 15        | —                          |
| „ Сплит . . . . .                     | 23                   | 284      | 62                    | 369   | 16                         | 27                              | 49        | 3                          |
| „ Шибеник . . . . .                   | 30                   | 121      | 32                    | 183   | 66                         | —                               | 9         | —                          |
| Реал. гимн. Дубровник . . . . .       | 48                   | 273      |                       | 321   | 32                         | —                               | 22        | —                          |
| Реф. реал. гимн. Ерцег Нови . . . . . | 19                   | 48       | 24                    | 91    | —                          | 4                               | 10        | —                          |
| Реф. реал. гимн. Книн . . . . .       | 3                    | 38       | 8                     | 49    | —                          | 3                               | 4         | —                          |
| „ „ „ Сињ . . . . .                   | 25                   | 58       | 17                    | 100   | —                          | —                               | 13        | 3                          |
| „ „ жен. Сплит . . . . .              | 25                   | 157      | 18                    | 200   | —                          | —                               | 22        | —                          |
| „ „ Шибеник . . . . .                 | 31                   | 163      | 39                    | 233   | 26                         | —                               | 26        | —                          |
| Реалка Сплит . . . . .                | 28                   | 450      | 136                   | 614   | 79                         | —                               | 61        | —                          |
| Укупно . . . . .                      | 253                  | 1715     | 383                   | 2351  | 227                        | 54                              | 231       | 6                          |
| ‰ . . . . .                           | 8,82                 | 59,77    | 13,35                 | 81,94 | 7,92                       | 1,88                            | 8,05      | 0,21                       |

## IV. НАСТАВНА СРЕДСТВА

Док је у школама које су постојале пре окупације било школских збирака, дотле у онима које су отворене по ослобођењу није било ничега. Али у неким од првих збирке су застареле, често примерци поломљени и искварени, што долази било отуда што је у појединим зградама за време рата била смештена војска, било због оскудице у материјалним средствима за оправку или набавку новог. Научних средстава за предавање живих језика има у двама трима школама.

## V. ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ

У државним зградама су: гимназија у Сплиту, реална гимназија у Дубровнику, реалка у Сплиту; у општинским: гимназија и реф. реал. гимназија у Шибенику и реф. реал. гимназија у Сињу; у приватнима гимназија у Котору (до конца јула 1922 плаћано је 8400 кр. годишње, после повећано) и реф. реал. гимназија у Книну. Школа у Ерцег Новом је својина фондације „Војновић-Лакетић-Ђуровић“. Женска реф. реал. гимназија у Сплиту нема своје зграде и ради у згради гимназије у Сплиту.

Слично школским зградама у Србији и Црној Гори, и зграде у Далмацији нису у завидном стању. Тако је у Котору зграда у лошем стању. „У неким просторијама пробија влага. Подови су у опће стари и слаби. У већем броју просторија морао се са стропа обалити клак због опасности да несрећом не поклопи чељад“. „Откако се увела паралелка

\*) т. ј. напустили школу у току школске године због неуспеха, с правом да идуће школске године полажу приватан испит.



у II разреду, не достају просторије одређене за школу, него је уступљен један део управитељевог стана“. Зграда гимназије у Сплиту „није у најбољем стању“. У њој су просторије тесне, јер је зидана за ограничен број ученика. У Шибенику је зграда „недостатна и у слабом стању. Три су разреда морала бити смештена у женској грађанској школи“. У Дубровнику је зграда, некада самостан, у „рђавом стању као можда ни једна у Краљевини. Како се градила нова зграда, на поправке старе се већ двадесетак година није ништа трошило“. Због тескобе морала се изводити полудневна настава. Зграда у Ерцег Новом, и ако има довољно локала, мора се преуредити због незгодног унутрашњег распореда (зидана је за приватну употребу). У Книну зграда „није најзгоднија за школске потребе и има довољно просторија само за два разреда“. Зграда реалке у Сплиту грађена је 1909 год., али слабо, и већ је оштећена, те је потребно поправити је из основа. Зидана за 10 разреда, у њој се са данашњих 17 одељења морале просторије за збирке преобратити у разреде.

Једино се Сињ може похвалити одличном зградом у којој „има довољно локала потребних за школу“.

#### VI. ЗДРАВСТВЕНО СТАЊЕ И ФИЗИЧКО ВАСПИТАЊЕ УЧЕНИКА

Стање здравља ученичког у опште је било добро. Спољни изглед добар. Боловања је било у маломе броју, а заразе само спорадично (поједини случајеви шарлаха у Дубровнику, инфлуенца у Ерцег Новом и један случај кочења врата у гимназији у Сплиту). У реалци у Сплиту лекар је констатовао 70% анемичних.

Сталног школског лекара није имала ни једна школа. Ипак су овда-онда вршили лекарски преглед: котарски лекар у Котору, општински у Ерцег Новом, а где-где и који приватни (нарочито преглед очију због трахоме).

Ученички станови су у Котору и Сплиту неудобни и нехигијенски, јер се добри не могу лако наћи због високе цене. У мањим местима већина ученика станује код своје куће.

Гимнастика се радила редовно у Котору, гимназији у Сплиту, Шибенику, Ерцег Новом, реалци у Сплиту. Сем у Книну и Сињу, свуда постоји и *Соко*, чији су чланови ученици средњих школа. У Котору, Дубровнику и Сплиту (гимназија) ученици су се учили веслању (у Сплиту у веслачком друштву *Гусар*). Лоптачка, ногометна друштва, у којима су ученици ревносни чланови, постојала су у Сплиту (гимназија, друштво *Хајдук*, реалка *Полеш*, Шибенику, Дубровнику, Ерцег Новом *Викторија* и *Конкордија*; немарним ученицима забрањена игра). У Сплиту постоји и заједнички средњешколски туристичко-четнички клуб *Сшег* 331 дника.





## VII. НАСТАВА

Како није било епидемије нити ичега другог што би реметило наставу, она је текла уредно. Задаће, како школске тако и домаће, израђиване су по утврђеним прописима. Ученицима су издаване књиге за читање из ђачких књижница, где год је ових било.

## VIII. СТАТИСТИКА ИСПИТА ЗРЕЛОСТИ

|                            | Котор | реф. реал.    |                 |              | Реалка    |       |
|----------------------------|-------|---------------|-----------------|--------------|-----------|-------|
|                            |       | Гимназ. Сплит | Гимназ. Шибеник | гим. Шибеник | Дубровник | Сплит |
| Пријавило се на испит      | 6     | 38            | 20              | 16           | 23        | 61    |
| Није пуштено на испите     | —     | 7             | 2               | 1            | 6         | —     |
| Одустали пре усмен. испита | —     | 6             | 1               | 1            | 1         | 1     |
| Зрело с одликом            | 1     | 2             | 5               | 2            | 1         | 6     |
| Зрело                      | 5     | 20            | 12              | 12           | 15        | 50    |
| Одбијено на пола год.      | —     | 2             | —               | —            | —         | —     |
| Одбијено на 1 год.         | —     | 1             | —               | —            | —         | —     |

## IX. ЕКСКУРСИЈЕ УЧЕНИКА

Ученици гимназије у Котору путовали су о Духовима до Сарајева, поред тога што су правили чешће омање излете по околини. Ученици гимназије у Сплиту вршили су екскурсије у неколико махова (Мосор планина у два пут, Лечевичка Крајина и Козјак планина, Поље Дицмо, Шибеник, Оток Јабука, Макарско Приморје, потом Брач, Хвар, Млет, Корчула, Шипан и Лопуд). Дубровачки ученици су у тродневној екскурсији обишли Котор, Будву и Бар. Из Ерцег Новог су ишли до Улциња. Ученице женске гимназије су обишле Солин, Шибеник—Скрадин и Трогир. Сплитски клуб *Стег извидника* правео је 17 екскурсија, од којих 6 од једнога дана, остало од 2 до 3 дана, а једну од пуних 15 дана (правац: Сплит-Книн-Грачац-Врховине-Плитвице-Рудопоље-Загреб-Сарајево-Метковић-Сплит). Само ученици у Сињу нису правили никаквих екскурсија.

## X. ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ

Никаквих књижница није било у школама у Книну, Сињу и женској реф. реал. гимназији у Сплиту. У осталим школама је стање школских књижница ове школске године било овако:

|                 | наставничка књижница | ђачка књижница |
|-----------------|----------------------|----------------|
| Котор           | 3918 дела            | 80 дела        |
| Гимназија Сплит | 5000 свезака         | 2306 свезака   |
| Шибеник         | 450 дела             | 502 дела       |
| Дубровник       | 2807 дела            | 516 дела       |
| Е. Нови         | 1800 свезака         | 200 свезака    |
| Реалка Сплит    | 1530 дела            | 1200 дела      |





### XI. ШКОЛСКИ ФОНДОВИ

За подмиривање својих потреба школа у Котору се служи из фонда *средње школе*. За потпомагање сиромашних и награђивање одличних ученика постоји заклада *Бока Кошорска*, установљена 31 марта 1876, која је школске 1921-1922 имала око 10.000 динара. Гимназија у Сплиту имала је у заклади око 1.100 дин. У Шибенику фонд *Пешар Прерадовић* имао је око 1.300 дин. У Дубровнику *Иван Гундулић* највећи део готовине има уложен у аустријске обвезнице код поштанске штедионице у Бечу, а у готовини је било ове године око 3.000 дин. У Книну постоји фонд *Ерме Билића* од 1.000 дин. („намењен првом љаку који положи при овом заводу испит зрелости с одликом“). Реалка у Сплиту има 2.400 кр. у аустријским обвезницама. Никаквих фондова нема у Ерцеџ Новом, Сињу и женској реф. реал. гимназији у Сплиту.

*Бачка шприца* је до краја ове школске године била само у Котору за све тамошње школе, па је и она затворена због оскудице у материјалним средствима.

МИЛАН К. ПЕТКОВИЋ

### ШТА ЈЕ ПСИХОЛОГИЈА?

(IV)

#### ЕКСПЕРИМЕНАТ У ПСИХОЛОГИЈИ

Метода Психологије, као емпиријске Науке, је посматрање и експеримент. И психолошка анализа без експеримента претпоставља унутрашње посматрање (интроспекција) или самопосматрање. Самопосматрање је извор и утока сваке Психологије. Међутим, модерна, експериментална Психологија не ослања се више на чисто, интуитивно, несистематско самопосматрање, које има више естетски но научни интерес. Тек у вези с експериментом, самопосматрање (на које се своди на крају крајева и свако психолошко посматрање других) постаје научном методом. Строго научна Психологија може бити само експериментална Психологија. У вези с физиолошком Психологијом, експериментална Психологија је, бар у свом основном делу, као тзв. Психофизика, већ у неколико егзактна наука, јер почива на мерењу. То мерење није директно мерење самих психичких појава као таквих — директно мерење непросторних психичких појава свакако неће никад бити могућно — већ је мерење њихових спољашњих, физичких услова.

Сва су психофизичка мерења у ствари само физичка мерења, али се у њима могу егзактно проучавати чисто унутрашњи односи. Јер физички симптоми појединих друштвених појава служе као израз чисто



унутрашње законитости<sup>1)</sup>. Задатак Психофизике је да тражи мерљиве спољашње знаке чисто унутрашњих односа. А то је могућно отуд што промене у физичким, спољашњим појавама стоје у сличном односу као промене у одговарајућим психичким појавама. Израз тог задатка Психофизике су покушаји математичког формулисања психофизиолошке законитости, као што их је, под именом Веберовог закона, као основног психофизичког, одн. психолошког закона, учинио прво оснивач Психофизике, немачки филозоф Фехнер<sup>2)</sup>.

У Психофизици је испитивана, пре свега, наша осетљивост за различне чулне квалитете (нпр. боје, тонове, и др.) и њихове односе. Могућно је упоређивање чулне осетљивости различних индивидуа на тај начин што се одређују најслабији утисци који се у опште дају приметити (тзв. праг осећаја или праг дражи и праг разлике дражи), а који су различни код различних индивидуа. Али да би се добила колико толико верна слика чулне осетљивости једне индивидуе, морали би се чинити безбројни експерименти различних врста дражи, пошто не знамо никакав егзактан општи закон чулне осетљивости. Веберов закон важи, пре свега, само за интензитете чулних осећаја, и то само у извесним средњим границама интензитета, па и ту само апроксимативно.

Експериментално су испитивана и простија тзв. чулна осећања, зависност пријатности, одн. непријатности, од квалитета, од трајања, и нарочито од интензитета чулних утисака (осећаја). Испитивана су осећања и у вези с њиховим нераздвојним физиолошким пратиоцима, као што су нарочито промене (које се региструју нарочитим апаратима) у ритму пулса и дисања, у мускуларној енергији, у дејству електричне струје („психогалванском рефлексу“), и др. Само, пошто се не може утврдити потпун паралелизам између тих промена и промене у осећањима, — која се, пре свега, не могу вештачки, произвољно појачавати, —

<sup>1)</sup> W. Wirth, *Specielle psychophysische Massmethoden*, 1920, с. 2 и д.

<sup>2)</sup> Веберов закон каже да, у колико је јача једна драж, у толико мора бити јачи додатак или прираштај, да би се он у опште могао осетити. Ту законитост је наслутио прво један математичар (Бернули) у области у којој ју је у ствари немогућно утврдити, на име, у области осећања, задовољства (које не расте пропорционално с растењем спољашњег блага, већ све веће имање иште све већи прираштај да би се он могао осетити као задовољство). Веберов закон је психолошки, одн. психофизички закон, и ако га треба тумачити свакако само чисто физиолошки, као израз зависности између спољашњих, чулних дражи и процеса у нервном систему (вероватно још у чулном органу), којима су осећаји просто пропорционални. Неки га тумаче чисто психолошки, као „принцип релативног поређења“ (Вунт), као израз нашег поређења или оцењивања разлика међу чулним осећајима који су пропорционални с нервним процесима. У осталом, могућна су оба та схватања, тим пре што и психолошко тумачење излази у ствари на физиолошко (у колико и поређењу одговарају извесни физиолошки процеси у мозгу). Погрешно је само Фехнерово психофизичко тумачење Веберовог закона као закона директних односа душевних и телесних, психичких и физичких, одн. физиолошких процеса.





то и ово испитивање („метода израза“) не може служити квантитативном одређивању но само квалитативној анализи осећања, утврђивању њихових најосновнијих разлика. Испитивана су и најпростија, елементарна естетичка осећања (допадања, одн. недопадања) помоћу најпростијих комбинација двеју или више боја или тонова, или, као што је чинио већ поменути оснивач Психофизике, помоћу најпростијих геометријских облика. Исто тако је испитивано субјективно схватање, разликовање и оцењивање просторних облика, и експериментално су откривене многе врло интересантне тзв. геометријско-оптичке обмане.

Међутим, сви психолошки експерименти не почивају, не могу и, најзад, не морају почивати на мерењу. Квалитативна анализа је у Психологији много чешћа и много важнија но квантитативна. Необично простим средствима, Ебингхаус је експериментално први испитивао памћење, одн. заборављање, и добијени су неочекивани резултати<sup>1)</sup>. Наиме, Ебингхаус је то чинио прво слоговима без смисла, пошто такви слогови стварају најповољније, најпростије, за све мање или више једнаке услове. Памћење је одређивано бројем запамћених слогова, бројем њихових понављања потребних за запамћивање, утицајем пауза између појединих понављања, итд. Експериментално је испитивана и пажња и одређиван је тзв. обим пажње бројем различних, истовремено јасних садржаја, одн. сложености једног предмета који може истовремено у једном акту пажње да буде схваћен потпуно јасно у свима својим деловима из којих је сложен.

Већ поменути реакционим експериментима мерена су „психичка времена“. Мерена је брзина, одн. трајање, и најсложенијих психичких процеса (нпр. разликовања, схватања, избора, асоциација и др.), на тај начин што се уметањем тих процеса компликује тзв. време просте реакције. А време просте реакције је време које протече између једног што је могућно простијег, тренутног чулног осећаја, и најпростије реакције на њ (нпр. једног покрета руке). То је време повећано ако се нпр. на поједине утиске има реаговати одређеним покретима тек кад се јасно разликују, кад се потпуно схвате, кад се нечег сети, итд. Ти експерименти служе, пре свега, као што смо раније видели, анализи процеса воље. Јер су све реакције акти воље, а и у најпростијим вољним радњама људи се разликују по брзини којом реагују<sup>2)</sup>.

<sup>1)</sup> Утврђено је нпр. да се целине боље памте (уче) ако се сваки пут понављају као целине, а не у деловима (нпр. једна песма се боље памти, ако се сваки пут учи цела а не у појединим стиховима), да понављања имају веће дејство, ако се расподеле на веће време, но ако непосредно следе једно за другим (као што се обично учи пред испите, те се брзо заборавља). — Исп. Ebbinghaus, о. с., с. 658, 669.

<sup>2)</sup> Тако су откривена два основна типа реаговања: мускуларан и сензорни (одн. брзи и спори), који се огледају и у највишим духовним манифестацијама.



У вези с тим експериментима су и експерименти којима је искључиви циљ одређивање брзине асоцијација (тзв. слободне репродукције), дакле у неку руку одређивање брзине тока свести<sup>1)</sup>. У најпростијем облику ти се експерименти састоје у томе што на једну (показану или довикнуту) реч испитивани, чим му прва реч (одн. представа) у вези с том дође на ум, има одмах да је изговори. Ти и слични реакциони експерименти примењивани су с великим успехом и у пракси, нпр. у психолошкој анализи умоболних или злочинаца. Јер њихове реакције одступају лако од нормалних, нарочито кад се пође од речи које евентуално стоје у најтешњој вези с њиховим најскривенијим унутрашњим животом. Најзад, „методом питања“ (Ausfragemethode, méthode d'interrogation) или „експерименталном интроспекцијом“ испитивани су у „Париској школи“ (Бинеовој), одн. у „Вирцбуршкој школи“ (Килпеовој), и најсложенији душевни процеси као што су процеси фантазије, мишљења и воље<sup>2)</sup>. Тим експериментима није стало до саме реакције, до утврђивања тачности одговора испитиване личности, него се пажња обраћа, пре свега, на њено описивање сопственог унутрашњег доживљавања за време задате духовне радње, на начин на који се задатак у самој души схватио и решио. Ако многобројни експерименти, чињени у новијој Психологији, нису дали ни близу оне резултате који су од њих очекивани, нарочито с обзиром на уложен труд, ипак се не може спорити да су они дали доста и много. То доказује и практична или примењена Психологија.

#### ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА ПСИХОЛОГИЈА У ПРАКСИ

И ако је Психологија раније била само један део Филозофије, питање о њеној вредности је ређе постављано него данас, у време прагматизма, када се мање верује у вредност Науке као такве, у Науку ради Науке, истину ради истине. Него, питање о вредности Психологије се намеће, како изгледа, баш у толико у колико се она, као експериментална Психологија, одвојила од Филозофије<sup>3)</sup>. Питање је, на име: шта је Психологија добила од када је и у колико је постала независном од Филозофије, емпиријском и експерименталном. На то питање није тешко дати одговора. Нећемо говорити о томе да и многа чисто филозофска

<sup>1)</sup> Исп. Schulze, *Moderne Seelenforschung*, с. 73. — Први је такве „психометријске“ експерименте чинио енглески психолог Галтон (*Psychometric Experiments*, 1879).

<sup>2)</sup> Првенство припада свакако А. Бинеу, одн. његовој „париској методи“, како је он зове. Исп. А. Lalande, *La psychologie, ses divers objets et ses méthodes* (*Revue philos.*, 1919, № 3-4, с. 194).

<sup>3)</sup> У Америци је то одвајање свршен чин, јер постоје засебне катедре за експерименталну Психологију, а у Немачкој се још пре светског рата почела борба око тога (Исп. мој чланак *Борба Психологије и Филозофије у Немачкој, у Насшавнику*, 1914, св. 3-4).





питања (логичка, етичка, естетичка) добијају, бар једним добрим делом, како изгледа, од Психологије помоћи за решење. За сада ћемо се позабавити баш чисто практичним, животним питањима у којима је Психологија већ имала потребе да каже своју реч. Треба само поменути оне значајне социалне установе у којима се Психологија примењује сваког часа.

На прво место долази, разуме се, школа, која се не може замислити без примене Психологије. Педагошка и школска Психологија су нераздвајне од Дечје Психологије. Педагогика, као Наука о васпитању, и није у главном ништа друго до примењена Психологија. У осталом, данас већ постоји и једна нова, „егзактна“, експериментална Педагогика, чији се педагошки и „дидактичко-психолошки“ експерименти разликују од „чисто-психолошких“<sup>1)</sup>. Тако се дакле данас већ може говорити и о експерименталној практичној (примењеној) Психологији. Значај Психологије за васпитање у школи и ван ње је тако велики и тако очигледан да о њему не би требало ни говорити. Јер, зар није и не треба сваки човек да буде васпитач бар самог себе, ако не и својих најближих?

Друга врста поменутих социалних установа су болнице, у првом реду, разуме се, болнице за душевно болесне. Утицај лекарев на душу болесникову није ретко врло користан посредан пут његовог утицаја и на болесно тело. Међутим, ако су лекару у том циљу, бар за сад, изгледа, довољна основна знања популарне, тако рећи инстинктивне и интуитивне (или „симпатетичне“, како би је Бергсон назвао) Психологије, — коју свакако никад никаква научна Психологија неће моћи заменити, — дотле се лекари душевних болести дају тешко замислити без потпуне систематске примене научне Психологије. Психијатар мора да примењује методе експерименталне Психологије да би добио тачну слику о душевним поремећајима<sup>2)</sup>. Шта више, пошто научна Психологија нема још ни близу довољно поузданих резултата, то су психијатри често у положају да је сами унапређују. Многа експериментална испитивања и многи врло важни резултати новије Психологије потичу баш од Психијатрије. То долази отуд што патолошка Психологија, одн. лудница, пружа често необичне и врло сложене, тако рећи природне психолошке експерименте, чија је вредност у толико већа што су вештачки експерименти сличне врсте искључени.

<sup>1)</sup> W. A. Lay, *Experimentelle Pädagogik*, 2. A., с. 4, 11.

<sup>2)</sup> E. Kraepelin, *Ziele und Wege der psychiatrischen Forschung*, 1918, с. 19, 23. Писац овде поставља познато питање, да ли можда напредак цивилизације не ствара све повољније услове за ширење душевних болести, као што изгледа по све већем броју обољења. Доиста, страшно питање, које показује велики практични значај Психијатрије и, следствено, Психологије. (Сам писац не гледа песимистички у будућност, јер се узда у напредак — и ако врло спори — Науке. Исто тако и у свом делу *Hundert Jahre Psychiatrie*, 1918, с. 1, 110).





Најзад, у новије време се све више увиђа значај Психологије и у суду, те се већ може говорити и о нарочитој судској, специјално криминалној Психологији. Правници, нарочито криминалисти, све се више почињу активно бавити Психологијом. А Психологија злочинца с једне, и Психологија сведока, — њихових исказа пред судом, — с друге стране, доприносе такође општој Психологији, утврђујући поједине интересантне чињенице.

Психологија се дакле, као што се по себи разуме, може примењивати свугде где се има посла с људима, с њиховим радњама. У осталом, и чисто теоријски испитивањ је експериментално рад, рад физички и духовни, који су у ствари нераздвојни, пошто је и сваки физички рад у већој или мањој мери духован, а сваки духован рад је у вези с ма каквим радњама (нпр. говором, писањем и др.), у којима се његови резултати испољавају. У мерењу физичког рада утврђивана је највећа тежила и најповољнији темпо за рад једне индивидуе. И то је одмах, прво у Америци, и практично искоришћено<sup>1)</sup>. Тако се у новије време Психологија све више с успехом примењује и у привредном животу, као т. зв. Психотехника и Психологија Рекламе. Психотехника утврђује духовне и „моторне“ способности за различне врсте привредног рада, заната и индустрије, и услове под којима рад може дати најбоље резултате. Велика предузећа узимају каткад сама стручне психологе за тај циљ<sup>2)</sup>. Психологија у економији је и Психологија Рекламе, такође нарочито омиљена и развијена у Америци, која испитује услове под којима реклама најјаче дејствује, особине које једна реклама треба да има да би најлакше изазвала пажњу, падала у очи, и међу многим другим.

Једно од најважнијих питања практичне, специјално школске Психологије је оцењивање интелигенције, одн. обдарености (у ужем смислу). Необично је компликован задатак испитивање различних духовних способности које сачињавају ону општу способност духовног прилагођавања која се назива интелигенцијом („general intelligence“). Отуда су врло површне не само школске оцене него и оцене, да се тако изразимо, што их даје живот, одн. животни успеси и неуспеси, јер су животне (као и школске) прилике често врло неповољне за правилно развиће појединих урођених склоности. А то и има да поправља испитивање обдарености. Испитивање интелигенције постало је прво у Психи-

<sup>1)</sup> Schulze, о. с., с. 100.

<sup>2)</sup> Schulze, о. с., с. 143. — У светском рату су слична испитивања нарочито унапређена тиме што су вршена над авиатичарима, шоферима, железничарима и др., да би се утврдила њихова способност за одговарајуће послове. Нпр. авиатичар, који на један изненадан пуцањ у лабораторији сувише јако и дуго реагује, и зато мора да прекине задати му посао, није свакако погодан за авиатичара (или шофера), јер у случају опасности, када треба да је најприбранији, губи способност да реагује целисходно.

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А



атрији из чисто практичне потребе да се одреде ступњи и облици интелигенције, одн. њених недостатака. На чисто психолошкој основи ово испитивање је развио француски психолог Бине, који је, ради испитивања париске школске деце у том погледу, начинио серије нарочитих простих експеримената (питања, одн. задатака), т. зв. тестова<sup>1)</sup>. Од испитивања интелигенције практична Психологија је учинила корак даље ка практичном животу у испитивању способности за различне позиве у животу. Извесни највиши позиви, као научнички и уметнички, дају се већ донекле одредити испитивањем обдарености и упућивањем деце у школе које одговарају њиховим способностима. Само гениалност уметничка, научничка, државничка и др., не може, разуме се, бити откривена никаквим психолошким експериментима, као ни моралне способности човекове<sup>2)</sup>.

### ПОЈАМ ДУШЕ

Појам свести и појам душе, као што смо већ раније видели, нису потпуно одређени појмови. Појам свести употребљава се у више различних значења. На име, тај појам означава, пре свега, непосредну свесност психичких садржаја, т. ј. оно најнепосредније знање о њима, непосредно опажање, које их тек и чини свесним или психичким. Свешћу се назива, затим, и виши ступањ знања о садржајима, посредно знање или мишљење о њима, као и њихов однос према једном заједничком центру, једном Ја, и, најзад, само то свесно Ја као самосвест, свест о самом себи. Искључива употреба речи свест у једном једином смислу је, разуме се, злоупотреба. Јер никад се не сме изгубити из вида да су поменута различна значења више или мање научне апстракције, док је свест, бар у нормалним приликама, увек самосвест и свесно знање о садржајима. Посматрани као садржаји, психички појави су највиши и најсложенији појави живота. Међутим, ти с биолошког становишта најсложенији, најунутрашњији, најскривенији, најтајанственији појави, у исто време су најнепосреднији, најличнији, најпознатији, — ма то било

<sup>1)</sup> Тестовима се називају експерименти диференцијалне и практичне Психологије којима је циљ утврђивање ступња интелигенције или појединих особина једне индивидуе, а не општа теоријска истраживања и психолошка анализа. Бине је претпоставио да сваком узрасту између 3 и 13 година одговара извештајни ступањ интелигенције одређен извесном серијом тестова. Тако, једно дете може бити за ступањ или и више изнад, одн. испод одговарајућег узраста. Исп. мој извештај „Са V конгреса за експерименталну Психологију“ (у Берлину 1912; у *Просв. Гласнику*, бр. 4, 1913, стр. 337 и д.)

<sup>2)</sup> У принципу ни то последње није искључено, и експериментално су већ испитиване лажи код деце, дечји идеали (Lay, о. с., с. 99 и д.), понашање деце при раду и у игри, нпр. да ли су и колико истрајна, да ли су у игри дисциплинована, да ли су вође или вођена и др. (Schulze, о. с., с. 123).





тако рећи само по површини, као што, свакако мало претерано, вели Ебингхаус<sup>1)</sup>).

У сваком случају психички појави, као предмети унутрашњег искуства, изгледају познати и прости и с те, унутрашње стране посматрани, они су управо најпростији. Отуда настаје питање: откуда та релативна простота психичких појава, посматраних као таквих, унутрашњих и свесних. На то питање није тешко дати одговора. Та релативна или, ако се хоће, привидна простота долази отуд што су душевни појави у човеку везани увек за једно свесно Ја. Ја је константан фактор у свима душевним појавама, које се непрекидно мењају, које су сваки пут друкчије. Ја се отуд може схватити само као израз једног апсолутно простог, недељивог духовног бића, потпуно различног од сваке материалне супстанције. Хипотеза једне нематериалне душевне супстанције је најпростија, и зато највероватнија хипотеза.

Појам нематериалне душе као супстанције је, разуме се, филозофски, метафизички појам. У емпиријској Психологији појам душе је граничан научни појам, који означава границе емпиријске Науке и о коме се зато не може ништа ближе рећи. Он је нужна научна претпоставка у колико означава све нама непознате услове свесног живота. Појам душе је строго научан појам и нужен методолошки принцип у колико означава нераздвојну везу, целину и јединство свих душевних појава. По некима иза тог јединства свих емпиријских душевних појава не би ни требало тражити никакве хипотетичне, тајанствене супстанције, које би били носиоци тих појава и постојале у неку руку поред или изван појединих душевних појава. Тако мисле противници хипотезе супстанцијалности душе. Многи психолози (нпр. Вунт, Бергсон и др.) мисле да се душа не да схватити као супстанцијални носилац психичких процеса, већ као сами ти процеси, као актуалитет и активитет. Душа није биће, није супстанција, но стална активност, непрекидан процес, живот. По многим душа као супстанција може значити само извесне диспозиције у нервном систему, у можданој супстанцији. Друге супстанције нема. Душа се не може одвајати од физиолошких процеса.

По „Психологији без душе“ појам душе значи само јединство свих душевних појава, као што, на чисто емпиријском становишту, и појам живота значи само јединство основних животних процеса а не нешто ван тих процеса. То је свакако тачно. Али како се може тврдити да душа није ништа супстанцијално, чак никаква нарочита сила, или врста енергије — што још неки допуштају, — кад се, разуме се, не може порицати реалност емпиријских психичких појава и њихова апсолутно нематериална природа? Да свест није биће но активност, то се може

<sup>1)</sup> Ebbinghaus, *Psychologie*, у „Systematische Philosophie“, 1921 (Die Kultur der Gegenwart, I. 4), с. 135.





тврдити. Али чија активност? То је питање. Свест не може бити активност материје јер није физичко кретање, т.ј. кретање у простору. Материји припада пространост и кретање у простору, али не свесност. Дакле, откуд свест? Јединство свести, увек актуелна синтеза свих душевних појава, и чини нужном хипотезу нематериалног духовног бића. Јер како би иначе јединство било могућно? Ако се не претпостави дух као биће потпуно различно од материје, шта би омогућавало јединство свих душевних појава, не само садашњих но и прошлих? Јединства управо не би ни могло бити, но би Ја било само једно (сваки пут друкчије) осећање или једна представа међу осталима, или, најзад, само скуп различних представа, као што тврде заступници асоционе Психологије.

Међутим, непосредна самосвест, свест о своме Ја, најбољи је доказ против таквог тврђења. Јер откуд та свест о своме Ја и јединство свега душевног живота у пркос тако различним и променљивим његовим садржајима? Шта је то што омогућава јединство свести, што тек и чини свесним душевне појаве, доводећи у везу садашње с прошлим и прошле са садашњим? Ја, одн. његова функција свесности, која је претпоставка јединства различних психичких садржаја, мора почивати на једној реалној, супстанциалној подлози, различној од материје, дакле на души. Где нема јединства, где душевни појави не чине једну целину, ту у ствари и не може бити говора о души. У том смислу свакако може се тврдити, као што је то чинио велики француски филозоф Декарт, да животиње немају душе.

Физиолошки процеси, који су у вези с душевним појавама, по неким су тако битни да у њима виде највећи део „душе“, на име, све што у моменту није свесно. У извесном, врло широком смислу, душа доиста може означавати, као што смо раније видели, цело психофизичко биће, дух у вези с телом. Ако појам душе обухвати и физиолошке услове душевног живота, физиолошке диспозиције, и ако се у њима са старима налази темпераменат (по старима „мешавина“ животних „сокова“), онда о души може бити говора и код животиња. У том смислу имају различну душу не само пас и мачка, но и два пса, који се, под истим околностима, различно понашају. Непознати физиолошки услови њихових различних моторних реакција чине их различним „карактерима“. Али ту се већ, као што се види, појам душе не може више да разликује од појма инстинкта, животног нагона, управо од појма живота, од кога је појам инстинкта нераздвојан, као што Бергсон с правом наглашује. По многима, видели смо, дух и живот су исто. Међутим, чисто психолошки и једино оправдан појам душе не сме, разуме се, бити тако широк и неодређен. У сваком случају нагон, као и темпераменат, мора се објашњавати психолошки, а не само физиолошки, и ако ми данас познајемо боље но стари физиолози огроман значај за живот, за тело



и душу, крви, лимфе и осталих животних сокова које луче разне жлезде и жлездице.

Као израз живота, као јединство целог бића, као активни узрок свести, душа постоји у извесном смислу пре појединих свесних појава. Душа као нарочито, нематериално биће мора се назвати супстанцијом, у осталом, само у недостатку бољег израза. Појам нематериалне супстанције није у стању да адекватно изрази духовно биће, суштину душе као потпуно различне од свега материалног, пошто супстанција значи првобитно материалну супстанцију, дакле је само друга реч за материју. Међутим, пошто се не може спорити реалност психичких појава, — која је искуствена чињеница, — и пошто су те појаве потпуно различне од материалних, као што такође непосредно искуство показује, то се мора признати један нарочит, нематериалан носилац духовних појава. Хипотеза, која не одваја потпуно дух од материалне супстанције, је хипотеза монизма који спори једне или друге — материалне или духовне — супстанције. А таква је и хипотеза актуализма, који наглашује само психичку актуалност, кретање, промене, процесе. Као што је врло појмљиво, актуалисти често споре материју и све свде на дух. Само је тешко увидети шта је тај дух, што је у сталном кретању, што увек јесте и никад није, кад није ништа супстанцијално?

Као што се види, борба ових двају хипотеза често је само борба речи, јер ако се признају психичке појаве, потпуно различне од физичких, као што их искуство показује, онда се на неки начин мора претпоставити и нешто што носи те појаве. О материалистичком монизму који духовне појаве своди на материалне — као да су ове познатије! — не вреди ни говорити, јер је он у ствари негација сваке праве Психологије. Свест није илузија, како вели један француски филозоф, њени феномени се не могу без противречности свести на кретање. Самим фактом рефлексије о себи и природи дух манифестује са својом слободом своју апсолутну егзистенцију. Дух се ставља изван и управо изнад свега материалног, односно механичког, тим самим што га мисли, што „присуствује механизму“, што га посматра у себи и у стварима<sup>1)</sup>. Многи психолози који претпостављају засебну нематериалну, духовну супстанцију, мисле да се о њој не може ништа ближе знати, пошто су емпиријски душевни појави променљиви, пролазни. По другима се и душа сама по себи, у суштини, сазнаје донекле преко емпиријских психичких појава, наиме, као иманентни носилац свесности, мишљења и хотења (воље). Свесни појави су реални процеси у реалној души. Само је ипак душа, као реални супстрат разноврсних психичких или свесних појава, више но „поље свести“, у толико што душа представља диспозицију

<sup>1)</sup> G. Séailles, Jules Lachelier, *La méthode de réflexion*. Psychologie et métaphysique, c. 2, 7, у *Revue philos.*, 1918, № 7—8.





или клицу, а свест развиће<sup>1)</sup>. Појам душе, као нематериалне супстанције, која је носилац емпиријских психичких појава, је, као што се види, исто тако оправдан као и појам материје. И под појмом материје могу се и морају замислити увек само поједине материалне, одн. физичке појаве. Шта је иза тих емпиријских појава, којима за нас нема нигде краја, шта су они у суштини, то не знамо и нећемо никад знати.

### ТЕЛО И ДУША. ФИЗИОЛОШКА ПСИХОЛОГИЈА

Психолошка Наука се мора увек трудити, као што смо већ видели, да душевни живот доведе у везу са животним, физиолошким процесима у нервном систему и у целом телу, јер је душевни живот у искуству једино и дат у тој вези. Међутим, о физиолошким условима свести не би требало говорити већ с обзиром на наше скоро тотално незнање о њима. Свакако на физиолошку — да не кажемо физичку и материалну (јер то и није исто) — условљеност душевног живота указују тако многобројне чињенице да се о томе и у Психологији мора водити најозбиљнијег рачуна. У ствари, то данас више нико и не спори, и све би се научне препирке у том питању могле у главном свести на покушај ближег одређивања смисла и граница те условљености. У чисто научној, емпиријској Психологији мораће се увек чинити покушаји да се психички појави схвате у својој вези с физиолошким процесима. Али да ли ће ти процеси икад бити толико познати да то и за Психологију буде од користи? Физиолошко објашњење душевних појава било би потпуно кад би сви душевни појави могли бити доведени у везу с одређеним физиолошким условима и телесним реакцијама, дакле мерљивим количинама. Али свако физиолошко објашњење почива на претпоставци да истим физиолошким процесима, унутрашњим и спољашњим реакцијама, одговарају увек исти душевни појави, и обратно. А ко не увиђа непоузданост те претпоставке?

Физиолошка Психологија, бар за сад, може бити само елементарна Психологија, јер само нижи, најнижи и најпростији психички појави, „психички елементи“, су у нераздној вези с физиолошким процесима. Чулни осећаји, који су претпоставка свега душевног живота, тешко би се могли схватити без везе с физиолошким процесима у чулним органима и нервима, са т. зв. чулним дражима и надражајима. Како би човек могао схватити боје без обзира на око и тонове без слуха, одн. слух без уха? Шта је слатко и горко без надражаја у језику, шта пријатни или одвратни мириси без физиолошких процеса у носу и другим деловима тела? То важи још више, разуме се, за органске, „телесне“ осећаје. А ти су осећаји врло важни фактори у свима основнијим, јачим, „грубљим“ осећањима (емоцијама), која су тако исто тесно везана с

<sup>1)</sup> J. Geysler, *Die Seele. Ihr Verhältnis zum Bewusstsein und zum Leibe*, 1914, с. 84.





телесним, која су тако рећи толико телесна да се у извесном смислу, као и чулни осећаји, могу сматрати као психофизички, душевно-телесни процеси, као што су нпр. бол, страх, гнев, сексуална љубав, итд. Шта глад, шта бол, шта сексуална љубав, шта страх може значити чисто психолошки, без обзира на свој дубоки телесни значај, на промене у крви, на поремећаје у целом телу? Што се тиче страха, ми знамо данас и за чисто органски осећај страха, тако рећи осећај безразложног препада, задрхтаја, удара у срцу. Тај се осећај с правом назива патолошким, јер се јавља као непосредан чулни, телесни или органски осећај, без икаквог свесног повода, без икакве представе опасности. Тај *осећај* страха свакако још није осећање страха, онај прави, јачи, компликованији афекат страха из „страшних“ представа, али је без сумње један од најважнијих његових елемената. Јер често тај основни, почетни осећај страха, одн. извесно физиолошко расположење за страх, и ствара „страшне“ представе, а не обратно. Урођена плашљивост зеца свакако се може „објаснити“ само тако, физиолошки.

Утицај болести, разних отрова, нпр. алкохола и др. и на највише духовне процесе, и сувише је добро познат да би и то требало нарочито доказивати.

Међутим, — то се не сме заборавити, — ма како детаљно познала чисто физиолошке процесе, Психологија не добија у суштини ништа. Не само психички појави у суштини не могу бити објашњавани физиолошки, но би се пре, обратно, физиолошки појави у суштини имали објашњавати психолошки, одн. телеолошки. Задатак физиолошке Психологије је да утврди везе једних и других појава. Али физиолошка Психологија ограничена је, видели смо, на област најнижих, елементарних психичких процеса. А ти „психички елементи“ не само нису једини „елементи“ свега душевног живота, — а највиших његових појава (нпр. мишљења и воље), као што хоће сексуалистичка и асоциационистичка Психологија, — но су схватљиви тек из душевног живота као целине, једном речи из душе, коју, разуме се, претпостављају. Ма колико се у Физиологији напредовало, то неће бити ни од каквог значаја ако се физиолошка Психологија не буде схватила, пре свега, као Психологија. Они заступници физиолошке Психологије који је не схватају само као једну врсту Психологије, управо само једну методу у Психологији, лако прелазе у најповршнији материализам, по коме се духовне појаве имају свести на материјалне, на материју, што је, разуме се, немогућно. И кад „психолошки“ или „психофизички материализам“ наглашује само зависност психичких појава од физичких, материјалних, он прелази у метафизички, чим престане бити што једино треба да буде, на име, методолошки принцип, максима научног истраживања.

Строго научна Психологија треба свакако да буде, колико је то могућно, експериментална и физиолошка. А као таква, нарочито као фи-

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА



зиолошка, Психологија је за сад успешна, као што смо видели, само у области најнижих психичких процеса. У области виших духовних појава, физиолошка Психологија, бар за сад, не може имати никаквог успеха. А питање је, видели смо, у колико се и чулни осећаји могу сматрати као „прости“ психички, тј. свесни појави.

У колико хоће да буде тзв. „објективна Психологија“, Психологија се једва може разликовати од Физиологије. Физиологија изучава животне функције, процесе у живом телу, дакле и оне најсложеније, најскривеније процесе у најфинијим телесним органима, у нервима, нарочито у мозгу. Али то није Психологија. Извесни процеси у најважнијем делу тела, у мозгу, су свакако важан услов нормалног душевног живота: то је несумњиво утврђено многобројним случајима повредама мозга у човека и вештачким операцијама у животиња. Наука треба, разуме се, да покушава утврдити односе који постоје између психичких појава и физичких, одн. физиолошких процеса. Психологија треба да изучава душевне појаве у њиховој вези с телесним, специјално нервним процесима, јер их може боље познати преко тих процеса, који се дају донекле мерити, бројно утврдити и свести на законе, — и ако је и физиологија ту данас још далеко од правих, егзактних закона до којих вероватно неће никада ни доћи. Душевени процеси схваћени као такви, као непросторни и независно од материјалних, као што смо већ видели, не могу бити мерени, и зато не могу постати предмет праве Науке у смислу егзактне Природне Науке. Све док то није увидела, Психологија није могла постати правом Науком у том смислу.

Психологија као Наука, независно од Филозофије, постоји тек од пре неколико десетина година, од кад је почела употребљавати експериментат, користећи се у почетку извесним физиолошким експериментима, који су имали дубоког психолошког значаја. Само зато што није полазила од најпростијих психичких, одн. психофизичких процеса, Психологија је, и ако по времену једна од најстаријих Наука, по својим резултатима међу најслабије развијеним. У осталом, од кад је постала експерименталном и физиолошком, и ако је то тек од скора, Психологија има већ, видели смо, да забележи извештан број поузданих резултата. Ти су се резултати, као што смо видели, показали већ корисним и у практичној примени, у пркос свима тешкоћама и сумњама у животну способност експерименталне Психологије, које су се с различних страна чуле<sup>1)</sup>).

У осталом, експериментална и физиолошка Психологија се не подударују потпуно. И ако су сви психолошки експерименти у извесном смислу физиолошки, пошто су могући тек преко ма каквих „телесних“

<sup>1)</sup> Исп. N. Kostyleff, *La crise de la psychologie expérimentale*, 1911 (и мој приказ у *Zeitschr. f. Psychol. u. Physiol. d. Sinnesorgane*, Bd. 64, 1913. с. 130—139).







средстава, ипак је у ствари много шира област експерименталне но физиолошке Психологије. Ми смо видели да је физиолошка Психологија ограничена у ствари на област најелементарнијих психичких процеса. А и ту се већ намеће питање: у колико физиолошко „објашњење“ у опште може имати психолошког смисла. Како чак на први поглед изгледа, објашњење у смислу Природне Науке, која „објективира“, искључује сваку чисто психолошку Науку, тј. „Науку субјективитета“<sup>1)</sup>. Дакле ако Психологија треба да има свој специјалан задатак, онда тај задатак не може бити само објашњење у смислу Природне Науке. Физиолошка Психологија, као што се види, у сваком случају није цела Психологија, и то свакако никад неће бити. А ми смо познали и чисто психолошке експерименте („експерименталну интроспекцију“) којима су без разлога спорили сваку научну вредност они (нпр. Вунт, Г. Е. Милер и др.) који и у експерименталној Психологији цене само оно што се управља према идеалу егзактне Природне Науке. Физиолошка Психологија, можемо рећи, је почетак Психологије, али не и њен крај.

Функционалну зависност психичких и физичких, одн. физиолошких процеса, није могућно схватити ни у једној најопштијој хипотези. У чисто методолошком научном циљу постављен је принцип тзв. психофизичког паралелизма. По том принципу било би доследно претпоставити да сваком психичком појаву одговара изван физички, одн. физиолошки процес. Међутим, то не тврде увек ни врло ватрени заступници психофизичког паралелизма, као што је нпр. Вунт. Вунт претпоставља паралелизам само између „психичких елемената“ и физиолошких процеса. Код виших, „сложених“ психичких процеса не постоји потпун паралелизам, и њихово удаљавање од физиолошких процеса је у толико веће што су сложенији. Најзад, и кад би нам спој можданих процеса био потпуно јасан, „спој“ психичких процеса био би нам неразумљив. Зато Вунт признаје „релативну недовољност“ тог паралелистичког „хевристичног принципа“<sup>2)</sup>. Међутим, тај принцип ипак лако прелази у метафизички паралелизам, — из кога је, у осталом, и постао, — по коме сваком психичком појаву одговара неки физички процес и, обротно, сваком физичком процесу неки психички појав. Свакако не можемо рећи да само психички појави зависе од физиолошких, односно физичких, но исто тако и физички појави зависе од психичких (нпр.

<sup>1)</sup> Р. Natorp, *Allg. Psychol.* 1904, с. 7. — „Објективна Психологија“, како је разуме руски физиолог Бехтерев (који говори и о „психорефлексологији“ као науци о „асоциационим рефлексима“, *La psychologie objective*, 1913), заиста није сва Психологија.

<sup>2)</sup> W. Wundt, *Grundz. d. physiol. Psychol.* III, 5. A., с. 777. — Пошто Вунт учи „Психологију без душе“, питање је шта онда бива с оним вишком у коме се по њему састоји „растење психичке енергије“? „Ишчезавање психичких вредности“ га не може објаснити.



наши покрети од наше воље, наше схватање физичких догађаја од наших представа и расположења, итд.). Али се тај паралелизам не може схватити метафизички као строг, апсолутан паралелизам свих психичких и свих физичких појава. И основни психофизички (Веберов) закон казује нам да је наша осетљивост за физичке промене само релативна, а то значи да је наша свест ограничена и не може да осети апсолутно све, најмање промене, него само релативно веће промене, дакле само извесне односе у физичком свету. Зато сваки, и најнезнатнији процес у свету, онд. у телу, не може имати непосредног психичког значаја.

У сваком случају психофизички паралелизам не објашњује ништа. До душе, његове присталице наглашују неуморно да то и није никаква хипотеза но само најзгоднији облик научног монизма, регулативан принцип научни, постулат према коме психичким појавима тражимо кореспондентне физиолошке процесе. Психофизички паралелизам може донекле изгледати оправдан ако значи само — што једино и може значити — извесну пропорционалност или просто кореспонденцију у променама психичких и физичких процеса. Али то више није паралелизам, и зато се принцип паралелизма данас све више напушта. За највише душевне процесе се не може тврдити да су нераздвојни од физиолошких. Они су то највише у толико у колико су им основ они најнижи психички појави који су у најтешњој вези с физиолошким и физичким, а то су чулни осећаји. Међутим, ни чулни осећаји се не могу сматрати, видели смо, као просто пасивно примање чулних утисака, но претпостављају извесну већу или мању духовну активност. А бар за највише, слободну духовну активност не могу се претпоставити никакви „паралелни“ процеси у телу. Душа свакако утиче на процесе у мозгу својим представљањем, мишљењем и вољом, и може регулисати њихов ток<sup>1</sup>). А како би ма какви мождани процеси могли одговорати таквом слободном акту воље који се у неку руку ставља изнад свих процеса? То важи свакако и за чисто мишљење без моторних реакција, без говора, „без речи“ и „без слика“, о коме се говори чак и у новијој експерименталној Психологији. Јер мишљење није увек само „унутрашњи говор“. А само говор није могућан без тзв. „моторног памћења“, које се мора објашњавати физиолошки, као функција мозга. То „моторно памћење“ одваја Бергсон потпуно од „чистог памћења“ или „чистог сећања“, које је, као чисто духовна функција, потпуно независно од мозга<sup>2</sup>).

Психофизички паралелизам има много противника, који заступају хипотезу „психофизичког узајамног дејства“. То значи узајамно дејство душе на тело, и обратно, за оне који заступају хипотезу супстанциал-

<sup>1</sup>) I. Geysler, о с., с. 83, 116.

<sup>2</sup>) H. Bergson, *Matière et mémoire*, 11. éd., с. 137, 152. — Психофизички паралелизам је по Бергсону „психофизиолошки паралогизам“ (Бергсонова расправа под тим именом у *Revue de métaph. et de morale*, 1904, с. 895 и д.).





ности душе и врло оправдано тврде да је тело само орган преко кога душа саобраћа са светом, дајући и примајући. Од исправности и способности тог телесног инструмента зависи, разуме се, душевни живот, али сама душа је нешто више, нешто сасвим различно, на име, непросторно, нематериално биће. Међутим, и хипотеза узајамног дејства има пуно тешкоћа. Ни она не даје одговор на старо филозофско питање, како у опште дух и тело — две апсолутно различне супстанције — могу дејствовати једна на другу? И како су могући прекиди у низу чисто физичких појава ако душа на њих може дејствовати? И, обратно, шта бива с психичким појавама кад изгледају прекинути, ишчезли? По неким новијим психолозима, заступницима ове хипотезе, узајамно дејство се односи само на психичке и физичке појаве као такве, емпиријске, без обзира на њихове супстанцијалне подлоге. И кад они још наглашују да узајамно дејство значи само условљеност, функционалну зависност, онда се то у ствари једва може разликовати од психофизичког паралелизма.

Тешкоће и једне и друге хипотезе избегава, како неки тврде, Аристотелова хипотеза по којој је душа ентелехија тела, т. ј. принцип живота, унутрашња сила која га креће. По њима зато само та хипотеза може да објасни нераздвојну везу једне одређене душе с једним одређеним телом<sup>1)</sup>.

Довођење духовних појава у везу с физиолошким — и кад би се то поставило за једини задатак Психологије, — неће, као што смо видели, никад моћи бити ни близу потпуно. Зато ни највеће присталице „психофизичког материализма“ не могу мислити да ће Психологија икад моћи бити сведена на Физиологију као један њен део. Чак и кад би то било могуће, Психологија би остала увек самостална или бар засебна наука, поред Физиологије, много више но што је нпр. Геологија засебна Природна Наука поред Физике и Хемије. Психологија би увек била самостална поред Физиологије, бар исто онако као што ће Физиологија увек бити самостална поред Физике и Хемије. И као физиолошка, Психологија ће увек чинити засебно научно поље, не само због необичне сложености душевних појава, као животних процеса, него нарочито због њиховог сасвим изузетног положаја и највећег значаја за човека. Физиологија не може заменити Психологију.

Веза Психологије с Физиологијом је свакако врло тесна. Али за сад, можемо слободно рећи, чини често Психологија веће услуге Физиологији нервне система но што их од ње прима. Пред понеким проналаском Анатомије мозга стоји Физиологија немоћна да га схвати, док се не обрати чисто психолошким чињеницама. До душе, новија Физи-

<sup>1)</sup> I. Geysler, o. c., c. 101, 117, и истог писца *Lehrb. d. allg. Psychol.* I., 3. A., 1920, c. 356.





ологија мозга, и нарочито његова Патологија, биле су од користи и за Психологију. Што је у психолошком погледу изгледало врло просто, показало се као врло сложено, кад су различне повреде појединих делова мозга показале да поједини чиниоци тих привидно врло простих појава могу бити различно модификовани или и сасвим изостати. Тако су нпр. расветљени различни облици глувоће и немоће као више или мање сложени механизми говора и разумевања речи. Међутим, не смео заборавити да Физиологија, одн. Патологија мозга, претпоставља Психологију, јер је на крају крајева увек упућена на чисто психолошку методу интроспекције (самопосматрања): иначе њени проналасци не би сами по себи, разуме се, могли имати никаквог психолошког смисла. Па ипак и данас још има научника који до душе више не идентификују психичке појаве са можданим процесима, као што чини најгрубљи материализам, али свест сматрају само као дејство и производ тих процеса, као више или мање узгредну појаву која их прати („епифеноменизам“). Мозак сам изгледа им довољно оправдање њихове теорије. Мозак је доиста најсложенија ствар на свету. Али баш зато се тај тако рећи најсложенији делић стварности неће никад моћи потпуно познати. У осталом, видели смо, и кад бисмо „физичко-хемијске“ процесе у мозгу могли познати до последњих детаља, душевни живот као такав не би нам био јаснији. Компликујмо молекуларна кретања у мозгу колико хоћемо, никад нећемо добити ништа апсолутно различно од тих кретања (као што је психичко).

Оно што Психологија мора тражити, то је да разуме душевни живот, као такав, као целину, да схвати „психичку структуру“, да нађе смисао, циљ, вредност у сваком покрету. Квалитет је у Психологији важнији но квантитет. У осталом, психичке појаве су, можемо рећи, све мање физиолошке што су више психичке. Што је слабија веза с телом, то су активнији, виши, сложенији психички процеси. Сложенији у том смислу што их је све више у једном моменту, што су у једном духовном акту уједињени сви психички садржаји који су у том моменту потребни. То не значи да има духовних аката потпуно независних од свих физиолошких услова. Сви су, и највиши духовни процеси условљени физиолошки баш у том смислу што обухватају и ниже психичке процесе који су нераздвојни од физиолошких. Али никакву директну везу није могућно утврдити. А пошто сви психички процеси чине једно нераздвојно јединство, тако да је немогућно одвојити ниже од виших, то се можемо питати не само у колико, но да ли мозак у опште служи и психичким процесима као таквим. На то неки, као нпр. Бергсон, одговарају да мозак не додаје ништа оном што прима и да служи само акцији а не репрезентацији (представљању), т. ј. чисто психичкој функцији<sup>1)</sup>.

<sup>1)</sup> Н. Bergson, о. с., с. 16, 69.





После свега до сад реченога могло би се помислити да о физиолошкој Психологији не би требало ни говорити. Ако би она имала значити Физиологију душевних појава, о њој доиста не може бити говора. Међутим, ми смо већ раније видели да то не значи ништа друго до изучавање душевних појава у вези с кореспондентним нервним процесима. То експликативна, строго научна Психологија мора увек покушавати. Јер и чисто психолошка законитост, коју неки заступници строго физиолошке Психологије у опште споре<sup>1)</sup>, утврђује се, као што смо видели, често тек преко законитости у физиолошким процесима који прате психичке. Само, ко би смео тврдити да свака експликативна Психологија може бити једино физиолошка Психологија? Ко би могао утврдити, пре свега, смисао чисто психолошке законитости? Ко би смео тврдити искључиво, безизузетно важење психолошких каузалних закона? Зар слобода и стваралачка моћ духа не значе управо могућност да исти узроци („мотиви“) не дају увек исте последице (одлуке и радње)?

(Свршиће се)

Д-р БОРИСЛАВ ЛОРЕНЦ

## ШКОЛСКА РЕФОРМА У ЕНГЛЕСКОЈ

Немачка није једина покушала да реорганизује своју школску наставу после рата. Изгледа да је велики рат навео сваку нацију да изврши испит своје савести, да провери да ли је добро припремила своју децу за оружану борбу и да их васпита за мирољубиве борбе које следе примирју од 11 новембра. Тако је и Енглеска започела један велики напор објављујући „Уредбу о Васпитању“ од 1918 год, која се у обичном говору назива Фишеровим законом.

### I

Школски режим у Великој Британији, како у основним тако и у средњим школама, био је пре 1914 год. веома разнолик. Енглеска и Галска имале су уређење које се сасвим разликовало од уређења у Шкотској и Ирској. Било је, као и у Француској, државних и приватних, слободних школа. Али државне, јавне школе, уместо да буду подвргнуте јакој централизацији, биле су потчињене локалним изабраним властима, нарочито грофовинским саветима; те „власти“, да употребимо реч која се непрестано понавља у енглеском педагошком говору, подлегале су

<sup>1)</sup> Нпр. Th. Ziehen, *Grundlagen d. Psychologie*, 1915, II, с. 57. — Слично тврди и Натроп да чисто психолошке, „сопствене теорије свесних појава, која објашњује из закона, поред и изван Природне Науке не може бити“. Зато каузално објашњење појава свести не може бити једини задатак Психологије (о. с., с. 6, 7.)

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА





тutorству „Board of Education“-а, Министарства Просвете, али је то тutorство било веома слабо и удаљено. Приватне школе имале су скоро све, као и у Француској, верски карактер; али, у место да припадају готово искључиво једној јединој цркви, оне су се делиле на разне вероисповести, на ситније секте, на католичку вероисповест, а нарочито на англиканску у Енглеској и презвитерску у Шкотској. Закон од 1902, који је донела конзервативна странка, повећао је државне субвенције, дајући их и легалним и приватним школама, под условом да подједнако подлежу контроли грофовинских савета, коју у осталом није било тешко подносити. Та помоћ, коју су конзервативци осигурали својој традиционалној савезници, англиканској цркви, раздражила је раднике социалисте као и дисидентске групе, и допринела је изборном поразу униониста 1906 год.

Без обзира на ту политичко-верску дебату, многи Енглези су се показивали задовољни својом школском наставом. Они су радо поредили гипкост њиховог режима, разноликост њихових школа са једноликошћу у Француској и Немачкој, наметнутом од стране државе. Ипак, тај оптимизам није био општи. Неколико професионалних педагога жалили су се на слабост средње наставе. Радничка странка, тако силна од почетка XX века, тражила је да се појача основна настава и да се обезбеди једнакост деце у погледу наставе. Најзад, људи који су добро познавали Немачку, као што је лорд Халдејн, приписивали су економско развиће те земље савршенству њених основних, виших и професионалних школа; они су узимали за пример чувеног Кершенштајнера, директора јавних школа у Минхену, који је мало по мало навикао своје сународнике на идеју да се обавезно школовање продужи до осамнаесте године. Јавно мњење у Великој Британији мало се интересовало за те пројекте рефорама пре рата.

Рат је имао све да измени. Прека потреба да се што пре обуче хиљаде војника, криза муниције, сваког дана неопходнија потреба за техничаре, тумаче и специалисте сваке врсте, дадоше на знање да треба развити наставу на све могуће начине. Човек који покуша да оствари законодавно дело ради задовољења тих потреба јесте Г. Херберт Фишер: већ чувен професор, историчар познат са својих радова, поглавито са свога дела о бонапартизму, које је преведено на француски, он постаде Министар Просвете децембра месеца 1916, и на том месту остаде до пада Лојда Џорџа. Нови Министар отпоче са једном широком анкетом, консултујући не само професионалне наставнике, већ и индустријска удружења, радничке синдикате и администраторе вароши или грофовина чувених по својим школама. Тако обавештен, он изнесе своје пројекте пред Доњи Дом 19 априла 1917, у једном двочасовном говору у ком је изложио, не још један прецизан програм, већ главне потребне новине. „Сви разумеју, рекао је он у суштини, да треба побољшати наше школе, у часу када рат гута многе од оних који би били природне вође ове





WWW.UNILIB.RS

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

генерације. Задржимо локални систем на који је наша земља навикнута, али одобримо држави добре кредите да би могла субвенцијама потпомаћи напоре школских власти; у замену за те субвенције, држава ће себи резервисати право да контролише каквоћу, методе и организацију наставе. Побољшаћемо нарочито основну наставу за коју се учитељи, рђаво плаћени, већ тешко прибављају, што ће се после рата још погоршати. Развићемо и средњу наставу, која за сада прима сувише мали део наше младежи. Васпитање деце у опште за сада је запостављено: то се мора променити. Многе друге реформе следоваће овој.“

Ова беседа, чије сам ја само основне идеје изложио, била је повољно примљена у Доњем Дому. Министар могаде дакле спремити свој предлог закона, који би примљен не наишавши у Скупштини на отворену опозицију ни једне странке. Други један закон прошири и на шкотску већину одредаба које садржи „Акт“ (закон) изгласан за Енглеску и Галску земљу. „Закон о васпитању“, са своја педесет и два члана, представља први већи напор учињен у земљи практичних и ограничених експеримената, у циљу систематизовања наставе и обезбеђења реда и доследности у студијама, почев од раног детињства па све до краја младићског доба. Његов циљ, како то показује и увод, јесте „установљење једног националног система јавне наставе погодног за све оне који су у стању да се њиме користе“.

Ево главних одредаба. Забавишта (nursery schools) су установљена за децу од две до пет година; затим долази основна настава, обавезна свуда до четрнаесте године, а до петнаесте онамо где то власти нађу за сходно, што ће се извести стварањем потребних допунских курсева. Затим младићи или, како то каже закон, „млада лица“ оба пола која не улазе никако у више основне или средње школе, мораће похађати после-школску наставу, обавезну од четрнаесте до шеснаесте, а доцније и до осамнаесте године. Лекарски надзор по школама, бесплатан за све, јако је организован. Забрањује се индустријски рад деци испод дванаест година; а ограничава се на неколико часова дневно за децу испод четрнаест година. Најзад, предвиђене су финансијске мере које имају да олакшају приступ у средње школе свима ученицима основних школа који се покажу заслужни.

Оно што одмах публици пада у очи, оно што јој се с правом учини суштина закона, јесте настава створена за „млада лица“ у „продужним школама“ (continuation schools). Министарска анкета показала је да на 2.800.000 дечака и девојчица између четрнаест и осамнаест година, 80% не добија никаку наставу: они који би, одмах по ступању у доба разума, око осамнаесте године, и хтели наставити прекинуто школовање, опажали би да тај четворогодишњи прекид јако отежава настављање студија. Продужне школе имају бити бесплатне и обавезне и, што је главно, то нису више вечерње школе за заморене и дремљиве шегрте:



предавања у тим школама могу се држати само између осам часова ујутру и седам увече, а послодавци су дужни да дечацима и девојцицама оставе довољно слободног времена. Сваки ученик мора походити три стотине двадесет часова годишње: ти часови могу бити распоређени на разне начине, према локалним потребама. Расписи Министарства Просвете показују његову склоност за осам часова недељно за време четрдесет недеља; тих осам часова могу бити распоређени на све радне дане у недељи, или груписани у два полу-дана, или чак, што би било незгодно, у једном једином дану посвећеном учењу. Властима је остављено да реше ове појединости. Оно што је главно, то је да ова настава подразумева не засебна, неповезана предавања, изабрана насумце, као што се то сувише често дешавало у друштвима за после-школско васпитање, већ једну програмску целину која наставља дело основне школе, тако да развије интелигенцију и способност дечака и девојчица.

Осим тих потребних остварења, закон од 1918 указује и на многе друге као могуће. Предвиђени су курсеви за одраслу младеж, летишта за време распуста, средишта за телесно васпитање; деца сувише удаљена од школе могу добити благодетељање да би се сместила у породице које станују ближе. Законодавац пружа веома разнолик програм доброј вољи пријатеља младежи обећавајући им државну новчану потпору. Тај племенити идеализам, тај демократски дух објашњава добар пријем на који је наишао „Закон о васпитању“ код народа који је, после 11 новембра 1918, веровао да су све наде допуштене. У осталом, један покушај који је баш тада извршен изгледало је да их оправдава. Као што је обавезно служење војске довело на егзерциришта пуно неписмених војника и великих незналица, тако је и једно друштво, основано иницијативом лорда Горела, почело за време лета 1918 да пружа основно васпитање са доста успеха. Осим тога, закон је успокојавао бојажљиве употребљавајући поступност. За време седам година, обавезно школовање има бити само за дечаке и девојчице од четрнаесте до шеснаесте године, а не и за оне од шеснаесте до осамнаесте године; у истом међувремену, допуштено је задовољити се са две стотине осамдесет, уместо три стотине двадесет часова годишње. Извесне велике вароши налазиле су чак да је влада сувише несмела и да је минимум од три стотине двадесет часова недовољан: Лондон, Бирнимгам, Брадфорд, Манчестар, истакоше се ревношћу којом се власти дадоше на припремање оснивања и уређења продужних школа. Митинзи ђачких родитеља, већином из радничке класе, бише одржани да би се проучило примењивање закона и утврдиле жеље породица; у Нотингаму на пример, одлуке донесене на једном митингу ове врсте бише предате написмено властима, које обећаше да ће их имати у виду. У току целе 1919 године, могло се веровати да примена Фишеровог закона неће наићи на сметње.



## II

Првобитно одушевљење ускоро се спотаче о многобројне тешкоће. Неке од ових лако је било предвидети, док су друге произашле из економске ситуације неочекиване за победиоце.

Извесне препреке потекоше од великог броја локалних власти које су имале да примењују закон. То су грофовински савети и Савети грофовинских вароши (County Boroughs), затим Савети негрофовинских вароши (Non-County Boroughs, које имају више од 10.000 становника), и најзад варошких дистриката (који броје више од 20.000 становника). Могло се очекивати да ти савети немају сви исту добру вољу, исто расположење, исту компетенцију. Ипак, жалбе у том погледу нису биле веома многобројне. Ускоро је у Лондон послато довољно локалних планова да се запосли Министарство Просвете, које је имало да их потврди пре но што одобри потребне субвенције. Тако је, 15 новембра 1920, парламентарни секретар Министарства изјавио да је детаљне планове за продужне школе већ послало једанаест грофовина, једанаест грофовинских вароши и двадесет негрофовинских вароши или варошица.

Озбиљније су биле политичке, управо политичко-религиозне тешкоће, проузроковане супарништвом између неутралних јавних школа и професионалних приватних школа. Г. Фишер је покушао да том гложењу стане на пут помоћу споразума који би ишао до стапања. Он је, 27 априла 1920, изнео да би се споразум могао постићи кад би се најпре сложили у овим принципима: 1) верска настава биће организована у јавним школама, али ни један наставник тих школа неће бити приморан да је предаје силом; 2) власти ће имати права, у замену за субвенције одобрене приватним школама, да се служе њиховим зградама као учионицама у часовима кад су слободне. Али тај пројект споразума, доста лепо примљен од стране англиканске Цркве, није до сада успео због неповерења учитеља јавних школа и због одбијања извесних верских група, нарочито католичке. Међутим, те верске тешкоће, које нису од јуче, нису довољно озбиљне да због њих пропадне закон<sup>1)</sup>.

Има друштвених тешкоћа. У почетку, закон је био лепо примљен како од стране послодаваца, тако и од стране радника. Али се ускоро појавише разлике у мишљењу. Радници су тражили у продужним школама једну општу хуманистичку наставу, која би развила све способности дечака и девојчица; послодавци су пак били за практичну, већ професионалну наставу, која би спремала користан персонал за фабрике. Министарство Просвете на послетку се изјаснило за први систем, то

<sup>1)</sup> Један пример ће показати важност верских питања: чл. 21 Закона о васпитању, који установљава благодетељање за децу која станују сувише далеко од школе, препоручује да се та деца сместе у породице исте вероисповести које и дефини родитељи.



јест да од четрнаесте до шеснаесте године васпитање има бити опште, а од шеснаесте до осамнаесте настава специјализована према личним позивима у животу. Отуд истакнуто неповерење извесних индустријалаца према продужним школама. Понеки су покушали да их замене практичним школама (work schools) организованим по њиховим фабрикама; али раднички синдикати бојкотију послодавачке школе. Затим, започета у априлу 1920, примена оног члана закона који забрањује индустријски рад деци испод дванаест година незгодно се подударила са општим недостатком јевтине радне снаге. Најзад, три стотине двадесет или бар две стотине осамдесет часова одузетих сваке године продуктивном раду дечака и девојчица доприносе такође поштравању те кризе, опасне у доба скупоће. Тако је Закон о васпитању изгубио драгоцени ослонац међу послодавцима.

Друга једна сметња, неизбежна али привремена, јесте недостатак учитеља, нарочито за продужне школе. Како се њихова предавања држе дању, у исте сате кад и предавања у основним школама, не може се тражити од учитеља да у продужним школама држе накнадне часове. У осталом, посао би био сувише тежак за њих. Прорачунато је да би у једној осредњој енглеској вароши продужне школе имале бар 2000 ученика; ако се узме да школске зграде садржавају по четири стотине седишта, онда то чини пет група по четири стотине ученика. Са разредима од четрдесет ученика, сваки би учитељ протурио кроз руке за време једне недеље (ако су осам часова распоређени на по пет школских дана) две стотине ученика. А овима су потребни учитељи нарочите врсте: као што то каже распис Министарства Просвете, ови ученици се разликују од ученика основних школа годинама старости, од средњошколаца својим тежњама, а од и једних и других ограниченим бројем часова које посвећују учењу и веома живим осећајем независности. Требало би дакле образовати један сасвим нов персонал, састављен од људи не само учених, већ и упознатих са професионалним стварностима, способних да заинтересују своје слушаоце за индустрију, трговину и модерни живот. Почело се са тражењем таквих људи у доста разноликим срединама: међу бившим добровољним професорима вечерњих школа, међу вођама бојскаута или планинки, међу ученицима радничких курсева, међу некадањим активним официрима и подофицирима који су у рату дали доказа о специјалним способностима. Разуме се да се мисли доцније заменити тај персонал покупљен с брда с дола хомогенијим наставничким кадром, састављеним од људи са универзитетском спремом, који ће осим опште образованости имати и практичну спремност. Проблем је дакле тежак за време првих година, али није нерешљив.

Праве тешкоће, оне које су парализовале примену закона, јесу економске тешкоће. Г. Фишер је још 1917 године изјавио да су његове реформе изискивале знатне трошкове, али је стварност превазишла сва





његова предвиђања. Најпре се морало заузети за повишење учитељских плата. Сви су признавали да је то потребно; у осталом, чланови наставничког кадра, груписани у једном снажном удружењу од 110.000 чланова (National Union of Teachers), водили су оштру кампању упућену на јавно мњење и надлежне власти. Лондонски учитељи, налазећи да је Г. Фишер сувише спор у задовољењу њихових интереса, приредили су праву буку против њега на једном јавном скупу на ком је он имао да одржи говор. Добра воља није недостајала министру; али, како су месне власти, које самовољно располажу својим локалним буџетима, требале да пристану на та повишења издатака, споразум са њима није био лак. Најзад се успело да се образује један одбор од четрдесет четири члана, од којих су двадесет два били представници власти, а двадесет два представници наставничког кадра: то је Бернхамов комитет, тако назват по имену свога председника, лорда Бернхама (Burnham), који унесе велику активност у управљање радом тога комитета. Он састави општи преглед чиновничких плата, утврђен 30 септембра 1920, и примљен званично од стране Националног Удружења Учитеља.

Али су нове плате тешко пале грађанима баш у часу кад је почињала, пред крај 1920, кампања против расипања. Та кампања, коју су живо водили у Доњем Дому и у штампи противници владе, би лепо примљена у најразличитијим срединама. Она истаче као разлоге и друге велике издатке који проистичу из Закона о васпитању, као што је установљаване нових наставничких места, и нарочито, зидање многих школских зграда (а зна се колико данас кошта и најмања чатрља): влада мораде чинити уступке тој „кампањи за штедњу“. Преговори између Г. Фишера и лорда Бернхама доведоше до споразума: да ће нове плате бити задржане, али да ће се задржати установљаване нових наставничких места. У исто време, влада изјави да ће, изузев изречно одобрење кабинета, сви планови који се односе на издатке још незапочете, бити привремено обустављени. Нађе се још један начин, веома досетљив, да се обуставе извесне мере које према закону постају извршне тек после рата: рат још није заршен, каже се у једном распису Министарства Прэсвете, пошто још није потписан мир са Турском; према томе одредбе, као што је она која забрањује смањивање броја часова за децу испод четрнаест година или она која допушта властима да продуже обавезно школовање до петнаесте године, немају још законску снагу. У осталом, и један закон о запославању и трајању рада (Employment Act), који је ступио на снагу у почетку 1921 године, обустави примену неколиких чланова Фишеровог закона.

Овај је ипак и даље имао многе и одлучне присталице. Неколико великих вароши протестоваше против одлагања одредаба које се односе на рад неодраслих; на годишњој скупштини трговачких и занатлијских удружења, генерални савет придружи се комитету који управља Рад-



ничком странком и осуди сваки пројект који би ишао на то да смањи издатке потребне за васпитање. Лорд Халдејн упозори своје сународнике на факат да се Немачка после рата труди више но икад да развије своје економско и научно делање. Ма да је пристао на одлагање, наметнуто му од стране његових колега, Г. Фишер није престајао да указује на могуће реформе, да подстиче грофовинске савете, да предсказује за боља времена потребне напретке у средњој настави: ето, говорио је он, варош Манчестар је приморана да, из недостатка места, одбије упис у средње школе 3000 ученика способних да се користе тим школама! Неколико вароши отворише продужне школе. Лондон отвори своје јануара месеца 1921: многи ученици се уписаху у њих, и на крају године *Тајмс* објави да су оне одговориле свима очекивањима својих оснивача и да су чак служиле економском животу у земљи, благодарећи везама између њих и посредничких предузећа за налажење рада.

Али присталице штедње, подржавани од стране јавног мњења, нису предавали оружје. Они су успели да се образује један одбор коме је стављено у дужност да истражује све издатке који би могли бити одложени или укинати: тај одбор, назват по имену свога председника Џедов одбор, поднесе у фебруару 1922 један рапорт у ком предлаже да се буџет Министарства Просвете смањи за осамнаест милиона ливара стерлинга. Узбуђење је било тако велико да влада мораде одбити тај драконски програм: Министар Финансија изјави да ће се ограничити на редукацију од шест и по милиона ливара; Министар Просвете показа где би се у главном та уштеђевина могла извести: школе за ненормалне, лекарски прегледи и вечерње школе које су продужење средњих школа. Плате бише задржане по систему Бернхамовом; али се хтедоше наметнути учитељима задржавања за пензију. Истина, већина Доњег Дома унесе (јула 1922) извесне исправке у тај пројекат, те је на тај начин кабинет Лојда Џорџа претрпео један од ретких пораза које је искусио у садањој скупштини. Али оно што није мање значајно, јесте да су извесне вароши, истакнуте дотле својом делатношћу у корист школске реформе, почеле показивати нове тежње. Зар није савет лондонске грофовине, преображен скорашњим изборима, затражио од Министарства Просвете да га овласти, ако не баш да укине, а оно бар да обустави обавезне продужне школе (маја 1922)?<sup>1)</sup>

<sup>1)</sup> Од тада се тежња ка штедњи, ка одлагању нових издатака, све више манифестовала у влади. С тога је једно од главних наставничких удружења, National Federation of Class Teachers, на својој годишњој скупштини у Шефелду, пред крај септембра 1922, изгласало једнодушно, мање један глас, једну резолуцију којом осуђује назадњачку политику Министарства Просвете. Неколико недеља доцније, због промене владе, то Министарство је изгубило свога шефа, Г. Фишера, који се толико заузимао за наставу. Влада Бонара Лоа однела је победу на законодавним изборима благодарећи свом програму који је обећавао озбиљне штедње. Стога се одмах после тих избора почело говорити да ће се плате смањити, да ће се изменити оне „Берн-







Ситуација је за сада и сувише замршена, а будућност сувише неизвесна да би се могао извести какав сигуран закључак. Међутим, ја верујем да би било нетачно завршити ово излагање сувише песимистичним тоном. Закон о васпитању није укинут; они који су највише допринели да се обустави примена његових главних одредаба тврде да је то обустављање само привремено и да ће оно престати кад се благостање буде повратило. Први покушаји учињени са продужним школама допринели су да се исправе погрешке које су постојале у почетку, да се утврди које су методе погодне за нову публику. Радничке масе и даље су одлучне присталице Фишеровог закона; тај закон је обележио један програм који може бити одлаган, али који више неће бити заборављен.

(С француског превео Бог. П. Јањић)

ЖОРЖ ВАЈЛ

## КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Р. В. Емерсон: *Управљање живошом*. С енглеског превела и предговор написала Исидора Секулић. Београд, издање С. Б. Цвијановића, 1923, стр. XIII и 212. Цена 25 д.

Нисам читао ништа од Емерсона осим ове књиге, и ништа о њему сем предговора Г-ђе Секулић. Према овој једној књизи ја не могу дати повољно мишљење о Емерсону као моралисти који нас упућује како да управљамо животом. Јер ни њему самом нису јасни смисао и циљ живота, нити он види добро стазе којима ваља грести к томе циљу, нити

хамове тарифе“ за које је изгледало да су дефинитивно усвојене. Учитељи протестоваше, говорише неко време и о штрајку; али обазривост најзад претеже: једна изванредна скупштина, у којој су узели учешћа 1700 изасланика Народног Удружења Учитеља, одлучи да усвоји редукуцију од 5% за учитеље основних школа. Да ли ће и остали чланови наставничког кадра морати принети исту жртву? То се питање сада расправља.

Упркос тако незгодним околностима, пријатељи наставе не губе храброст. Они тврде да је ситуација боља у јануару 1923 него што је била јануара 1922, зато што се пробудила приватна иницијатива. У Лондону, на пример, благодарећи тој приватној иницијативи, функциолишу једанаест „voluntary day schools“ (приватне дневне школе) за дечаке и девојчице од четрнаест до осамнаест година; и по другим великим варошима, необавезне, приватне продужне школе имају оданих присталица. С друге стране, општинске власти у неколико вароши, констатујући да нерад захвата многе неодрасле, отвориле су за њих школе, да би од њих отклониле уличну опасност. Најзад, ма да му је примена одложена, закон од 1918 није укинут; као што је то рекао Г. Фишер у једној беседи неколико дана после своје оставке, сам факат да принцип продужних школа од сада стоји записан у законик, у Statute book, довољан је да оправда и најлепше наде за будућност.



познаје средства која ваља употребити и методе којих се треба држати да би се добро управљало животом. Емерсон је у овој књизи непоуздан путовођ својих читалаца, јер непрекидно скреће с пута којим је пошао, баца се на странпутице, враћа се натраг, и задржава сувише на неважним местима. Он је сав неједнак и нераван. Неки пут је његова мисао истинита, дубока, готово генијална. Али за тренутак па се Емерсон отисне с те висине и стрмекне у обичне, свакодневне мисли, или се чак загреје заблудама, па их уздиже као истине. Г-ђа Секулић вели за њега да је *сјајан* есеист. Доиста, има у њега врло много сјаја, али различне врсте. Час је то сјај дијаманата, час пресијавање тек изливеног комада бронзе, час светлуцање трулог дрвета у мраку. Емерсону као да није било стало до тога да нас обавести, него да нас засени својом афористичком духовитошћу и запрепасти масом научних појединости које су поселе његов мозак. Емерсон препоручује да се говори искрено и јасно, а он не чини ни једно ни друго. Ако се хоће да говори искрено, нашто онда нагомилати и збити у једну књигу масу разних научних ствари исказаних и сувише аподиктички, без доказивања и објашњавања, кад оне у оваком облику не доприносе ни мало разумевању животних циљева? Ако је хтео бити јасан, зашто је напунио и препунио своју књигу многим тамним и нејасним афоризмима, непознатим именима, стиховима разних песника, цитатима појединих писаца и анегдотама које врло мало помажу да се разуме вештина управљања животом? Зашто је употребио тешке метафоре, претеране хиперболе, смела и нетачна упоређења који, набациани једно на друго, стешњени, исецкани као секиром, чине књигу и сувише неразумљивом? Има реченица које треба разрешавати као ребусе, других које, као речи опсенарске, имају звука али не и значења, трећих које су поезија, а не морал и филозофија. Једну главу своје књиге (VII) Емерсон је назвао *Посматрања на дохваш*, а требало је то ставити као наслов целе књиге, јер би јој то најбоље пристајало. Он сам даје разјашњење тога факта. „Ја који сам у свом животу слушао много говора и дебата, читао песме и књиге свих врста, конверсирао с многим људма од духа, ја сам све једнако жртва сваке нове наштампане стране“. То је штета за Емерсона, али још већа за читаоца његове књиге. Изобилје разноврсних и разнородних тврђења збуњује човека уместо да га чему научи. Таман се читалац докопа какве паметне идеје, а она намах одлетела негде далеко, а пред њим дефилију друге, слабе и незнатне, нетачне, погрешне, нејасне, кадшто претенциозне, надмене, и готово увек претерано китњасте. Таман сте нагризли једну тему, а Емерсон вам је истрже и даје вам другу, трећу, четврту — као што бива у салонима беспосленог света, у којима сваки износи на пазар свој дух, своју оштроумност, свој научни пртљак и своје лексиконско знање, да би се што јаче истакао испред других. Питао сам се читајући ову књигу: шта хоће овај добри Емерсон? Нити озбиљно развија какву





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

научну идеју, нити врши исцрпну критику савременог живота, нити ствара какав свој филозофски систем, нити јасно износи морална начела која би служила појединцима за управљање животом, нити даје скицу нове друштвене организације, која би омогућила бољи живот и веће благостање ширих маса. Ништа од свега тога. Он је само један козер вишега ранга и јачега ауторитета, да употребим познати израз једног нашег чувеног државника и дипломате. Он се од обичних салонских козера разликује тиме што узима значајније теме, што располаже духовитим реченицама, што има местимичне дубине у идејама и повлачи овде-онде гениалне потезе. Али је несрећеност и неvezаност његова писања сасвим слична разговорима по салонима. Стил његов подсећа у исто време и на Тацита и на Виктора Ига, само је мање јасан но у првога, а мање снажан но у другога.

\*

Нећу поредити Емерсона са митолошким Протејем, али он збиља мења свој лик у току ове књиге. Једном говори као мислилац трезвено и разумно. Затим дође песник, одгурне у страну мислиоца и отпочне своје поетске декламације пуне претераности и нетачности. Ето га затим моралист, који говори да „ничија срећа не може постојати крај несреће других људи“, и који каже: „праве и трајне победе јесу победе мира а не рата“. И таман да му довикнете: браво! а велики моралист се у тренутку, брзином Фреголијевог, преобрати у крупног буржоу који с презрењем говори о маси или даје практичне савете за постизање личне среће. Замало па се пред вама јави научник упознат са резултатима природних наука, да га убрзо замени свештеник, истина мало бунтован, али опет загрејан религијским осећањем и веровањем у промисао. Али у свим тим разним улогама он није умерен и опрезан у тврђењу и суђењу. Кад једну ствар брани, Емерсон то чини страсношћу једног адвоката, а кад је напада, узима оштар тон државног тужиоца. Кад хоће да омаловажи масу, коју он, наравно, није добро проникао, он вели: маса је животињска, малолетна, блиска шимпанзу. За отмено друштво такође има претераности у оцени: „Оно нам“, вели, „чини услуге једне парфимерије или једног завода за прање“. Ако ничега другога, требало би да се Емерсон сетио једног отменог друштва које је дало Ларошфукоа-а, чије су идеје и по јасности и по тачности и по духовитости далеко изнад ове књиге Емерсонове. Кад хоће да похвали скромност, он опет претерује, говорећи да светски човек: „прави се нико, облачи се просто, не обећава ништа, извршује много, говори једносложним речима... Његова конверсација се креће око питања о времену и дневним новостима, ну покадкад дозвољава да буде ухваћен у некој мисли и онда скида браву са своје учености“. Ако је такав мутавко светски човек, зашто Емерсон на другом месту говори да се „без интелигентне конверсације зарасте у маховину?“ Јер говор о времену и дневним но-





востима зацело се ни у Америци неће сматрати као интеллигентна конверсација која треба да „пробуди у људма осећање достојанства и да их упуту на нове начине живота“. И пошто је најпре тражио од светског човека да попут дивљака говори у једносложним реченицама, Емерсон се баца у претеране похвале конверсације. „Нема књиге ни уживања у свету која би се с тим дала сравнити“. Па онда додаје: „Конверсација нам не једном него *увек* поново даје осетити да нас себи зове једна духовна сила чија нам уопштења у Васељени дају више радости и користи него ишта од онога што сада зовемо философијом и литературом“. Ова последња реченица не само што је нејасна и магловита, него је претерана и нетачна, у колико се може назрети њен смисао.

Прочитајте у Емерсона главу о *Понашању*. Пуна је претераности, нарочито у химни очима. Емерсон је заборавио на циљ своје књиге, па се сав занео цртајући моћ и снагу очију. „Очи откривају древност душе, то јест кроз колико је облика већ прошла на путу уздицања“. Тако што не личи Емерсону, чак ни Смајлсу, него како Рудезу. „Разлог што нас људи неће да послушају“, продужује Емерсон, „то је што на дну наших очију виде блато“. У ствари, нити се блато у души рђавих људи појављује у очима, нити се кроз бистре очи види чисто срце. Много пута безазлене очи крију опаку душу. Емерсон има пуно таквих захукталих фраза, које откривају у њему козера, духовита, лепорека, али кашто и сувише брбљива, а понекад и настрана. Он нпр. сасвим озбиљно понавља стару фразу: колико човек зна језика толико и вреди, ма да је она данас сасвим изгубила своју некадашњу вредност. А кад говори о скромној одећи, он истиче за углед Наполеоново „једноставно одело“ и Гетеово „више рђаво него добро одело“ које је он волео носити „у саобраћају са странцима“. Међутим, и један и други нису се тако облачили из скромности него из таштине и афектације. Кад је човек Лаплас, није му зазорно шетати са оцем сељаком под руку пред најлепшим светом у тилеријској башти, каже тачно Легуве...

\*

Емерсон се стално, пошто је излио пред нас своју афористичку, често мутну и пенушаву мудрост, баца у претераности. „Кад осетите да вас срећа привлачи, то је јемство да вам је и на домаку“. „Наше молитве су пророци“. Или још: „Кад неки бог зажели да јаше, макоји иверак или шљунак ће наупити, истераће крилате ноге, и послужиће богу као коњ“. Кад Сима Милутиновић пева: „Колумбија из пучине никне, кад одважник науми је наћи“, и кад Едмонд Ростан пише: „Мислећи на цвеће често успемо да оно и никне“, онда ми знамо да су то снажне песничке фигуре које поезији силно појачавају лепоту. Али шта ће те претераности у делу једног моралисте, којем је дужност да пази на тачност својих поставки, те да не прецени или потцени значај воље у акцији човековој! Како да разуме читалац ону фразу о моли-





твама које су пророци или о богу који јаше иверје и трунке? Кад човек чита поетска дела, он то не ради ни због какве позитивне и непосредне користи. Он од поезије не мора тражити ни тачност, ни прецизност, чак ни јасност. Али од моралисте који жели да нас упуту у управљању животом, ми не можемо, без оправданог протеста, примити загонетке које треба с муком одгонетати и фразе које нас, својом сувишном концизношћу и недовољном разумљивошћу, могу лако збунити. Кад Емерсон тврди да је *највиша врлина увек прошив закона* и да је *већина великих резултата у историји изведена срамним средствима*, па то не објасни и не растумачи, онда се то може узети као пропагирање политичке деспотије или анархизма и нихилизма. И како читалац да измири то Емерсоново мишљење са тврђењима његовим о важности закона и о вредности моралних акција, која се налазе на другим местима његове књиге?

Многе реченице Емерсонове тешко су схватљиве или се сасвим отимају свакој логичној анализи. „*Сваки је човек свежањ муња; он је талас таласа и ватра ватре*“. — „*Заменио је своја пијачна кола сунчаним кочијама*“. — „*Дивна звездана прашина и магловита мрља Ориона*“, „*судбоносна година Мизара и Алкора*“ „*морају се спустити и морају се употребити у вашим свакидашњим мислима*“. — „*Сукцесија мисли није ништа друго до расподела целине у каузалне редове*“. — „*Триње од сламе и прашина почињу светлукати и огрћу се бесмртношћу*“. — „*И сама улична проза пуна је преламања светлости*“. — „*Боје илузија су дебело набацане*“. — „*Цело откривење које нам је зајемчено лежи у слатком уздању које цвећем покрива падине тога понора*“. — „*Има људи који су начињени као слик, од стицаја, предзнакова, периодици-тета и слутњи*“. — „*Нека стоји (човек) крај својих одлука са снагом земљине привлачне силе*“... И таквих реченица обилно је расуто кроз цело дело, и човек непрестано посрће идући по њима, не могући ни да их схвати, а то ли да из њих изведе какво упуство за руковођење животом...

Да се вратимо на претераности које су честе код Емерсона. „*Научите дечка добром понашању и вештини да буде пријатан, и ви сте му дали власт над палатама и богатствима куда год се крене*“. — „*Сви конзервативци су конзервативци због неких личних недостатака*“. — „*Ја мислим да би, помоћу јако увеличавајућег стакла, Фрауенхофер и Др. Карпентер успели *разазнати у ембрију од четири дана* будућег конзервативца*“. — „*Сваки кочијаш је френолог, јер погледавши вам у лице зна да ли му је шилинг сигуран или не*“. — „*Разрокаст, прћав нос, смршена коса, боја коже, *одају карактер**“. — „*Душа међутим садржи догађај који ће јој се десити, јер је догађај само актуализација наших мисли*.“ Како може озбиљан мислилац и моралист износити ова и овима слична тврђења, којих није мало у овом делу? И како човек да се ослони на



Емерсонове поуке за управљање животом, све и кад би их могао пронаћи кроз ово шаренило реченица, стихова, имена и анегдота? И како да измири разне супротности, које се овде-онде налазе у целој књизи? Емерсон на једном месту тврди да је „антихумано немати вере у моћ васпитања“, док је у чланку *Судбина* износио мишљење да се „људи рађају са моралним и чак и са материјалним претегом“ и да се „два брата по утроби рађају са опредељењима која се размимоилазе“. Ако је истина да нас чува анђеоло Судбине, ако нам је у утроби материној одређено хоћемо ли бити морални и богати, и ако наш ембрио од четири дана одређује наш конзерватизам или наше слободњаштво, шта ће нам онда Емерсонова упуства за управљање животом, и како се можемо њима користити? Шта је помогло оном вредном брату из народне приповетке *Усуд* што се убијао радећи, кад му је све ишло натрашке, јер се родио кад је *Усуд* делио аспре и цице?

\*

Не мислим више износити цитате. Цело је дело једна смеша сјајних опажања и површних погледа, научних истина и религиозних заблуда, трезвених идеја и детињских тумачења. Кад један писац хоће у исти мах да буде све: и научник и песник и филозоф и проповедник и свештеник и критичар — он не постиже у довољној мери ништа од свега тога. Било је потребно да Емерсон сведе круг свога разматрања и унесе што више јасности у излагање, а он је учинио обратно: узео је превише материала, али га је набацао у књигу у кратким, збијеним, исецканим реченицама којима би било потребно много тумачења па да се добро разумеју. И никаквог плана, никакве размере, ничега методичног; све је час развезано, час стегнуто у мртви узао. Емерсон у овој књизи не личи на добронамерна васпитача коме је сврха да друге поучи моралном животу или да их спомогне у ојачању њихове воље и карактера. Он изгледа као какав богат скоројевић коме је стало да покаже колико је и каквих блага нагомилао у току свога живота. Емерсон воли да блиста, да показује своју интелектуалну раскош и да се игра духовитим фразама. Чисто дође човеку да му каже: доста, доста, верујемо да си даровит и учеван! Али ако пишеш за нас, читаоце, остави те твоје поетске фигуре и филозофске шараде, окани се претераности у тврђењу и одрицању, не заноси се, не лутај тамо амо, него нам реци просто и јасно: шта да радимо те да и себе украсимо и друге не угасимо, што рекли стари хајдуци. Објасни нам какав треба, по твом мишљењу, да буде наш морални идеал; на какав начин да измиримо љубав према себи са дужношћу према ближњима; какво социјално стање да помажемо; каквим делима да се одушевљавамо; каквим средствима да ојачамо своју вољу, у коме правцу да одгајимо свој карактер, која осећања да снажимо у себи, какву борбу да водимо и против кога, да бисмо побољшали не само свој живот него и живот





око нас, јер ти сам велиш да без опште среће нема ни појединачне, и да нико није добро васпитан ако цело друштво није васпитано. И све нам то разложи јасно и разумљиво, те да не губимо ни време ни снагу у узалудним напрезањима да размршавамо што си ти тако склупчао и испреплето. Овако како сад пишеш, мучиш и себе и нас, и сав тај твој учени ватромет нити нас угреја нити расветли мрак у коме смо. И сваки од нас, хтео не хтео, мора тражити какво морално дело са мање праске и сјајности, али које га неће оволико изнурити, а без велике користи. Јер, доиста, кад се човек наоружа стрпљењем и прочита ову књигу Емерсонову од почетка до краја, неће лако моћи „скупити изнемогле духе“ ни „вратити полуизбеглу душу“, како би казао Мажуранић...

\*

Кад нам писац није довољно јасан, могли бисмо се, може бити, обратити преводиоцу и његову предговору. Сем најпотребнијих биографских података, имамо права да очекујемо од предговора да нам у најкраћим потезима обележи најбитније особине пишчева талента и истакне најлепше одлике његова стила. Из десетак, двадесет страница предговора треба да сазнамо главне идеје ауторове, метод његова рада, замашај и значај његових дела, оригиналност његова духа или изворе који су га инспирисали... Ако је писац мутан и нејасан, треба бити његов тумач, разбистрити га и ујаснити и рећи пред читаоцем оне чаробне речи: „Сезаме, отвори се“, које ће га увести у богаство ауторово дотле неприступно. Г-ђа Секулић добро је схватила главне црте Емерсоновог талента и методе рада, али није нама саопштила та своја открића. Она је то покушала учинити, али једним стилем који је још мање разумљив него Емерсонов и местимично тежак као олово. Ево, примера ради, како нам Г-ђа Секулић приказује Емерсона: „И ако и мистик са неким фиксираним симболима и трансцендентни интелектуалац, Емерсон је ипак“... — „Овако час апстрактно осећа вечне комбинације и сливање сила, час опет механички и ограничено“... — „Због честог, управо консеквентног подвлачења материалних закона, каузалитета, граница и ограничавања, Емерсонов трансцендентализам као да се мути“. — „Баш помоћу те идеалне снаге је Емерсон био у стању да координира тако разне утиске као што су утисци од метафизичара Колерица, фантаста-револуционара Вордсворда и научника и критичара Карлајла. Помоћу те идеалне снаге координира он и утиске своје из васелене, која је у исти мах и Колериц и Вордсворд и Карлајл“... Прекидам, јер видим да се и мој читалац мршти, и да га је већ почела замарати ова учевност Г-ђе Секулић, коју човек не може лако разабрати па да има Соломонову памет и Едипову досетљивост. Г-ђа Секулић је довољно умна да би све то могла и лепше казати, а да то не изгуби ништа од своје важности. Али њено писање далеко је од тога да буде последња реч у овој нашој књижевној



УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS





периоди. Има повише млађих писаца који пишу као да су јели бунике. Сваки им напис кипти страним и егзотичним речима, које често немају никакве везе са предметом о коме се пише, и кадшто у онаквим комбинацијама немају апсолутно никаква смисла. Читајући њих, чисто се човеку учини да је васкрсао покојни Чагљина из породице Бакоње Фра Брна, али да је своје сељачко рухо заменио варошким, сишао са села овамо у престоницу и пише у књижевним листовима уместо да држи беседе у породичном кругу. Г-ђа Секулић, разуме се, није загазила тако дубоко у овај бесплодни модернизам. Њено је писање често коштуњаво, али садржи увек здраву језгру, ма да је тешко до ње доћи. Има других, међутим, у којих сем тврде и чворнате љуске нема више ничега...

ЈАША М. ПРОДАНОВИЋ

## КЊИЖЕВНИ ПРИЛОЗИ

ИЗ ЖИВОТА ВОЈИСЛАВА ИЛИЋА

(1861—1894)

21 јануара 1894 г., око седам сати јутра, издахнуо је Војислав у својој тридесет трећој години живота, после једне агоније, изнурен кратком, но тешком болешћу која је, десет месеци раније, сурвала у гроб и његова брата Милутина.

Оба оборени од једне исте болести, и то болести која ни у очевој ни мајчиној фамилији не беше позната! Откуда ово? Да та болест не беше последица једног прилично несталног живота и систематског за-постављања што га је наша кућа кроз двадесет година подносила? Можда. Иначе, не бих знао рећи како су њих два запатили исту болест, — један у Књажевцу, други на саму Косову.

Можда ћу, у излагању следећих успомена, успети да то ближе образложим. Засада то само напоменух, тек да би се могао разумети онај узвик нашег оца када је, вративши се из покојникове у своју собу, саломљен болом, издахнуо: „Децо моја, мученици моји!“

Последњих дана отац беше толико узбуђен да не имађаше срца да уђе у собу болесникову. Када се Војислав у зору занео, њега сташе припремати за најтежи глас.

Пуних два месеца борио се Војислав с душом. Неколико пута, у заносу, тражио је свога синчића, Милутина — Мишка, — па је престао тек онда кад је, при издисању, угледао визију пок. мајке. Покушао је да пружи руке привиђењу; дваред је прошапутао: „Мајка! Мајка!"; трећи пут је, на половини слога, занемео.

Мислим да му је визија пок. мајке олакшала последњи час, као што верујем да је, умирући, оним својим тражењем Мишка, одвео собом

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
Б  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А





и свога мезимца. Код троје деце, он се, полазећи из овог живота, сетио само свога сина; њега је искао, па и добио. На шест недеља по смрти његовој, добисмо телеграм од његова таста из Бачке да је мали Мишко умро од запаљења мозга.

Код самртничке постеље самртникове налажаху се само његова жена Зорка и наша тетка Љубица, која нас све од рана детињства, поред наше мајке, неговала и надгледала. Она му је придржала воштаницу и склопила очи. Сви ми, остали, бесмо удаљени у суседну собу, да не би умирућем својим болом — можда и плачем — још више отежали растанак са овим животом.

Прво известише оца; он журно уђе из своје собе у суседну, где је тетка Љубица над покојником већ плакала и по обичају тихо нарицала своје складне импровизаторске тужбалице. Отац нареди да нико не улази док он буде тамо. Није допуштао да га виде потресена и ослабљена. Осим ове тетке, која сеђаше чело покојникове главе и, наричући, набрајаше и позиваше покојника да отвори очи, да види оца и децу своју, итд., у соби беше још само Зорка.

Прибрана и чврста хода приђе отац мртвацу, па када угледа спокојно лице умрлога сина, он положи руку на његово чело и помиловавши га по глави, обуздавајући притајени бол, само што рече: „Сине мој, високо си се узнео; али, нешто Бог, а нешто људи, не дадоше да истрајеш до краја!“

После тога, ваљда да га очинска слабост не ода, окрете се журно од мртваца и затвори се у своју собу, где се, без његова допуштења, није могло улазити. Сахат доцније напустио је стан и отишао зету, откуда се вратио тек трећег дана по упоку. Није могао остати код куће, где би био принуђен да сачекује и прима усмене изјаве саучешћа и утехе, што је његовој нарави било неподношљиво и одвратно.

Тако није присуствовао ни погребу, но је процесују незапажен посматрао из зетњева стана, који се налазио на Теразијама у близини Двора, у кући Саве Грујића.

За живота свога, поред свих сјајних оцена, Војислав није могао ни сањати колико је дубоко забрздао својим песничким творевинама у душу омладине и остале интелигенције. Глас о смрти његовој изазвао је необично узбуђење свуда, а особито у престоници. Вас дан и сву ноћ у очи погребца, навирале су групе младих и старих да га последњи пут виде и да се опросте. Међу овима беше неброј које покојник за живота није никада видео. Стари људи који памте многе сахране знатнијих људи, веле да оволиког учешћа нису видели у Београду, изузимајући још при сахрани кнеза Милоша.

Па тако беше и после упока. Два-три месеца, омладина је, налазећи се још под првим утисцима осећања, дан из дан обилазила песников гроб. Није било дана када на његовој хумци нисмо затицали по десетак



и више карата посетница и по који цветић руже, камелије или хризантеме, које женска омладина полагаше на гроб песников.

Могло је бити бољих и већих песника пре њега; али нико од њих није уграбио срце младости, нико није толико очарао омладину својим песништвом у погледу оне најнежније сањалачке лирске романтике. Као „фрушкогорски славуј“, Бранко, тако је и Војислав ужљебио своје име у душу омладине, и ја верујем да ће то име многа поколења нежно осећати, као и музику мелодичног језика у његовим творевинама.

Али, на жалост, његов гроб умало што није дочекао, захваљујући гробљанској администрацији наше престонице, судбину гроба очева. Не водећи рачуна ни пажње о гробовима заслужних покојника, Општина је допустила да се раскопа гроб Јове Илића, из кога су избачене његове кости и кости наше мајке, и закопане или, можда, и разбацане незнано где. — То се претпрошле године (1921) догодило и са Војислављевим гробом: гроб је раскопан и кости избачене из земље. Захваљујући само Г-ђици Драги Марковићевој, која се тога јутра, случајно, затекла на гробљу и спазила ову непажњу, ми смо о томе доставили председништву општине заједно са протестом, те су кости наново још истог дана враћене у земљу.

#### ДЕТИЊСТВО

Цело детињство Војислављево до његове четрнаесте године прошло је у периодичном боловању, неопасном по живот, али несносном до неиздрживости. По читаве недеље и месеце он је био прикован за болесничку постељу. Прве године по рођењу добио је по глави и ногама кожно болест, „фирцигер“, која га неиздржљивим сврабом до очајања мучила. Годинама се чинило све да се излечи; али ни посведневна купатила, ни апотечки лекови, не беху у стању да га спасу. Од времена на време ови би ексцеми засушили и усахли, да после кратког оздрављења букну новом силином. Свраб главе и ногу доводио га је до очајања, да је разгребавао кожу до крви; ексцеми би се тада подљутили, те би, онда, настали јаки болови, све докле разгребане ранице не засуше и онај несносни свраб на ново не почне. Најпосле, ова болест појачала је толико да му се кожа под коленима уштави и колена подвише, те их задуго није могао исправити, него је недељама ишао по соби о штаци.

Тако прикован за постељу, провео је најлепше детињство затворен у соби и у неостварљивој чежњи за слободним кретањем, игром и друговима. Његов живи темперамент морао је да се ограничи искључиво на посматрање природе и живота кроз прозор, према коме се налазила његова постеља. Кроз тај прозор, данима и недељама, живи детињски дух упијао је чежњивим очима пространу башту пуну зеленила, широки Дунав над којим се огледало бескрајно небесно плаветнило; слушао шуморење грања и гледао час тмасте облаке, час меланхоличне зимске пејзаже.





Да се схвате психички узроци на основу којих се формирао и стварао дух и начин уметничких творевина једнога песника, потребно је да се, што је могуће ближе, упознамо са његовим првим детињством. Јер, сви утисци и осећања, као и наклоности филозофском схватању човека и живота у доба зрелости, узрочна су последица свега што се у духу нашег најранијег детињства зачело, преживело и осећало. Она народна изрека: „Што колевка однија, то мотика закопа“, од дубока је значења по психологију човека.

Спречен недугом да нагомилану енергију свога детињског, бујног темперамента утроши у слободи кретања, игри, пешачким тркама, рвању, итд., чиме се тадања деца најрадије забављаху, он је сву своју духовну моћ таложио у уметничком посматрању и сањалачком саображавању са спољашњим формама природе. Око што посматра преливање дневних и вечерњих боја природе, слух што ослушкује шуморење грања или фијукање ветрова, беху једина његова моћ која га је са спољашњим утисцима живота јединила. Отуда ми и видимо како се, доцније, његово песништво формира у лепотама форме, музици језика преливеном духом што изазива далеку чежњу и, како Љубомир Недић умесно каже, у складном штимунгу слика.

Да је Војислављево детињство прошло друкчије, из њега би се, без сумње, развио мање сањалица далеке прошлости и уметник описног тона, а више лиричар и романтик склон бајронизму у својој филозофској основи.

Ја ништа више не верујем, ништа;  
Ил боље рећи: ја верујем све!

била би основна црта његове лирике, са којом се, као дечак још, налазаше на размеђи између тадањег Бихнеровског материализма, који освајаше дух омладине, и традиционалног идеализма, што га је у патриархалном животу наше куће живо осећао.

Упућен недугом више на посматрање, сањалачку чежњу и уметничку слику, него ли на радњу и физичко кретање духа, он је, под сугестивним утицајем очевих погледа, који беше наш незапажени али стални васпитач, заволео доба класицизма, нарочито јелинску књижевност. Паганско многобоштво, грчки хероји, државници и беседници, нађоше доцније у њему свога визионера, који их, у складној ритмици мелодична језика, оживе. Са овим је упоредо ишло и обрађивање словенскога митоса, као што беху: „Лада“, „Словенски Кнез“, итд.

Песнички таленат Војислављев јавља се врло рано. У својој једанаестој години он је покренуо у кући недељни лист, који се звао *Хавеш*. Упоредо с тим листом јавио се и мој лист *Ђаво*. Главни циљ оба листа био је да један другога задиркујемо и исмевамо, поред других ствари у којима се такође под узајамну сатиру стављали поједини наши врсници



и њихови поступци. Милутин је био вредан сарадник на оба листа; и докле је у Војислављевој *Хавешти* исмевао мене, докле је у моме листу исмевао и пецкао Војислава. А читаоци су нам били: отац, мати и остали укућани, на петнаест душа.

Први покрети Војислављева пробуђена талента кретали су се искључиво у сатири и хумору. Поред почетничких, детињских стихова, наперених увек противу мене, он је тада написао једну подужу приповетку пуну детињске оштрине духа и хумора, у којој је описао један мој пут у манастир Раковицу. Приказао ме је као неумитна моралисту и борца противу заблуда и калуђерског лицемерства. У манастир сам пошао да на лицу места откријем сву лаж и обмане којима нас калуђерски „испосници“ засипљу. Пред самим манастиром наиђох на оглодану кост манастирског магарца, који је, пре месец дана, липсао, па га сеоски пси оглодали и развукли. Не разбирајући каква је то кост, ја је зграбих и, дигнувши је у вис, узвикнух претећим гласом према манастиру: „Ха, лицемери калуђерски! Ово ли је испосништво ваше?“ Итд.

Војислав, до тога доба, не само да није читао Дон Кихота, него није ни чуо о њему ништа, те је у толико занимљивије да је он кроза целу приповетку осликао у мојој особи нешто слично „витезу од Манче“, који, тежећи да спасава све од зла и заблуде, сам неразмишљено запада у заблуде.

У томе сатиричном и хумористичном правцу манифестују се први зачетци његовог песничког талента. Али, под утицајем очевог идеализма, занет, у своме песничком стварању, уметничким лепотама класичних времена и романтиком свога унутарњег схватања, он је запоставио оно прво овоме. Па ипак, где-где, у зрелијим годинама, провирује тај његов дух у појединим песмама, као што је нпр. она песма о маломе Павлу који је једне зиме отишао у рај и брао рајске јабуке. И што је залазио дубље у живот, Војислав је све више нагињао хумору и сатири. Са његовом последњом песмом, *Амор на селу*, у којој се запажа потпуно сазревање песничко-уметничкога талента, он је већ кренуо томе првочетноме правцу хумора и сатире. Да прерана смрт није истргла перо из његових руку, позније песништво његово било би упућено тим путем, којим је и започео прве детињске огледе.

#### ШКОЛОВАЊЕ. — ЖЕНИДБА

Једно, дугогодишње боловање; друго, што је наш отац, докле бесмо још у првоме детињству, претпостављао суровој школској стези наш физички развитак: игре и што више слободна кретања у чистом ваздуху; и најпосле, тадањи школски метод наставе и васпитавања деце, учинили су да Војислављево школовање беше безредно и натегнуто. — Војислав је жудео за школом и био је врло радостан када му мајка купи Буквар и таблицу, те га поведе ради уписа у први разред. Али







као и ми сви, тако се и он брзо разочарао у „лепотама“ школске дисциплине и наставе. Ма да је био бистар и из почетка врло прилежан ученик, он се врло брзо почео отпађивати и ратосиљати школе и учитеља.

Нико од нас у кући није био мажен, али тако исто није било према деци сурова опхођења од стране старијих наших. Отац је био озбиљан и строг, али уздржљив према нама, докле нам је мајка ситне детињске испаде праштала, и кад год је могла — у чему је увек успевала — трудила се да очеву строгост смекша.

У школи је ишло сасвим друкчије. Тадањи учитељски методи ишли су на то да ђак изгуби вољу на свако школовање. Они не беху учитељи и васпитачи, него школска плашила што их је Бранко онако тачно приказао у својим стиховима:

Ој, давори, учитељи клети  
Да чудне сте и грозне хавети,  
Пола мачке, а пола сте људи,  
Лица људског, а мачије ђуди!..

Проћи кроз разреде у којима се наизменце ређају учитељи какав беше нпр. поп Михалаћи, Милан Стојковић-„белокапац“, Дим. Обрадовић, Паја Векецки, значило је: ропско стрпљење, или беспримерна кураж и самопрегорење. Са страхом и натезањем полазило се јутром у школу, а са необузданом радошћу јурило се излазу када би школско звонце огласило крај учењу. Јер цело учење у школи пропраћано је виком учитеља и јаукањем и писком деце, која су, за најситнији немирлук или грешке у преслишавању, извођена пред скамије и шибана по телу. Појединим учитељима било је и то мало, па су измишљавали и неку врсту мучења. Тако је поп Михалаћи, у првом разреду, имао једну столицу којој седало беше таман толико проваљено да се детиња глава кроза њ провуче. Грешном детету привукао би главу кроз тај оквир, па га је за тим немилице шибao. Другом учитељу било је мало осудити дете на клечање за време часа, него би му под колена расуо кукурузна зрна, на којима би оно клечало. Паја Векецки, учитељ у трећем разреду, када би се наљутио, дохватио би дете за косе, заошијао га око себе и онда одбацио, да дете полети и главачке о таблу удари. Једно дете из Палилуле тукао је све докле му крв на нос није ударила; једва је стигло кући и два-три дана доцније умрло.

Са таквом методом школовања и дисциплином која захтеваше од живих малишана да мирно и непомично седе на својим местима и чувају тишину, тако „да се мува чује кад пролети“, — деца мало живљега духа нису се могла саживети.

Одмах у почетку школовања, Војислав је имао за учитеља неког Милана Стојковића-„белокапац“, човека који се непоколебано држао утврђеног метода застрашивања. Кад је првога дана видео како учитељ изведе једног малишана пред скамије и стаде га шибати прutom, само



зато што се дете на своме месту врпољило и шапутало докле је он преслишавао другу децу, њега ово толико застраши да је ударио у плач, узео буквар и таблицу и покушао да побегне.

Ово прво разочарење појачавало се све већма што је кроз разреде пролазио. Ма да је био схватљив и добро учио, онако страшне сцене што их је сваког дана доживљавао, и робијашка стега, учинише да омрзне школу, те кад год му се дало прилике стаде бежати с часова. У школу би се враћао тек кад би га изаслати „девери“ — старији ђаци — ухватили и „стражарно“ учитељу привели.

Тако све до првог разреда гимназије, а после већ са школом је ишло нешто боље, све до четвртог и петог разреда. Учио је добро, а припадао је оној врсти ђака који су вице знали ван школских предмета него ли у школи.

Али, које овако рђав метод ондашњег васпитања, које чешће побољевање оног недуга, он је и сада посећивао школу безредно. Те тако, школско образовање не би оставило Бог зна каквога трага на њему, да то није све допуњавао и усавршавао наш отац, који нам је неосетно али систематски развијао шире погледе на живот људи и народа, на психу културна живота и на потребна знања. Нарочито филозофска проматрања и виша етика, од индуских и античких старогрчких филозофа и великих песника до Канта и Хегела, све је то било предмет који нам је отац свакодневно и незапажено, разговарајући с нама, уливао.

Тако је Војислав, не само надокнађивао оно што му тадањи наставници и школа нису могли дати, него читањем популарних дела из области чисте науке, па затим, широким упознавањем српске, руске, немачке и енглеске књижевности, себи створио и обогатио круг идеја у коме се, доцније, његово песништво кретало и развијало. Све ово Војислав је налазио у богатој и пажљиво обрађеној преводној руској књижевности, чијим се језиком већ у својој шеснаестој години служио. Преко ове књижевности он се упознао са јелинским и римским класичним умотворима, уметним формама и филозофским спекулацијама.

Не свршивши гимназију, он се, после некога времена, уписа као нередовни слушалац правног факултета. Али, после двогодишњег слушања, он се сасвим посвети своме уметничко-песничком духу. Што је напустио даље учење, које је сам изабрао, томе је била узрок његова прва љубав. У нашем суседству живела је тада породица пок. Ђуре Јакшића: жена са двома кћерима, Тијаном и Милевом, и два сина, Белушем и Милошем. Ова породица великог песника живела је врло скомрачно од пензијце која је једва залагала за насушни сухи хлеб и кирију за једну малу собицу са кухињом. Наша мати, колико се могло, помагала их је каткад новчано, или намирницама и дрвима за огрев. Тако се и Војислав упозна и загледа у петнаестогодишње девојче, Тијану. Онда још обожавалац Јакшићева генија, он је у Тијани нашао свој нај-





УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

виши идеал, и не разбирајући много што је још ђак и како ће се живити после, он се, 1883 год., тајно и без знања и допуштења очева венча с њоме у палилулској цркви. Када је наш отац сазнао за овај догађај, плануо је срџбом и казао нашој мајци да неће да зна више за њега, и нека му не излази на очи. Отац није имао ништа противу његова избора; али није допуштао да тако шта учини пре него ли доврши школе и створи могућност за самосталним животом.

Недељу дана доцније, када га је прва срџба прешла, он је, разгаљен једном духовито изведеном комичном интервенцијом нашег најмлађег брата Жарка, допустио да младенци, који тада становаху у оној тескобној собици код Тијанине мајке, дођу кући. Када му приступише руци, он још с врата нареди Тијани да сиђе у кухињу и да му скува кафу. Војислав је остао у соби. Отац је био већ измирен са догађајем, али му је зато ипак пребацио што је учинио то пре реда и времена; а кад је већ учинио, сад нека се узме добро у памет, те да брак схвати у пуној озбиљности његовој.

Нежна и блага, Тијана је заслуживала потпуно љубав наше куће. Наша мати толико је заволела своју снаху, која, тако рећи, беше још дете, да је никада није одвајала од себе.

Није дуго живела. Након три године, када је навршила осамнаест свога живота, умрла је на рукама свога мужа. Родила му је двоје деце: сина Момчила и кћер Зорку; али оба детета умреше за живота њезина.

Колико је Војислав био нежан супруг и пажљив према жени у болести, навешћу овај пример. Када је Тијана, исцрпена наглом туберкулозом, пала у постељу из које се неће више дићи, Војислав не само да није одмицао од болесничине постеле, него до њезина издаха не хте одвајати своју од њезине. Када му, једаред, обратих пажњу на опасност која може због тога и његово здравље снаћи, он ми одговори: „Знам да је тако, али не могу друкчије! Треба да видиш само како као преплашено дете прати сваки мој покрет. Када бих оделио постељу, њој би било потпуно јасно шта је с њом. И ја бих, тако, постао њезин целат!“

Тијанина смрт оставила је тако дубок траг у Војислављеву животу да је, у једно време, помишљао и на самоубиство. Дуго се он борио са тим осећањем, па је, најзад, ударио, услед тога, у испаде неуредна живота. До тада у сваком погледу умерен, он је сада почео да живи бурно, надајући се да ће тако заборавити оно што је изгубио. Његова, некадањим недугом, спутавана бујна нарав, пробила је, сада, уставе и избацила га из колосека уредна живота.

(Свршиће се)

ДРАГУТИН Ј. ИЛИЋ



## НАУЧНИ ПРИЛОЗИ

### ЕПИСКОПСКА И МАНАСТИРСКА ВОЈСКА

Владику Мелентија Павловића „пратило је стотинама коњаника“<sup>1)</sup>. Тај обичај је био и пре Мелентија: владике су (Грци) обилазили манастире у пратњи великог броја коњаника, који су у њиховој служби били, и који су употребљавани за брутални притисак над старешинама манастирским да би се што више новца изнудило. И после Мелентија се одржава обичај да епископа, кад путује по својој епархији, прати народна коњица: коњица једне црквене општине дочекује га на својој граници, па га прати до границе друге црквене општине, на којој га дочекује коњица те општине, и тако наизменце траје док год епископ кроз своју епархију пролази.

Тај обичај је заостатак једне установе која је постојала у средње-вековној Србији: епископске и манастирске војске.

Иако се може закључивати да су манастири, који су били велики феудални поседници, због тога и врло богати, поред тврдих зидова, градова, што су их окружавали, морали имати и оружану војску која ће их од гусара бранити и толике подложнике на рад нагонити, у реду одржавати и спречавати да се са манастирских поседа не разбегну. Како су епископи по правилу били уз велике манастире, то је манастирска војска и њима служила кад год су се где кретали.

Манастирска (и епископска) војска је обично била коњица, у оно време највише цењена војска, која је била у стању нападача разбити, онога што бежи стићи и у брзом налету чуда починити.

Доказа о томе да је постојала манастирска војска има и у неколиким хрисовуљама. Тако, на пример, краљ Стефан Драгутин одређује да призренске метохије дају Хилендару људе да стрџежеть страже на мори на прнстаньшти<sup>2)</sup>; краљ Стефан Душан око 1332 год. уступа Хилендару један манастир у Штипу и одређује: кон соу отроци с коньми, да имь иеть законь, кьги походи икономь кралю или на котороу годѣ работоу, а они сь нимь на конехь, а да имь се кони не оузимають ни подь товарь да се не подьлагають, нь сами сь ними да похोдець<sup>3)</sup>. У хрисовуљама датим домаћим манастирима војници се изреком помињу. Краљ Стефан Урош II, у хрисовуљи датој 1300 год. манастиру Св. Ђорђу Скопском, вели: И Хранча по тьетнинь обљуби црьквоу, да иеть црьковни конникь оу законь Свѣтаго Симеона и Свѣтаго Савы и да имь се кони не

1) М. Ђ. Милићевић, *Додашак Поменику*, 186.

2) Ст. Новаковић, *Законски споменци српских држава средњега века*, 387.

3) Исти, 402.





товаре, и товара да не воде<sup>1)</sup>; а цар Стефан Душан 1355 год., у хрисовуљи датој манастиру Св. Николе у Добрушти, прописује: И отъ добруштѣне методѣе да соу манастироу: • с • воиникъ на име: Негомиръ, Гинь Бели, Басилъ, и отъ Жоурични Немать и Паркачъ и Братисалик<sup>2)</sup>.

Како белци нису могли становати унутра, у кругу манастирском, то су војници били изван манастирског града, али и у непосредној околини његовој, да би, приликом сваке евентуалности, убрзо могли манастиру прискочити у помоћ. Да су на смену постојале и страже које су стражиле и код самога манастира и на важним тачкама на друмовима изван манастира — само се по себи да разумети.

ДРАГИША ЛАПЧЕВИЋ

## ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

*Математички уџбеници за средње школе*, према савременим захтевима саставио Ђорђе П. Рокнић. Прво издање. — Београд, 1922.

Под овим насловом изашле су две свеске Науке о Простору за I-II и III-IV разред и две свеске Аритметике за I-II и III-IV-V разред.

Већ на први поглед види се, по распореду наставног градива, да писац није водио рачуна о нашем гимназијском програму. У нас је математичка настава подељена на два циклуса, који се разликују по градиву и по наставној методи. Први циклус обухвата четири нижа разреда, и ту је настава интуитивна, а метода експериментална (нарочито у Геометрији), а други обухвата четири виша разреда, и ту се настава служи научним методама. Према таквом програму треба да су израђени и уџбеници, тако да они за ниже разреде чине једну, а они за више разреде другу целину; међутим је писац ових уџбеника наменио једну свеску Аритметике трећем, четвртном и петом разреду. Осим тога, изостављено је скоро све градиво геометријско, прописано за III и IV разред. И ако писац признаје да су у хрватским и словеначким уџбеницима изложени и одељци о упоређивању и мерењу површина и израчунавању запремине, — а то је прописано и нашим наставним програмом, — ипак је он те одељке намерно изоставио, јер је мишљења да те одељке треба прелазити у „систематској геометрији“. Тиме није оправдано одступање од прописана програма, као што нам писац не објашњује ни „савремене захтеве“ према којима је саставио своје уџбенике. Место тога он нам је дао неколико неразумљивих фраза, погрешно преведених са немачког.

<sup>1)</sup> Исти, 602.

<sup>2)</sup> Исти, 719.



Тако се у предговору каже да: „припрема за геометрију треба да створи у мислима ученика разговетну представу најпростијих геометриских ликована, који се јављају у обичном животу, т. ј. јасну и одређену представу по сећању, а при том, у колико је могуће ограничити дедукцију и апстракцију. — Ради избегавања апстракције, треба испочетка поједине појмове схватити само по обиму, а не и по запремини. — Пошто коцка има једноставну, квадар троструку покретљивост, захтева развијање моћи апстракције код ученика, да се најпре почне са коцком, а после са стубом и квадром.“

Како се може и ограничити дедукција и апстракција, и опет развијати моћ апстракције? Шта је једноставна покретљивост коцке, а шта трострука покретљивост квадра? — *Gâchis d'idées, gâchis de style.*

Кад је реч о материји којом је неко тело испуњено, онда немачка реч *Inhalt* значи садржину; а кад је реч о величини простора који запрема неко тело, онда реч *Inhalt* значи запремину; али кад се *Inhalt des Begriffes* преведе као „запремина појма“, онда је то иста онаква грешка каква се налази у једном старом уџбенику из шесетих година прошлога века, где се *Zunahme der Koordinaten* преводи као „презиме координата“.

У предговору Аритметици писац каже да је, угледајући се на Борела, извео „читав низ правила која су до сада налазила места само у алгебри“, и помиње ради примера сабирање и одузимање збирова и разлике, и множење и дељење израза у заградама; међутим су многа од тих правила изведена у Мочниковој Аритметици за I разред исто тако „интуитивно и на нарочитим бројним примерима“, тако да јако пада у очи подударност самога текста. Ваља само упоредити стр. 39 Мочникове Аритметике за I разред, са страном 33 Рокнићеве Аритметике за I-II разред. Разлика је једино у томе што Мочник оставља ученику да сâм стилизује изведено правило, док Г. Рокнић исписује то правило, и тако ученицима одузима и то мало саморађње.

Писац вели да су му Борелови уџбеници служили као углед, међутим је све урадио друкчије, и то погрешно, јер није разумео Борела. Тако на пр. Борел нарочито напомиње да не треба код ученика претпоставити потпуно непознавање ствари за које они верују да их знају врло добро (као што их заиста и знају доста добро), јер је то исто као кад би професор граматике претпоставио да му ученици не знају говорити. По речима Бореловим, такве наставне методе „имају најчешће за резултат да учине да ученици сматрају науку као чисто вештачку конструкцију, што је најгора услуга која им се може учинити“. И баш противно овом савету Борелову, писац нам, са досадном опширношћу, доказује ствари које су очигледне и врло добро познате ученицима. Тако се н. пр. у првој и другој свесци Аритметике и сликом и „једначином за објашњење“ доказује да је  $7 + 5 = 5 + 7$ .





Говорећи о изговарању и писању бројева, затим о формацији бројева и постајању декадних јединица, писац даје несумњиве доказе да није пажљиво прочитао ни разумео Борела. Тако се на стр. 2 Аритметике за I-II разред каже да се при бројењу служимо речима: један, два,... девет, десет, и да се ти бројеви пишу цифрама: 1, 2,... 8, 9. Зар можемо десет бројева написати са 9 цифара? Борел није заборавио нулу, а Г. Рокнић је помиње први пут говорећи о „јединицама нултог степена“, које се у Бореловој Аритметици зову „unités ordinaires ou du premier ordre“, јер ученици првог разреда још не знају шта је степен, а још мање шта је нулти степен.

Да би објаснио формацију бројева и постанак декадних јединица, Г. Рокнић узима исти пример као и Борел, т. ј. како се могу избројати овце у једном стаду, само што су Борелове речи „s'il y a plus de dix centaines“ погрешно преведене: „Кад бисмо добили више од 9 таблица“.

Најгоре је објашњен значај нуле као цифре. На стр. 4 каже се: „Ако нема јединица неког степена, н. пр. десетица, као у броја 3С5Ј, онда се то бележи цифром 0 (читај нула). Дакле пишемо развојније  $3С5Ј = 3С_0Д5Ј$ “. Ово није развојније написано, јер се нула може и не писати, ако се служимо скраћеницама Ј, Д, С. Борел каже то врло просто: „Пише се 508, да би се означило 5 стотина и 8 јединица, јер би 58 означавало 5 десетица и 8 јединица“. У место простог и природног тумачења, писац нам даје ове депласиране фразе: „Није познат генијални проналазач нуле, али је јамачно индијскога порекла. Индијски назив *shiva* (празнина) превели су Арапи са *as sifr*, а одатле је постала наша „цифра“. — Нула сама нема никакве вредности, она само запрема празно место, добар је и послушан слуга, који чува кућу, па нам вели: нема овде никога, ја сам сама нико и ништа, ја спречавам само приступ другима“.

Кад су овако погрешно објашњени основни појмови, онда ме изненађују оне многе и крупне грешке у даљем тексту. Непојмљиво је само како те грешке нису запазили стручни референти чије је мишљење Просветни Савет тражио и усвојио. Грешке су тако крупне да се не могу објаснити, а још мање правдати, претераном журбом и непажњом. Кад Г. Рокнић каже да се угледао на Борела, како је могао речи „les extrémités P et P' du diamètre sont les rôles“ превести овако: „раздаљине N и S сталнога пречника зову се полови кугле“; кад Борел каже да Геометрија проучава на телима „њихове димензије и њихове облике“, онда то не значи да она води рачуна „једино о облику“.

На стр. 92 и 93 Аритметике за III-IV и V разред налази се ова погрешна дефиниција продужене пропорције: „Кад се међу собом изједначе више од две размере које имају исти количник, онда постаје продужена пропорција, тако на пр.  $4:12 = 5:15 = 3:9 = 7:21$ . Ову продужену пропорцију можемо писати и овако:  $4:5 = 3:7 = 12:15 = 9:21$ .“



Зар је  $4:5 = 3:7$  и  $3:7 = 12:15$ ?

На стр. 40 Науке о простору за III-IV и V разред налази се ово погрешно правило: „У многоугла са  $n$  страна број је дијагонала  $n - 3$ “.

На страни 297 Борелове Алгебре налази се задатак „да се испита и конструише функција  $y = \frac{2x-3}{4x-1}$ , која је на страни 298 представљена хиперболом“, а Г. Рокнић у Аритметици за III-IV-V разред каже да се функција једне независно променљиве, која у бројитељу и именитељу долази у првом степену, зове функција првога степена.

Правило за претварање мешовито периодна десетна разломка у обичан разломак није добро објашњено, јер укупан број претпериодних и периодних цифара мора бити најмање 2, а не 1, и према томе се он не множи никад са 10.

И Аритметика и Наука о простору пуне су таквих грешака, које дају овим књигама обележје непажљиво урађена посла. Тако су у Аритметици за I-II разред на страни 18 у задацима 17 и 18 истим словом  $x$  обележени неједнаки збирови и хориз. врста и вертикал. колона, па је још написано  $X + X + X = X$  и  $X + X + X + X = X$ . Код правила о подударности погрешно је казано: „два су троугла подударна или симетрична итд.“, јер подударност и симетрија није исто.

У Аритметици за I-II разред на страни 86 место „најмањи заједнички именитељ“ треба да стоји највећи заједнички делитељ; а на стр. 89 при дну треба да стоји „дељеником“ место „именитељем“, и „чинитељи за проширење“ место „именитељи за проширење“.

У Аритметици за III-IV-V разред на страни 11 погрешно је казано да су  $a$ ,  $95b$ ,  $11c$  и  $118$  чланови полинома  $a - 95b - 11c + 118$ .

У II. св. Геометрије на страни 43 погрешно је казано да задатак под 1.) може имати четири, два или ниједно решење. Тај задатак не може никад имати четири решења, а може имати и само једно, што Г. Рокнић не помиње. (Види Мочник-Спилманову Геометрију за више разреде).

Писац даје многе упуте и савете које не треба усвојити. Тако у Аритметици за I-II разред на страни 52 препоручује да се избегава т.зв. аустријски начин изостављања делимичних производа; баш тај начин треба усвојити, и ако је аустријски, јер је добар. У Аритметици за III-IV-V разред на страни 74 каже се да треба употребљавати методу замене, јер метода сабирања или одузимања није практична кад се „има посла са једначинама чији су сачинитељи велики бројеви или разломци“. У случају великих или разломљених сачинитеља није лакша ни метода замене; а да ли се метода упоређивања може изоставити као излишна, види се по томе што је писац и сам примењује на страни 83.

Писац се очевидно много служио немачким уџбеницима, што му се не би могло уписати у грех, да је само био пажљивији. Тако се у





2 св. Аритметике на страни 57 каже: „Али на пр. једначина  $4X^2 = 49$  не може се свести на облик  $AX + B = 0$ . Можемо, истина, добити  $4X^2 - 49 = 0$ , али не смемо  $X^2$  надокнадити са  $X$ . Једначина  $4X^2 - 49 = 0$  није првога већ другога степена“. Пре свега, овде је немачка реч *ersetzen* погрешно преведена са „надокнадити“. Друго, једначина  $4X^2 = 49$  може се свести на облик  $Ax + B = 0$ , ако се замени  $X^2$  са  $Z$ . Треће, једначина  $4X^2 - 49 = 0$  другога је степена зато што се у њој налази други степен броја  $X$ , а не за то што се она не може свести на облик  $AX + B = 0$ . И на страни 83 погрешно је употребљена реч „надокнадити“ место „заменити“.

Буквални су преводи: „тачка половљења хипотенузе“, „све су производиље једнако дугачке“, „средишни је угао двоструко толики“, итд.

Далеко би ме одвело кад бих цитирао сва погрешно, површно и непажљиво стилизована места. Завршићу сентенцијом која се налази на Бореловим уџбеницима: „*Labeur sans soin, labeur de rien*“.

СТЕВАН ДАВИДОВИЋ

### *Извѣстия на Народния Етнографски Музей въ София.*

Часопис под горњим насловом — коме је задатак, каже у предговору његова редакција (њу чини музејски комитет), „да изнесе прѣдъ свѣта научни проучвания върху богатия съ бранъ суровъ материялъ и го постави въ връзка с нашата и чуждата етнографска наука“, — изашао је помогнут из фонда Г. С. Раковски, 1921 у две свеске, 1922 у 4 свеске. Његова научна територија обухватиће „земитѣ на бѣлгарското племе безъ огледъ кѣиъ политическитѣ му граници — отъ Тулча до Охридъ, отъ Морава до Чаталджа и отъ Дунавъ до Бѣло море“. У првој свесци су чланци: Костовъ, Ст. Л.: *Сокаи*; Стоиловъ, А. П.: *Войникъ на свашбата на жена си*; Иширковъ, А. проф.: *Брой на бѣлгариштѣ*, и Чилевъ, П.: *Саракачани*. Друга свеска има ове чланке: Стоиловъ, А. П.: *Фолклорништѣ сборникъ на Раковски*; листи: *Едно неизвѣстно писмо на Априлова*; Иширковъ, проф. А.: *Дакоромѣништѣ въ Балканския полуостровъ* и Костовъ, Ст. Л.: *Амулетѣи прошивъ уроки*. Друга година, 1922, има у двојној свесци I/II овај садржај: Иширковъ, А. проф.: *Имената на някои наши градове*; Златарски, В. Н. проф.: *Големината на бѣлгарския хляб в XI век*; Костов, Ст. А.: *Вошиви*; Костов, Д.: *Пеш писма на В. Априлов до Илариона Макариополски*; Станимиров, Ст.: *Стефан Ковачевич, епископ Лаодикийски*; Стоилов, А. П.: *Жени хероини*; Андреев, А.: *Риболовско в Никоиполско*; Чилев, П.: *Нашписи по сждове, накити и военни предмети в Народният етнографски музей*; Чилингиров, С.: *Кога е пренесена Любен Каравеловата печатница ош Букурец в Търново*. Осим ових чланака, уз које иду потребне карте, слике у тексту и засебне, раѣне

У  
Н  
И  
В  
Е  
Р  
З  
И  
Т  
Е  
Т  
С  
К  
А  
  
В  
И  
Б  
Л  
И  
О  
Т  
Е  
К  
А

WWW.UNILIB.RS





у боји, свака од ових свезака има у другоме своје делу краће приказе, често и критичке, важнијих етнографских дела (на првом месту бугарских), и сирову етнографску грађу. Уз све ово долази готово редовно етнографска библиографија.

Мене су нарочито заинтересовали чланци бугарскога географа, професора А. Иширкова, и очекивао сам, донекле и с правом, да ће се у њима моћи, после ове светске катаклизме, наћи много више помирљивости у нашој познатој националној препирци са Бугарима, али сам се, неочекивано од Г. професора, преварио. Сва три његова чланка, изгледа, иду к томе да се што више и што јаче обнови наш предратни спор. Износећи, по проф. Иванову, да је Бугара било 1912 близу 6 милиона, Иширков умеће у тај број готово 1.5 мил. Бугара у Македонији и Источној Србији, па додаје: „Числото на българиѣ въ източна Сърбия прѣдставя мжченъ въпрос. Сърбската статистика не признава българи въ кралството“. У другоме своје чланку о Румунима на Балканском Полуострву износи њихове бројеве за Североисточну Србију, Дунавску Бугарску и Добруџу. Не верујући никако нашој државној статистици, ни етнографским делима и картама Вајганда, Цвијића, Каница, Јиречека, он прима за истинит само број Романског, професора на Университету у Софији, који је у време бугарске окупације ту област у Србији прокрстарио у свима правцима и нашао у њој 200.000 Румуна. Али му је тенденцијама пун нарочито чланак: *Именаша на някои наши градове*. Осим етимолошких расуђивања о именима оних бугарских градова који су данас на бугарској државној територији, професор Иширков броји још у „наши градове“ и оне са наше државне области: Пирот, Битољ, Тетово, Велес, Скопље, које убраја у градове са два имена због мешавине становника у њима; па Штип и Дебар, осим других, које меће у оне са двојним, али не толико различним именом. Имена: Дебар и Цариброд имају везе са изгледом земљине површине на којој су, Струмица и Ниш имају имена својих река, а Крушево, Врања, Прилеп, „Кјуприли“, „Монастир“, Бела Паланка, одговарају етимолошким њиховим изразима. Није довољно образложено констатовање да „Ние сега с положителност можем да кажем че имената Пешца в Унгария, Бѣлградъ в Сърбия и Албания, Призрѣнъ, Прилѣпъ, Дѣволъ, Просѣкъ, Лѣсковецъ, Преспа, Лѣгодина и други сѣ дадени на тия градове от бѣлгарските славяни“, јер је „много важно произношението на известни типични бѣлгарски звукове, като ѣ: ä, ea, ia; ж, л, ъ, њ, ш (от tj) и жд (от dj)“. Оваква и слична тврђења не могу бити потребна једноме часопису чији циљ има увек да остане исти: научност.

ЕМИЛО Ј. ЦВЕТИЋ





## ДРУШТВА И УСТАНОВЕ

### НАРОДНИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ

Стари културни народи подизали су велелепне храмове искључиво за чување и неговање уметности. Они су сматрани као светиње, и назваше их Музејима. У Египту беше чувена Александријска Библиотека. У Риму, у I столећу по Хр., било је већ Музеја који су у току времена чували не само уметност и науку, већ су прикупљали и друге интересантне и од вредности предмете. Са културним напретком, у току векова, усавршавали су се и Музеји, тако да их данас имамо у којима су заступљене и распоређене збирке почев од преисторијских објеката па до објеката новијег доба.

Код свију народа, међутим, најпопуларнији су Историјски Музеји, пуни објеката из прошлих векова, који на посетиоце остављају моћан утисак.

Проучавањем музејских збирака човек прати развитак и напредовање културе кроз читаве векове. Стручњацима служе такви Музеји као ризнице за студију, док обичном посетиоцу пружају пуно интересантности и новина. Тако музеји служе не само науци, већ су и широј маси од користи.

У Београду, поред Етнографског Музеја и Музеја Српске Земље, постоји и Народни Музеј, који је ту скоро поново отворен, и о њему у овоме чланку мислим да говорим.

Још 1844 године Српско Учено Друштво основало је овај Музеј, и међу првим његовим чуварима били су Јанко Шафарик и Михаило Валтровић, од којих је овај последњи пуних 40 година у њему радио. Од 1905—1919 године управљао је музејем Г. Д-р Милоје Васић, а од 1919 управља њиме Г. Д-р Владимир Р. Петковић.

Народни Музеј најпре је био смештен у згради данашњег старог Университета, на првом спрату лево, у три одељења где су данас ректорова канцеларија и две споредне собе. Ту су, у витринама и орманима, по зидовима и по поду, биле изложене разноврсне ствари: Карађорђево, Милошево, Хајдук Вељково оружје, као и оружје других наших јунака, затим пушка Васе Томића, добош митрополита Мелентија, две лобање из Ђеле-куле, заставе из Првог и Другог Устанка, портрети скоро свију наших јунака и заслужних људи из I и II Устанка. Нарочито је оружје било добро заступљено: много пушака кремењача, пиштоља, и читави снопови стрела из београдског града, лежало је у једном углу. У другом одељењу биле су слике Катарине Ивановић, у трећем Аврамовићеве, и других. И ако је тадашњи Музеј био стешњен, ипак је чинио јак утисак са овим изложеним објектима, нарочито сликама, које су посетиоцу



пружале представу из народне прошлости. Најзад, било је римских, па и преисторијских објеката, за које су обични посетиоци веровали да су то наше народне старине. Дешавало се често да су посетиоци, нарочито из Војводине, тражили да виде круну цара Душана, сабљу Милоша Обилица, топуз Краљевића Марка, итд., и разочарани одлазили кад све ово нису у Музеју нашли.

У међувремену од 1893—1895 Народни Музеј је био премештен у зграду на месту где је данас подигнут нови Универзитет. Ту је било више простора, збирке су боље распоређене. Вукове ствари, као и Милошеве, имале су свака своју засебну собу. У осталим одељењима били су распоређени: историјско одељење, римско и преисторијско, галерија слика, библиотека, управникова канцеларија и радионица. У дворишту су стајали распоређени споменици из римског доба. Ти споменици још нису пренети у данашњу музејску зграду.

Године 1914, још првих дана по објави рата, пало је на Народни Музеј више граната великог калибра, и тако су упропашћене многе ствари, нарочито у галерији слика (у соби Катарине Ивановић), у соби кнеза Милоша и Вуковој, затим чувени Кличевачки идол и урне, као и много римских златних, сребрних и бронзаних ствари. Музеј је био упропашћен, а оно мало ствари што је остало, пало је непријатељу у руке. За време окупације, аустро-угарске власти наименовале су свог мајора И. Ковачића да прикупља и чува све уметничке и историјске ствари. Тако је Ковачић све објекте које је нашао у порушеној згради Народног Музеја, као и оне заплењене у Косовској Митровици, пренео у зграду Врачарске Штедионице. Како је он те ствари чувао, види се и по томе што је, приликом евакуације 1918 г., код њега нађено два и по вагона ствари. Потписати, са Г. Мудровчићем, био је одређен да те ствари, које су се налазиле у Загребу, прегледа и што је наше врати у Београд; тако је било враћено 40 колета, ствари Народног, Етнографског Музеја, Музеја Српске Земље, Народне Библиотеке, Университета, и др. По наређењу Министарства Просвете, потписати је био и у Пешти 1920 г., и у тамошњем Етнографском, Народном и Војном Музеју нашао разних ствари однетих за време окупације. Народном Музеју је враћен 21 комад разних римских објеката, и мађарска застава коју је Книћанин 1848 отео од Маџара. Ту заставу је 1916 године послао гувернер Београда Народном Музеју у Пешти на чување, а 37 наших старих застава из I и II Устанка и 1876—1878 године, као и два мала топа (од једног од њих грађена је круна Краљу Петру), послао је Војном Музеју у Будиму. Тако се успело да се велики губитци које је Народни Музеј имао, ипак знатно надокнаде.

По доласку наших власти, 1918 године, Народни Музеј је пресељен у зграду бр. 40 Кнегиње Љубице улица. Ту су ствари лежале махом у сандуцима: о излагању није могло бити ни говора, јер је зграда била



и сувише мала. Овако је стање трајало све до јануара ове године, када је Музеј пресељен у зграду Г. Раше Милошевића, у улици Милоша Великог бр. 58. Зграда је ова удешена за становање, није подесна за Музеј, али је стицајем прилика ипак за њ употребљена. И тако је о Духовима, после пуних осам година паузе, Народни Музеј понова отворен.

Збирке овога музеја распоређене су сад овако: у приземљу је преисторијско одељење, на првом спрату римско и историјско одељење, на другом спрату галерија слика.

#### *Преисторијско одељење*

Ово одељење претрпело је за време рата највише штете. Чувени идол и урне из Кличевца потпуно су пропали и сад нам само једна слика представља ту реткост. Вршена су и многа ископавања по Војводини, и нарочито је интересантно посуђе нађено у Омољци близу Панчева. Интересантне су ископнине из Винче, Градца, Јабланице и др.; у једном орману су изложени преисторијско посуђе и алатке нађене у Винчи. Од интереса су и харпуне и удице од коске рибарске алатке тадашњег становништва. У неколико витрина и ормана изложено је преисторијско метално посуђе. У једној витрини су ствари систематски распоређене и представљају развитак секире и чекића, почев од примитивног каменог облика па до бронзаног. Падају нарочито у очи велике бронзане гривне и оковратнице и златан накит нађен у Малој Врбици. Можемо још споменути лепе букланије из Винче, као и остатке од прућа и лепа, који показују начин како су се градиле колибе. У овом одељењу су изложене и фотографије преисторијских налазишта, као и једна карта распрострањења тих налазишта. При изласку из овога одељења налази се у ходнику дивна мраморна глава нађена у Костоцу, а поред ње још неколико римских скулптура.

Овим и римским одељењем рукује Г. Д-р Б. Сарија.

#### *Римско одељење*

Чим се у њега уђе, пада у очи дивно сребрно посуђе нађено поглавито у Бранетићу. На жалост, овде недостају најдрагоценији делови: од сребрне шоље Ариадне и Бахуса остала је само дршка. Ту ваља још истаћи рељефну тубу за ношење хируршких инструмената украшену разним пернатим животињама, такође од сребра. У другим орманима су бронзани кипови, збирка грчких ваза Краља Милана, велики број фигура од танагре, дивно израђене велике бронзане главе: Константинова и једног римског великаша. Даље су изложени римски новци нађени у Костоцу — Виминацијуму, — као и два депоа римског ситног бакарног новца у тежини око 120 килограма, затим бакарне и сребрне плоче за ливење новца, као и једна мала колекција римског новца кованог у Виминацијуму. Ма да је нумизматичка збирка за време



рата знатно оштећена, ипак она броји данас на 50.000 комада разноврсног новца, који због тескобног простора није изложен. Од керамичких римских ствари вредно је истакнути не велику, али по облику богату збирку римских лампица. Једна витрина садржи систематски распоређене фибуле; у другим витринама су разне ситне ствари од бронзе, драгоцене златне ствари: минђуше, ланчићи, прстење, геме. Нарочито се истиче велика камеа која представља јахача нађена у Кусатку. Од словенских средњовековних ствари има нешто керамике.

Римско одељење, дакле, не представља оно богатство у објектима које је очекивати кад се зна да је наша земља пуна таквих предмета. Томе је главни узрок оскудица у новцу и премали кредити за куповину старина. Због тога није чудо ако је знатан део нађених римских објеката изнет из земље.

### *Историјско одељење*

Из римског прелази се у ово одељење. Та два одељења везана су ходником, у коме су изложене заставе из прве половине XIX века. У првој соби су два велика стаклена ормана са разноврсним старинским оружјем: јатаганима, пушкама, пиштољима, сабљама; затим ормани са оделом Карађорђевим и његове жене Јелене, и Милошевим; онда ормани са крсташким мачевима и шлемовима, панцирским кошуљама, таламбасима, и др., и најзад, два стара мала топа.

У другој соби су изложене Вукове ствари: штап, штула, гусле, чутуре, венци и друго; разни сребрни венци заслужних људи; сребрно Карађорђево посуђе; одличја ђенерала Мишковића, Влајковића, Радића, Петровића, Петра Живковића и др., са дипломом овог последњег о добијеном племству од цара Леополда. Ту су изложене и разне државне драгоцености, као сребрне чаше, послужавници и друге драгоцености које је кнез Милош давао на поклон у место данас уобичајеног ордена заслужним људима. У три ормана има разних старинских стаклених чаша, санова, кандила, амајлија, поскурњака, крстова, фишеклија, и др. У једном орману се налази златом извезена пушка кременача са натписом: „поклон Војвођана генералу Книћанину“, као и усарачена дуга пушка Карађорђева, сабља деспота Ђурђа Смедеревца и пушка Вас. Томића из Кнића, којом је убио Ђаја-пашу на Морави код Чачка. У једном орману је турско одело Кнеза Михаила, извезено богато, тозлуци од љубичасте кадифе златом везене, и његово турско седло, све од црвене кадифе. У једном орману су две униформе кнеза Михаила, кожна чутура и чаша са апликацијама, а доле је у истом орману добош Митрополита Мелентија.

По зидовима су распоређени портрети: Карађорђа, Јелене, Милоша, Љубице, Александра Карађорђевића, кнеза Милана, кнеза Михаила, Алексе Ненадовића, Симе Ненадовића, поп Луке Лазаревића, Јанићија



Бурића, секретара Карађорђевог, Ресавца, Младена Миловановића, Хајдук Вељка, Узун Мирка, патриарха Чарнојевића, Томаније, кнеза Иве од Семберије, капетан Мише, Стеве Книћанина, Стојана Симића, Коларца и његове супруге Синђелије, Бата Лаке, Милоја Ђака, Ђуре Јакшића, Симе Сарајлије, Вука Караџића, Љубе Ненадовића, Симе Нешића-Герцумана и деспота Ђурђа.

Овим одељењем рукује Г. Анта Мудровчић.

#### Галерија слика

На другом спрату смештена је у једној сали и три собе галерија слика. Заступљени су од наших сликара: Катарина Ивановић, Аврамовић, Урош Кнежевић, Ђура Јакшић, Стеван Тодоровић, Ђорђе Крстић, Паја Јовановић, Урош Предић, Влахо Буковац, Пашко Вулетић, Лалић, Видовић, Р. Вукановић, Миловановић и Глишић. И у овом одељењу просторије су одвише мале и недовољне за четири стотине слика које Музеј има. Највећа сметња је у томе што су собе ниске; због тога се слика Паје Јовановића *Крунисање Душаново* није ни могла изложити, јер је слика виша од собног зида. За време бомбардовања су упропашћене слике: Отенфелдова *Издајица отаџбине*, од Катарине Ивановићеве *Освојење Београда под Карађорђем*, и још три друге неке слике из наше историје, неколико портрета наших јунака. Осим тога, многе су искварене, и њих ће рестаурирати Г. Страла, који овим одељењем рукује.

Музејска библиотека налази се у три видне собе у сутерену исте зграде. Библиотека располаже разним драгоценим делима, и за време рата није претрпела штете коју су имала остала одељења. Библиотеком рукује Г. А. Мудровчић, који од 1891 г. непрекидно ради у Музеју, на свима музејским пословима. Његовом познавању ствари има се захвалити што су поједине збирке које су за време рата биле растурене, понова сређене и спреmlјене за излагање.

Овим је укратко описано стање данашњег Народног Музеја. На крају треба рећи хвала заузимљивости Г. Д-ра В. Петковића, који је живо настојавао на томе да се Музеј понова отвори. Уверен сам да Г. Петковић неће оставити овако драгоцене збирке у приватним рукама, већ ће поради да Музеј добије своју пространу и модерну зграду. Народна Скупштина требала би што пре да одреди довољну суму новаца за подизање Музеја у престоници. Народни Музеј не сме да се заборава.

НИКОЛА ЗЕГА



## ДРУШТВО ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

У току свог тринаестогодишњег рада, и ако због ратова (1912 до 1913, 1914—1919) није могло радити, Друштво за српски језик и књижевност одржало је до сада 52 састанка, на којима је прочитано преко 100 расправа из науке и методике предмета, реферата о књигама и научних саопштења, поводом којих су се развијале опширне и стручне дискусије. Већина тих радова објављена је по различитим листовима (*С. К. Гласник, Просв. Гласник, Годишњица Н. Чушића*, итд.), док се у последње време нису почели готово редовно објављивати у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор*, који су покренути 1921 године. Оснивачи *Прилога*, а и велики број сарадника, чланови су Друштва, и везе између тог часописа и Друштва биле су врло јаке још у почетку, а и сви су изгледили да ће тако остати и у будуће. Јер, ако сви научни радници по струци наше књижевности, језика, историје и фолклора, а поред њих и наставници тих предмета, буду сарадници *Прилога* и чланови Друштва, *Прилози* могу још боље вршити свој задатак, и чланови Друштва могу наћи у њима сва обавештења из своје науке.

*Прилози* имају за сараднике и најбоље и признате научне раднике из свију наших крајева, али Друштво, на жалост, није добило чланове са свију страна наше државе. Огроман број чланова је из предратне Србије (190), а знатно мањи је из Црне Горе (4), Војводине (12), Босне и Херцеговине (7), Далмације (3), Словеније (2) и Хрватске (3). Па и тај мали број чланова из других крајева сачињавају већином они који су и пре ратова били чланови, или бивши студенти Београдског Университета. Несумњиво је да су чланови из Београда у најбољем положају, јер могу присуствовати седницама, читати своје радове, учествовати у дискусијама и целокупном друштвеном раду, али и чланови из унутрашњости могу слати своје радове, који се читају на седницама и о којима се дискутује као да су присутни и аутори. Саме радове са друштвених састанака, као и извештаје о раду Друштва, чланови ван Београда могу наћи у првоме реду у *Прилозима*, а у извесним приликама Друштво је у могућности да тражи и краћа одсуства за поједине чланове ради доласка у Београд, а може се постарати и за подвозна средства на државним железницама и бродовима у пола цене. На тај начин могу чланови ван Београда бити у сталним везама са Друштвом, а заједнички скупови могу се организовати и у већим местима, где би присуствовали и чланови из Београда. Друштво је већ приредило излете до Срем. Карловаца и Панчева, а жеља је да посети и оне вароши где има већи број својих чланова.

Свој рад за 1922-1923 шк. годину Друштво је отпочело 11 новембра 1922, када је приредило са Лингвистичким Друштвом свечану седницу поводом четрдесетогодишњице од смрти Ђуре Даничића. Завршило је рад исто тако свечаном седницом на дан своје славе Св. Ђи-



рила и Метода. У току године одржано је укупно 8 састанака и на њима је читано: а) 14 расправа из науке, в) 1 реферат и с) 5 научних саопштења. Радови су читани овим редом:

1. Д-р Александар Белић: Рад Ђуре Даничића на науци о језику.
  2. Д-р Веселин Чајкановић: Даничићев превод Св. Писма.
  3. Д-р Владимир Ђоровић: Даничићев рад на историји.
  4. Љубомир Стојановић: Из младости Ђуре Даничића.
  5. Миливоје Башић: Даничићев култ у настави српског језика.
  6. Миливоје Павловић: Један прилог стварању нашег књижевног језика.
  7. Д-р Владимир Ђоровић: Његошев десетерац.
  8. Катарина Богдановић: Учење граматике у нашим средњим школама.
  9. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић: Село у доба кнеза Милоша.
  10. Павле Поповић: Породица матере Бранка Радичевића.
  11. Д-р Милан Будимир: Calques и полигенеза у језику.
  12. Ристо Ковијанић: Калуђер у Мажуранића *Ченгићу*.
  13. Д-р Владимир Ђоровић: О једном рукопису из Немањине биографије од Св. Саве.
  14. Павле Стевановић: Љермонтов у преводу Војислава Ј. Илића.
  15. Д-р Милан Решетар: Које је године постала Гундулићева пјесма Фердинанду II?
  16. Мираш Кићевић: Полемика о постанку Матице Српске.
  17. Д-р Гргур Јакшић: Један политички неспоразум између Србије и Црне Горе 1897 године.
  18. Д-р Исидора Секулић-Стремница: Питање о настави словеначког наречја у средњим школама.
  19. Ристо Ковијанић: Приказ осмог издања *Горског Вијенца* од Д-р Милана Решетара.
  20. Д-р Веселин Чајкановић: Убијање вампира.
- Известан број ових радова већ је објављен у *Прилозима*, *С. К. Гласнику*, *Југословенској Њиви* и другим листовима.

Друштво је имало прошле године укупно 205 чланова, а у току ове године тај број се попео на 221. У Београду има сада 115 чланова, а у другим местима 106. Према прошлогодишњем прираштају од 51 новог члана, ступање у чланство ове године било је знатно мање (свега 16 нових чланова).

Из друштвеног летописа значајније су ове ствари: 11 новембра 1922 одржана је са Лингвистичким Друштвом свечана седница посвећена успомени Ђуре Даничића. Седница је била обилно посећена, о њој се писало, и она је дала повода за приређивање сличних седница у Загребу, Новом Саду и другим местима. 22 новембра 1922, Друштво је



приредило помен своје члану пок. Николи Антули, чије је тело пренесено са солунског фронта и сахрањено у Београду. На гробу су говорили Павле Поповић, Д-р Веселин Чајкановић и Милош Ивковић. 26 јануара 1923, Друштво је честитало прославу Ђуре Даничића, коју је приредила Матица Српска у Новом Саду. 24 маја 1923, на дан своје славе Св. Ђирила и Метода, Друштво је приредило излет до Манастира Раковице и тамо одржало свечану седницу, којом је завршен рад за ову годину. На 51 редовном састанку (10 маја 1923), пошто је примљен извештај Управе, изабрана је једногласно стара Управа, чији су чланови: председник Г. Павле Поповић, секретар Урош Џонић, чланови Одбора: Г-ђице Станка Глишић, Катица Павловић, Олга Косановић, Катарина Богдановић и Г. Г. Д-р Тихомир Р. Ђорђевић, Д-р Веселин Чајкановић, Миливоје Башић, Светозар Павић, Бошко Бошковић и Павле Стевановић.

Другови и пријатељи пок. Н. Антуле уписали су га за члана добротвора са улогом од 500 динара. Г-ђа Љубица Богић уписала је за члана добротвора своју сестру пок. Косару Бобић-Елезовић, професора гимназије у Скопљу, са улогом од 500 динара.

Приход од чланског улога био је 2.360 динара, а целокупан расход 816 динара. Према томе, остало је као чист приход из 1922-1923 године 1544 динара.

Почетком идуће школске године, када Друштво настави свој рад, Управа ће позвати да ступе у чланство све наставнике средњих школа по струци српског језика и блиских предмета. Добро организовано, Друштво, које би могло имати 500 чланова из свију крајева, може врло моћно утицати на саму наставу националних предмета, као и на развој науке у томе правцу. Од добре организације, шире сарадње и одржавања веза између свију чланова, као и између Друштва и Прилога, зависи боља будућност и друштвеног живота и успешније неговање наше науке.

УРОШ ЏОНИЋ

## БЕЛЕШКЕ

*Интернационални конгрес средњешколских наставника у Прагу.* — У Прагу ће се одржати, крајем августа ове године, пети интернационални конгрес који организује „Интернационални биро националних федерација средњешколских јавних наставника“. Главно питање које ће се претресати на овом конгресу јесте питање педагошког образовања средњешколских професора. Конгрес у Луксембургу — о коме је било речи у нашем листу — поверио је Чехо-Словачкој бригу да организује састанак за 1923.





*Ручни рад у француским гимназијама.* — Француски професор Ле Шателие предлаже у часопису *Плава смошра* (Revue bleue) да се заведе ручни рад у програме француских лицеја и колежа. Он показује практичну, моралну и интелектуалну корист коју ученици могу извући из те наставе, и ево програма који је он саставио за тај нови предмет:

I разред. — Радови од хартије и картона, с првим појмовима графичког цртања.

II разред. — Радови у дрвету, с мерама дужине и неким појмовима организације рада.

III разред. — Радови у лиму, с експерименталном студијом главних теорема геометрије.

IV разред. — Радови у металу, с експерименталном студијом главних закона механике.

V разред. — Радови у стаклу, у вези с електрицитетом, топлотом и механиком флуидних тела.

VI разред. — Прављење хемијских апарата, са такозваним „активним“ манипулацијама и неким аналитичким дозирањима.

Писац чланка прецизира, завршујући, да „ручни рад не треба да буде у средњој настави циљ саме себи“, већ „само оруђе у служби интелектуалне културе“. Он држи да вежбања која он предлаже, ако су упућена као што треба, „могу бити од највеће користи за образовање духа“, за његово потпуно развијање и савршену равнотежу његових способности.

*Кинематограф у Америци.* — У службеном листу учитеља у Здруженим Државама читамо да у Америци, од 38.000 васпитних и наставних завода за омладину, има их само 6.800 који се не служе кинематографом.

Већина великих фабрика (у Америци их има близу 6.000) показују документарне и забавне филмове за време часова одмора, и 44.000 цркава прате недељне предике пропагандским филмом. Неке чак замењују целу предикну филмом.

Као што се види, кинематографска вештина и индустрија не умиру у Америци.

*Школска реформа у Италији.* — Талијански Министар Просвете поднео је недавно министарском Савету уредбу која потпуно реформише средњешколску наставу (у коју, у Италији, спадају и учитељске школе и технички институти).

Све школе које данас постоје под именима „техничке школе“, „лицеја и гимназије“, „техничког института“, „учитељске и допунске школе“, биће замењене од 1 октобра о. г. „допунском школом“, „лицејем-гимназијом“, „научним институтом и научним лицејем“, „учитељским институтом“, „девојачким лицејем“.

Садања техничка школа прима младиће који хоће да добију техничку наставу, као и оне који хоће да допуне знања добивена у основној школи и да се спреме за мале службе. „Допунска школа“ одговараће само овој последњој потреби. Из ње се неће моћи прелазити ни у техничку наставу, ни у учитељске школе. Према томе, настава ће се моћи много мање цепкати и распоред ће се смањити. Један наставник предаваће књижевност, други науке. Задржаће се цртање, један стран језик, писање, стенографија. Полагаће се испит и из дактилографије.



„Лицеј-гимназија“ остаје од прилике што је и данас, са својих 8 година учења, 5 у гимназији, 3 у лицеју. Настава историје и филозофије биће поверена истом професору. Професори талијанског треба да предају и латински у једном разреду лицеја. Полаже се испит и из историје уметности.

„Учитељски институт“ замењују учитељске школе разних типова. У њ се улази по изласку из основне школе и излази се као учитељ. У њему има, не више шест, но седам разреда: прва четири чине нижи курс, три друга виши курс. Настава треба да има високо васпитни карактер: то је настава културе. Министар налази да се не може бити без латинског, и тај језик ће се предавати за све време трајања школовања. Настава педагогије и морала прошириће се у филозофску и педагошку наставу. — Учитељске школе биле су и сувише многобројне — 156 —, и из њих је излазило сувише учитеља. Сад ће постојати само 87 учитељских института, који су довољни за садашње потребе.

„Девојачки лицеј“ (Liceo femminile) траје три године и претпоставља културу добијену у нижем курсу учитељског института, техничког института или гимназије. Основни предмети су талијански и латински. Уз то, ту се још предају два страна језика, цртање, филозофија, право и политичка економија, историја уметности, музика, певање и играње, инструментална музика, женски рад и домазлук.

Технички институт је имао четири године, с једном годином проведеном у заједничкој секцији и трима годинама у специјалним секцијама: трговина, индустрија, физика-математика, итд. Секција физика-математика постаје „научни лицеј“, где ће се предавати, осим наука, латинског језика и литературе, један туђ језик и литература, цртање, филозофија и политичка економија.

Осам индустријских секција које сада постоје спојене су с индустријским институтима Министарства Трговине и Индустрије. Остале секције образују „технички институт“, чијих је осам разреда подељено на два курса, сваки од по четири године: нижи курс, који је заједнички свима секцијама и у коме се учи латински, и виши курс, који је искључиво професионални.

У свима овим заводима, обавезни страни језик био је досада француски. Од сада, поред францускога, моћи ће се учити енглески, немачки, шпански, руски, према локалним економским потребама.

Установљава се државни испит. Сви ученици из јавних или приватних школа полажу испит на завршетку школовања пред државним комисијама. При ступању у први разред гимназије полаже се пријемни испит, при ступању на Универзитет матура.

„Недеља васпитања“ у Америци. — Од 3 до 9 децембра прошле године одржана је у Здруженим Државама такозвана „недеља васпитања“. Тигерт, комесар за васпитање у Министарству Унутрашњих Дела (као што је познато, у Здруженим Државама не постоји још федерално министарство васпитања), објављује, у једном од скорашњих бројева *School Life*-а, резултате те манифестације. Председник Хардинг био је упутио прокламацију, позвавши све грађане да помогну тај напор пропаганде за школу. Гувернери 42 државе прихватили су његов апел. „Недеља“ је била прослављана чак у Аљасци. За време тих седам дана, изговорено је на стотине хиљада предика, адреса и говора посвећених





васпитању. Телефонија без жица била је искоришћена у ту сврху, као и кинематограф. Није познат ни један лист који се уздржао од пропаганде. Цени се да је на 50 милиона људи било досегнуто пропагандом, од којих на близу 20 милиона кинематографом. То представља напредак од 20 милиона над недељом организованом 1921. Већ сада се јављају пројекти који су били одлучени под утицајем овог крсташког похода. Г. Тигерт завршава свој чланак констатујући да ће васпитање заиста бити организовано тек онда кад цео свет позна његову потребу.

*Виктор Иго и Шарло.* — Један париски учитељ поставио је својим ученицима следеће питање: „Шта бисте ви више волели бити, Виктор Иго или Шарло?“ Виктор Иго је однео победу (један малишан, будући комичар, дао је том приликом овај одговор: „Ја бих више волео бити Шарло, јер је он жив“), и извесни француски листови ликују тим поводом и исказују своју наду у „ново поколење“. „Погледајте нашу омладину — пишу они у главном — кажу да је она кћи спорта и кинематографа; а међутим, она се не боји да се изјасни у корист песника“. Могуће; али зар није карактеристичан знак времена да се једном васпитачу учинило сасвим природним да оставља својим ученицима да бирају између Виктора Ига и — Шарлоа?

*Сирани студенци у свешту.* — Никада, како констатује један француски лист, млади људи нису у толиком броју остављали своју земљу да иду на науку у иностранство. На коју страну они најрадије иду? — Та интелектуална емиграција, како тврди тај лист, врши се у три велика правца: студенти с истока иду у Јапан, у Енглеску, у Америку и у Француску; студенти из источне Европе иду у Швајцарску, Аустрију и Француску; студенти из Јужне Америке иду у Здружене Државе.

Цени се да има више од 10.000 страних студената у Француској, 8.000 у Здруженим Државама, 3.000 у Енглеској, 3.000 у Немачкој, 7.000 у Швајцарској, 2.000 у Аустрији.

Студенти који сада у највећем броју одлазе у свет на науку, то су Кинези: прошле године их је 9.000 напустило Небеску Царевину. Од тога броја 3.000 је дошло у Француску.

*Нов дух немачких школа.* — Француски лист *Дело* (L'Oeuvre) овако представља нови дух немачких школа:

Пре рата, немачки учитељ сматрао се као један од главних твораца немачког јединства и најревностнији пропагандист пангерманистичких идеја. Доиста, он је био држан у тесној потчињености — боље би било рећи ропству — од власти које су га сматрале као једног од својих извршних органа. Свака жеља за независношћу била је одмах угушивана.

Нема сумње да је немачка револуција од 1918 била доиста ослободилац за немачке учитеље. Она их је нарочито ослободила од ропства Цркве. Некада је учитељ у исти мах без мало морао бити певач у цркви и црквењак, и месна црквена власт га је инспирала.

Међутим, сада, Удружење немачких учитеља, *Deutscher Lehrer Verein*, загрејано искреном демократском вером, можда је највернији подржавалац Немачке Републике.

Приликом прославе своје педесетогодишњице, пре годину и по дана, то удружење, које броји 148.000 чланова, утврдило је следећи програм: изједначење школских установа, јединствена школа, бесплатност на-



ставе, потпуна независност спрам цркве, лична одговорност учитеља за његов школски рад. Ти принципи излазе из Вајмарског Устава и далеко су од идеја старог режима.

Учитељско Удружење приступило је недавно моћном Чиновничком Синдикату (Deutscher Beamten Bund). Манифест којим је пропраћено то приступање завршава се овако: „...јер нас не може одређивати ни интерес једне политичке партије, ни погледи једне религиозне групе; наша једина брига је професионална брига, или, другим речима, напредак немачке школе“.

Синдикат немачких чиновника обухвата шест група: железнице, пошта, федерални и државни чиновници, правда и полиција, општински чиновници, учитељи. Он броји данас 919.062 члана.

Преображавајући своје удружење у синдикат и приступајући. Deutscher Beamten Bund-у, учитељи су нарочито имали циљ да добију максимум користи од федералног закона од 15 децембра 1920, који је одлучио о повишавању плата, делећи све чиновнике на тринаест класа и одређујући свакој од њих специјалну плату. Али питање плата није једино које интересује немачке учитеље: они су одлучени да заведу широку школску политику, основану на јединственој школи, бесплатној настави, религиозној независности и неутралности, — укратко, на принципима једнакости и слободе.

*Један енглески циркулар.* — Енглески Министар Просвете послао је, почетком прошле школске године, један циркулар енглеским учитељима којим им наређује да обрате нарочиту пажњу на своје мале ученике рођене за време периода када су британске вароши трпеле страшна ваздушна бомбардовања.

Крајем школске године, учитељи су саопштили резултате својих посматрања. Готово сви поднети извештаји имају доста мучан закључак.

Они показују, доиста, да без мало сва деца која су рођена за време трагичних часова непријатељских бомбардовања — или после њих — имају необично живу интелигенцију, али и претерану нервозност и осетљивост и анормалне рефлексе. Извештаји траже да ова деца буду предмет специјалног поступања и бриге, да би се избегло повећање ових немира.

Да ли ми, у нашој земљи, показујемо слично старање?

## БИБЛИОГРАФИЈА

Књиге послане Уредништву:

*Основи теорије сазнања*, од Д-ра Бранислава Петронијевића, проф. Универзитета. Са 19 слика у тексту. — Београд, издавачка књижара „Напредак“, 1923. С. 187, цена ?

Државна велика гимназија у Великом Бечкереку, *Извештај за школску 1922-23 годину*. — В. Бечкерек, 1923. С. 38.

Уредник,  
СВЕТИСЛАВ ПЕТРОВИЋ  
Душанова улица бр. 5, Београд.

Државна Штампарија  
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца,  
Београд.